

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLER PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

KIRGIZİSTAN'DAKİ DİNİ FAALİYETLERİN YAYGIN
DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
(2000-2017 YILLARI ARASI)

Nurbek SHAMRALIEV

Danışman
Prof. Dr. Şükrü KEYİFLİ

İZMİR-2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Kırgızistan’da Dini Faaliyetlerin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (2000-2017 Yılları Arası)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

09/02/2023

Nurbek SHAMRALIEV

ÖZET

Doktora Tezi

Kırgızistan'daki Dini Faaliyetlerin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (2000-2017 Yılları Arası)

Nurbek SHAMRALIEV

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Kırgızistan, bağımsızlığını kazandığı 1991 senesinden itibaren sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda demokratik temelleri esas alan bir toplumsal yapı belirlemiş ve dini faaliyetler de bu temelde işlemeye başlamıştır. Bu demokratik ortam, bazı dini akımların ve bu bağlamda yeni kurumların ortaya çıkıp yayılması imkanını doğurmuştur. Bununla birlikte söz konusu yeni dini oluşumların yayılma eğilimi, Kırgızistan'da birçok problemin de ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bu problemler en başta yaygın dini eğitimin mahiyetindeki eksik ve belirsizliklerdir. Söz gelimi din eğitimi veren öğretmen ve idarecilerin niteliği, ders planı, müfredatı, kurumların yaygın din eğitimi vermeye hak kazanan resmi izin belgelerinin eksik olması, yetkileri, ekonomik durumları, yaygın din eğitimin amacı ve teknik kurallarının bir bütünlük taşımaması, milli güvenlik, öğrencilerin eğitim alma konusunda istekleri gibi birçok problem mevcuttur. Bununla birlikte, bilimsel metot ve yöntemlere yeteri kadar yer verilmemesi ve yaygın din eğitimi kurumlarının devletten düzenli maddi destek alamamış olmaları da diğer problemlerdendir. Bu çalışmada Kırgızistan'da dini faaliyetler ve yaygın din eğitiminin durumu araştırılmıştır. Bu çalışmada doküman analizi, gözlem ve bunlara ilişkin değerlendirmelerin yanısıra mülakat çalışmaları izlenerek nitel ve karma araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Böylece yaygın din eğitimi kurumlarınca verilmekte olan din eğitiminin kalitesi araştırılmıştır. Nihai aşamada ise Kırgızistan'daki yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yeniden inşası için Türkiye'deki yaygın din eğitimi, dini faaliyetler,

öğretim metotları ve ilkeleri hakkında bilgi verilerek Kırgızistan için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cami, Eğitim, Kırgızistan, Medrese, Yaygın Din Eğitimi.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

**Assessment of Religious Activity in The Kyrgyz Republic from The Point of View of
Informal Religious Education (Between 2000-2017)**

Nurbek SHAMRALIEV

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religion Studies

Philosophy and Religion Studies Program

Since 1991, when Kyrgyzstan gained its independence, it has determined a social structure based on democratic foundations in social, economic and cultural terms, and religious activities have started to operate on this basis. This democratic environment created the opportunity for some religious movements and, in this context, new institutions to emerge and spread. However, the tendency of the new religious formations to spread has led to the emergence of many problems in Kyrgyzstan. These problems are primarily the deficiencies and uncertainties in the nature of non-formal religious education. For example, the quality, lesson plan and curriculum of the teachers and administrators who gives religious education, the incompleteness of the official permission documents of the institutions which has entitled to provide non-formal religious education, their powers, economic conditions, the lack of integrity for the purpose and technical rules of non-formal religious education , national security, students' unwillingness to the education and many others are main problems for this issue. However, the lack of scientific methods and methods and the fact that non-formal religious education institutions could not receive regular financial support from the state are other problems. In this study, religious activities and the state of non-formal religious education in Kyrgyzstan were investigated. In this research, qualitative and mixed research methods were used by following interview studies as well as document analysis, observation and evaluations related to them. Thus, the quality of religious education given by non-formal religious education

institutions was investigated. In the final stage, information about non-formal religious education in Turkey, religious activities, teaching methods and principles were given for the reconstruction of non-formal religious education activities in Kyrgyzstan and suggestions were presented for Kyrgyzstan.

Keywords: Mosque, Education, Kyrgyzstan, Madrasa, Non-Formal Religious Education.

**KIRGIZİSTAN’DA DİNİ FAALİYETLERİN YAYGIN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (2000-2017 YILLARI ARASI)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
YAYGIN DİN EĞİTİMİ**

1.1.YAYGIN DİN EĞİTİMİ	17
1.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ	20
1.3. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	22
1.4. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN AMAÇLARI	24
1.5. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN GÖREVLERİ	25

**İKİNCİ BÖLÜM
KIRGIZİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER**

2.1. KIRGIZİSTAN’DA DİNİ DURUM	27
2.2. İSLAM ÖNCESİ KIRGIZLARIN DİNİ İNANÇLARI	36
2.3. KIRGIZLARIN MÜSLÜMAN OLMALARI	40

2.4. KIRGIZLAR'DA SOVYET ÖNCESİ VE SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE DİNİ HAYAT VE YAYGIN DİN EĞİTİMİ	43
2.5. KIRGIZİSTANDAKİ İSLAMİ GRUPLAR	50
2.5.1. Resmi Kayıttan Geçmiş İslami Gruplar	51
2.5.2. Resmi Kayıttan Geçmemiş İslami Gruplar	56
2.6. GAYRİ MÜSLİM DİNİ GRUPLAR	64
2.7. KIRGIZİSTANDA DİN DEVLET İLİŞKİLERİ	69
2.7.1. Kırgız Cumhuriyeti 2014-2020 yıllar Arası Dini Alandaki Devlet Siyaseti Konsepti	72
2.8. KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN DİNİ İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNİ KURUMLAR KANUNU	74
2.9. YAYGIN DİN EĞİTİM FAALİYETLERİNİN HUKUKİ TEMELLERİ	76
2.9.1. Din Özgürlüğü ve Dini Kurumların Faaliyetleri Mevzuatı	79
2.9.2. Eğitim ve Din	79
2.9.3. Dini Kurumlar	80
2.9.4. Kırgız Cumhuriyetinde Yabancı Dini Kurumların Misyonların (görevlilerini, şubelerinin) Hesap Kayıt Altına Alma	81
2.9.5. Dini Eğitim Kurumlarını Kaydetme	83
2.9.6. Kanuna Uymadığı Zaman Dini Kurumun, Misyonun, Dini Eğitim Kurumunun Kapatılması ve Çalışmalarının Yasaklanması	84
2.10. KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN DİNİ İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNİ KURUMLAR KANUNUNUN DİĞER MADDELERİ	85
2.10.1. İnanç Özgürlüğüne Dair Haklar	86
2.10.2. Devlet ve Din	87
2.10.3. Dini Kurumların Faaliyetlerinin Hukuki Esasları	88
2.10.4. Dini Ayinler, Ritüeller ve Törenler	88
2.10.5. Dini Literatür ve Dini Amaçlar İçin Eşyalar	89
2.10.6. Dini Kurumların, Misyonların Uluslararası İlişkileri	91
2.10.7. Dini Kurumların Resmi Kayıta Alınması	91
2.10.8. Dini Faaliyetler İçin Kırgız Cumhuriyetine Gelmiş Yabancı Ülke Vatandaşlarını (Misyonerleri) Resmi Kayıt altına alma	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİ

3.1. KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR	95
3.1.1. Medreseler	96
3.1.2. Camiler	104
3.1.3. Vaaz	107
3.1.4. Kuran Kursları	108
3.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİ KURUMLARININ EĞİTİM PROGRAMI	111
3.3. KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİM FAALİYETLERİN ÖRGÜN DİN EĞİTİMİ İLE İLİŞKİSİ	120
3.4. KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİN YÜRÜTÜLMESİNDE CEMAATLERİN DURUMU, ROLÜ VE ÖNEMİ	123
3.5. TÜRKİYE MODELİ IŞIĞINDA KIRGIZİSTANDAKİ YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİNİN YENİDEN İNŞAASI	127
SONUÇ VE ÖNERİLER	131
KAYNAKÇA	134

KISALTMALAR

DEM	Değerler Eğitimi Merkezi
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
İAKDÜ	İşenali Arabayev Kırgız Devlet Üniversitesi
K.C.	Kırgız Cumhuriyeti
K.C. DİÖDKK	Kırgız Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu
K.C. DİDK	Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu
K.C. EBB	Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı
KMDİ	Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kırgızistanda Dini Kurumlar ve Dini Tesisler (2017)	s.34
Tablo 2: Dini Kurumların Bölgelere Göre Dağılımı (2017)	s.35
Tablo 3: Görüşme Yapılan Dini Topluluklar	s.58
Tablo 4: Kur’ani Kerimi Ezberleme (Hafızlık) Kursunun Okul Programı Eğitim süresi 3 yıl. Mezun alanı: Hafız (Kuranı ezberleyen) ve İmam	s.113
Tablo 5: İlk Dini Eğitim Medreselerin Okul Programı. Eğitim süresi 2 yıl	s.114
Tablo 6: Orta Dini Eğitim / Medreselerin Okul Programı. Eğitim süresi 3 yıl. Mezun alanı: Dini Alanda Uzman	s.115
Tablo 7: Yüksek Din Eğitimi Medreselerin ve Dini Enstitülerin Okul Programı. Eğitim süresi 4 yıl/ gece ve gündüz eğitim programı. Mezun alanı: Arab dili ve Şariat Bilimleri Alanında Uzman.	s.116

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: KMDİ'nin İdari Yapısı	s.53
Şekil 2: Dini Toplulukların Rölü ve Önemi Kamusal Yaşamda	s.66
Şekil 3: İnaçlının Hayatındaki Dini Toplulukların Rölü	s.68

GİRİŞ

Kırgız Cumhuriyeti (K.C.) egemen, demokratik, hukuki, laik, üniter, sosyal bir devlettir.¹ 1991 senesinde bağımsızlığını kazanmasından itibaren piyasa ekonomisi üzerine kurulmuş, demokratik imkanlar sunan genç bir ülkedir. Bağımsızlığını ilan ettiğinden beri tüm Kırgızistan vatandaşlarına herhangi bir dine mensup olma serbestliğinin verilmesi bunun göstergesidir. Bağımsızlık dönemi sürecinde ülkede dini ilgilerin artması ile birlikte farklı dini tutumlara sahip bir toplum oluşmuştur. Yüzyıllar boyunca, ülke nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan, devletin oluşumunda belli bir tarihi olan kırgızlar, tarihsel olarak kendi toprakları üzerinde atalarının izlediği yolda kurulmuş geleneksel olan dinleri benimsemiş ve yaşamışlardır.

Kırgız halkı bağımsızlığa kavuşmadan önce yetmiş dört (1917-1991) sene Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hakimiyetinin altında yaşamış ve bu süreçte doğal olarak komünist ideoloji etkisinde kalmıştır. Bundan dolayı dini faaliyetler, özellikle de yaygın din eğitimi, gizli yürütölmek durumunda kalmıştır.

Sovyetler Birliği 1990'larda dağılma sürecindeydi. 15 Aralık 1990'da Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan eden bir bildiri yayınlandı. Ancak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan, diğer tüm eski Sovyet üye ölkeleri gibi komünist ideolojiye sahip bir devlet fikrini benimsememiştir.²

Komünist ideoloji, Kırgızların din, örf, adet ve medeniyetiyle birlikte dini hayatlarını da etkilemiştir. Ancak Kırgızlar, dinsel geleneklerine bağlılıklarıyla bu olumsuzluklardan belirli ölçülerde korunmayı başaramışlardır. Kırgızlar SSCB'nin dini baskısı altında uzun sayılabilecek yıllar boyunca kalmış olmalarına rağmen din ve değerlerinden kopmamışlar, kendi milli değerlerini korumaya çalışmışlardır.

Kırgızlar bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından dinlerini daha rahat yaşama imkanlarına sahip olacakları yeni bir döneme girmişlerdir. Söz konusu dönem Kırgızlar için dini alanda olumlu, eksik sayılabilecek bazı gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Dini kurumlar ve dini grupların sayılarında artışlar olmuş, birtakım

¹ Конституция Кыргызской Республики, Редакция 28.12.2016, (Редакция 28.12.2016) 1 статья. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası, 28.12.2016 tarihinde değiştirilen, (28.12.2016 tarihinde değiştirilen), 1. Madde.

² Mametbek Myrzabaev, **Kırgızistan'da Din-Devlet İlişkileri**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s 78.

misyoner grupların, çeşitli dini hareketlerin faaliyetleri ortaya çıkmaya başlamış, yardımları ulaştırma amacıyla vakıflar, dini kurumlar ülkede çok dinli bir toplumun oluşmasında ve yayılmasında etkili olmuştur. Yine bu dönemde vatandaşların din hakkında farklı inançlara sahip olduğu görülmeye başlamıştır. Yerli toplumun inancı İslam dininin Maturidi inanç esaslarına dayalı olmasına rağmen, yerli halkın yerleşik inancının dışında farklı inanç gruplarına ait bir çok dini cemaat ve gruplar Kırgız toplumunda yayılmaya başlamıştır.

Orta Asya müslümanlarının çoğunluğu Hanefi mezhebindedir, Kırgızistanlı müslümanların inanç ve dini kabülleri de bu yöndedir. Kırgızlar, gelenek olarak Hanefilik ve Maturidilik ekollerini benimsemişlerdir. KMDİ³ K.C.'nin topraklarında ehl-i sünnet ve'l-cemaat Maturidi akidesi ve Hanefi mezhebinin taleplerine uygun olarak faaliyetler yürütme konusu üzerinde durmaktadır.⁴ Ülkede yaşayan diğer Türk topluluklarından Tatarlar, Uygurlar, Özbekler, Kazaklar, Dunganlar KMDİ tarafından konulan kararları ve resmi uygulamaları izlemeye çalışmaktadırlar. Yaygın din eğitimi veren kurumlar olarak medreseler, cami-mescitler ve Kur'an kursları doğru ve kaliteli bilgiler vererek halk arasında itibar kazanıp geleceğe olumlu izler bırakabilmektedir. Öte yandan dini eğitim alanında ülkede hala eksik olan konuların düzenlenmesi ve tamamlanması gerekmektedir. Bu nedenle Kırgızistan'da dini faaliyetlerin yaygın din eğitimi açısından değerlendirilmesi gerekir ve bu çalışma, kendi sınırları kapsamında yaygın din eğitiminin amacı, maksadı ve neticeleri bakımından böyle bir araştırmayı öngörmektedir. Bu değerlendirmelerde konuya sadece kurumlar, dökümanlar ve müfredatlar açısından yaklaşılmanın, bununla birlikte dini eğitim verecek kişilerin yeterlilikleri, eğitimi, işi ne kadar planlı, programlı ve devamlı olarak yürüttükleri de ele alınmıştır. Zira insanların dini bilgi ihtiyaçlarını güvenilir kaynaklarla gidermezsek onları adeta çıkmaza sürüklemiş oluruz. Bundan dolayı giriş kısmında ve özetle belirttiğimiz konular üzerinde çalışmalar yapılmış, sonuç bölümünde ise Kırgızistan'daki yaygın din eğitiminin daha verimli ve kaliteli hale gelmesi için önerilerde bulunulmuştur. Dikkatle belirtmek gerekir ki, SSCB'nin 1990'da dağıldığı

³ Kırgızistan müslümanlarının din ile ilgili tüm alanlarında yetkili olan kurum. 7 bölge, Bişkek ve Oş şehrindeki kazıyatların koordinasyon ve idareciliğini yapar.

⁴ Кыргызстан мусулмандар дин башкармалыгы **Уставы**, Бишкек, 2014, 5-курултайдын №2 токтому менен бекитилген, 3-бет. (Kırgızistan Müslümanlar Din İdaresi Tüzüğü, Bişkek, 2014, 5.Kurultay, №2. Kararı ile onaylanan).

dönemde Kırgızistan'da sadece 39 cami mevcut idi.⁵ 2017'de ise 2504 olarak⁶ belirtilmektedir.

“Yaygın din eğitimi, kapsamı ve faaliyeti alanı bakımından toplumun tamamını kapsayan bir eğitimidir”.⁷ “Din eğitiminin kavramından anlaşılması gereken ise “bireyin dini davranışından kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri süreci’ olmalıdır”.⁸

*İnsanın din ile ilişkileri, dini inanç, tutum ve davranışları hayat boyu devam etmektedir. Dolayısıyla dinle ilgili öğrenim gereksinimi de hayat boyu sürecek demektir. İşte hayat boyu sürecek olan bu öğrenim gereksinimini sağlayacak en önemli kurum yaygın din eğitimidir.*⁹

Yaygın din eğitimi bireyin yaşı ve eğitim düzeyi ne olursa olsun, resmi dini eğitim kurumları dışındaki yerlerde verilmektedir.¹⁰ Ülkemizde yaygın din eğitiminin verilmesinde görülen artış, okullarda örgün din eğitiminin eksik olması veya hiç verilmemesi ile ilgilidir. Bu sebeple, okullarda öğrencilerin din eğitimi ihtiyaçları büyük oranda yaygın din eğitimi vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Aslına bakılırsa, Kırgızistan'da örgün din eğitiminin modeli hiç tartışılmamış da değildir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra, örgün eğitimin bir örneği olarak tüm ortaokullarda “’iman dersi” okutulmaya başlandı. Önceki K.C. Bilim ve Medeniyet Bakanlığı şimdi ise K.C. EBB tarafından 30 Temmuz 2003 yılında, çocuk ruhsal, ahlaki, manevi eğitim stratejisi benimsenmiştir. Bu stratejiye göre okul öğrencilerine “’İyman Sabagı” (İman Dersi) okutulmaya başlamıştır. Ancak dersin adı “’İyman Sabagı” olmasına rağmen, bu derste dini hususlardan ziyade ahlak, etik ve kültür konularına yer verilmiştir.

⁵ Чотаев З.Д. и другие, **Государственная политика в религиозной сфере и основные религиозные течения в Кыргызстане**, Методическое пособие, Государственная комиссия по делам религий Кыргызской Республики, проект UNFPA, Бишкек, 2015, (Религиозные течения) с. 10. (Çotaev Z.D. ve diğerleri, **Kırgızistan'da dini alanda devlet politikası ve ana dini hareketler**, Metodolojik rehber, Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, UNFPA projesi, Bişkek, 2015, (Dini Hareketler) s. 10).

⁶ Государственная комиссия по делам религий Кыргызской Республики, **данные**, от. 01.06.2017. (Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, **bilgileri**, 01.06.2017).

⁷ Şükrü Keyifli, **Yaygın Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar**, İlahiyat Yayını, Ankara, 2013, (Yeni Yaklaşımlar) s. 26.

⁸ Cemal Tosun, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, 5.Baskı, Pegem Akademi Yayını, Ankara, 2011, (Bilimine Giriş) s.29.

⁹ Hasan Dam, ‘Yaygın Din Eğitime İlişkin Bazı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri’, **Bildiriler-Müzakereler kitabı**, Seleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları NO:16, İsparta, 16-17. 10. 2003. s. 426.

¹⁰ Hüseyin Yılmaz, ‘**Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış**’, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi V Cilt II Sayı, 2001, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223615> (12.04.2017), s. 333.

Sonradan “İyman Sabagı” K.C. EBB'nın 19 Haziran 2004'deki 545/1 resmi bildirgesi ile “Adep Sabagı” (Edeb Dersi) adını almıştır ve okullarda bu isim altında çalışmalar başlatılmıştır.¹¹ Bu noktada ise yaptığımız saha araştırmasında edep derslerinin dini bilgisi olmayan, okuldaki herhangi bir öğretmen tarafından verildiği görülmüştür. Yapılan bir mülakattan aktarırsak, Isık-Köl bölgesinin Balıkçı şehrindeki orta okulda çalışan öğretmen Altın Usubakunova (Balıkçı, No.5 orta okulu) şöyle diyor: “Okul müdürümüz Edep dersini okutuyor. Bu dersi okutmasının sebebi maaşının az olmasıdır. Müdürümüzün kendi idari işlerinin yoğunluğu sebebiyle kimi zaman Edep dersini aksattığı oluyor. Haftada 2 saat okutulan bu derste öğrenciler anne ve babaya, büyüklere nasıl davranılması gerektiğini, ülkenin gelişmesine nasıl katkı sağlayabileceklerini öğrenmektedirler. Bu ders çoğu zaman sınıftaki öğrenciler arasındaki davranışlar, okuldaki problemler hakkında konuşma dersi olarak da sürdürülmektedir”.¹² Başlangıç olarak din alanındaki sorunların ciddi bir problem taşıdığını belirterek gerekli gayretler ve çabalar edilerek aşamalı olarak din alanındaki ilk adımlar başlatılmıştır. 3 Şubat 2014 tarihinde Kırgızistan'ın Savunma Konseyi tarafından devletin din alanındaki siyasetini belirleyen yeni Konsept düzenlenmiştir. Bu Konseptte din eğitime vurgu yapılarak devlet tarafından daha sıkı bir çalışmanın yapılması gereği duyulmuştur. 14 Kasım 2014 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın fermanı ile “K.C. 2014-2020 yıllar Arası Dini Alandaki Devlet Siyaseti Konsepti” onaylandı. Bu belge, din eğitiminin gelişmesinde metodolojik ve kavramsal temelleri ortaya koyacak ve devletin din eğitimi sorunlara olan genel tutumunu belirleyecektir. Yaygın din eğitimi sistemleştirecek, ortaya yeni bir eğitim modelini koyarak değerlendirme planı maksad olarak ele alınmıştır. Dini kurumlardaki eğitim elbette değerlendirilmelidir ve tertip edilmelidir. Yeni eğitim modeli sunulmalıdır.

a. Araştırmanın Problemi

Kırgızistan'daki okullarda örgün din eğitimi yeterince gelişmemiş ve tek bir program üzerinde odaklanmamış olduğu için yaygın din eğitimi faaliyetleri daha genel ve yüzeysel dini bilgiler vermekle yetinmektedir. Yaygın din eğitimi veren kurumlar olan cami, mescit, Kur'an kursu ve medreselerde planlı, amaçlı ve bilimsel bir eğitim

¹¹ Dilaram Akramova, “Kırgızistan'da Orto Mekteplerdeki «Adep Sabagı» Dersinde Din Eğitimi ile ilgili amaçların gerçekleşme düzeyi” (Oş örneği), (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s 5.

¹² Kırgız Dili ve Edebiyat öğretmeni ile mülakat, Altın Usubakunova, Balıkçı şehri, 17.10.2015.

programı içeriğinin yeteri kadar olmaması, modern teknoloji ve metodolojilerin yeterince kullanılmaması yaygın din eğitiminin gelişmesini önlemektedir.

Halkı İslam dininden uzaklaştırmak isteyen misyoner gruplar radyo ve televizyon yayınları yaparak, gazete, kitap ve broşür dağıtarak, ev ev dolaşarak, hatta okul öğrencilerine eğitim kursları sunarak kendi dinlerini yaymaya çalışmaktadır. Bu durumun ülkemizin din alanındaki problemlerinden biri olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İslam dini mensuplarının da bizatihi kendi aralarında gruplaşarak veya cemaatleşerek birbirlerine karşı açıktan açığa olmasa da örtük bir karşıtlık ve mücadeleleri olduğu fark edilmektedir.

Diğer yandan, İslam hakkında doğru bilgilere sahip olmayan kimselerin başka bir dini seçip İslam'ı terk ettiği ya da radikal ve ekstremist örgütlere katılmayı tercih ettiği görülmektedir. Din eğitiminin planlı, maksatlı verilmediği ve devlet tarafından tam desteklenmediği takdirde din alanındaki sorunların bitmeyeceği bir gerçektir. Dini eğitim aracılığıyla bu sorunları giderme yoluna baş vurulmadıkça sorunlar gün geçtikçe tekrar üreyecek ve uzun yıllar boyu kalacaktır. Devlet bu ve bunun gibi problemleri öncelikleri arasında değerlendirmeli ve bu problemler için çözüm yolu aramalı ve üzerinde çalışmalıdır. Aksi halde, yaygın din eğitiminin gelişmesi için bir standart veya model belirlenmediği sürece bu alandaki gelişmeler oldukça atıl kalacaktır.

KMDİ tarafından düzenlenmekte olan programlar yaygın din eğitimi veren kurumlar tarafından düzenli uygulanmadığı için ders konularının işlenmemesi, öğretmen yeterliliği ve ekonomik yetersizlik gibi problemler öne çıkmaktadır. Ayrıca araştırmanın problemi K.C.'nin Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu ile K.C. 2014-2020 yıllar Arası Dini Alandaki Devlet Siyaseti Konsepti'nin yaygın din eğitimi ve dini eğitim uygulamalarını nasıl etkilediğini tespit etmektir. Bu noktada çalışmada özellikle bu kanunların eğitim sistemine ve toplumda bu konuyla ilgili yapılanmalara ne şekilde tesir ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüldüğü gibi ülkemizde yaygın din eğitimi çok geniş bir alana yayılmış durumdadır. Uygulanmakta olan dini eğitim ve öğretimin tamamının ciddi manada düşünüldüğünü, öğretilenlerin disiplinli ve planlı bir sisteme oturtularak verildiğini henüz söylemek mümkün değildir. En gelişmiş kurumlarda bile birçok sorun mevcuttur. Böyle olunca sağlam temeller üzerine oturmuş ve sistemleşmiş bir din eğitiminden söz etmek şimdilik

zordur. Resmi kayıttan geçmeyen çeşitli dini grupların dini eğitim ve öğretimlerini net bir temele yönlennmeksizin kendilerinin özel beklentileri doğrultusunda kapalı bir şekilde yürüttükleri bilinmektedir. Bunların eğitim ve öğretim usüllerinin araştırılması, din eğitiminin daha başarılı hale getirilmesi için neler yapılması gerektiği gibi konular üzerinde durulması gereken bir problem alanını oluşturur. Yaygın din eğitimi kurumları olan medrese, Kur'an kursu, cami ve mescid gibi kurumlar kendilerinden beklenen sonuçları yerine getirebilmekte midir? Amaçlarına ulaşma noktasında hangi sorunlar ile karşılaşmaktadırlar? Öğrenci tarafından ne kadar ilgiyle takip edilse de yaygın din eğitiminin eksik ve yetersiz verilmesi halinde istenilen sonuç elde edilemez. Ders, vaaz programları düzenli ve sistemli hale getirilmelidir. Genel olarak din eğitimi üzerinde ders veren öğretmenlerin ve hocaların niteliklerinin iyileştirilmesi için yaygın din eğitimi ve öğretiminde yaklaşım ve öğretim uygulamalarını geliştirmenin zor olduğunu belirtmek gerekir. Eğiticilerin mesleki rehberliği, nereden hangi branş ve alanda mezun oldukları, mesleğine ne kadar ilgi gösterdikleri ve yeterliliklerinin ne ölçüde olduğu sorularını genel bir bakışla değerlendirmek gerekir. Bunun için aşağıdaki sorulara cevap aranmalı ve bulunmalıdır:

1. Öğretmenden anlatması beklenen öğretici ve sosyal konular yerli midir, beklenen sonuçları ve potansiyeli gösterebilmekte midir?
2. Yaygın din eğitimi sağlayan birey ile din alanındaki fikir ve bilgiler, insanların gerçek problem ve sıkıntıları ile ne kadar ilgilidir? Yaygın din eğitiminin yayılarak gelişmesinde katkısı var mıdır?
3. Yaygın din eğitim kurumlarında eğitim görenlerin ne gibi sıkıntıları ve eksiklikleri var?

Bununla birlikte yine aşağıdaki sorulara da cevap aranmalıdır:

1. Kırgızistan'da yaygın din eğitiminin konumu ne durumdadır, hangi seviyededir?
2. Cami, medrese, Kur'an kursu, vb. yerlerde ders veren öğretmenler ve öğrenciler en sık hangi sorunlarla karşılaşmaktadırlar?
3. Medreselerin eğitimin içindeki yeri, eğitim sistemindeki durumu nedir? Eğitim-öğretim programları planlı, sistemli, düzenli midir?
4. Ders programının uygulanmasındaki sorunlar nelerdir?
5. Amaçlar gerçekçi midir?

6. Kur'an öğretiminin verimliliği için ne yapılmaktadır?
7. Hafızlık eğitimi nasıl olmalıdır?
8. Verimli ve faydalı öğrenme teknikleri nasıl olmalıdır?
9. Kırgızistan'da yaygın din eğitiminin kalitesini, verimliliğini ve faydasını arttıracak ne tür çalışmalar yapılabilir?
10. Dini faaliyetlerin yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilecek olan konuları nelerdir?
11. Yaygın din eğitim kurumlarının yazın organize ettikleri Kur'an kursları ve İmamlık Kursu İlahiyat Fakülteleri tarafından, KMDİ ve K.C. DİDK veya diğer dini kurumların desteğiyle daha da verimli olarak veriliyor mu?
12. Yaygın din eğitim faaliyetinde ilahiyat fakültesi mezunu öğrenciler değerlendiriliyor mu?
13. Yaygın din eğitimi veren eğitimcilerin mezun oldukları yerler nelerdir?
14. Yaygın din eğitimi veren eğitimcilerin bu alanda ders verebilir olduğunu gösteren diploma ya da sertifika belgeleri var mıdır?
15. Dini literatüre ilişkin yabancı ülkelerden gelen kitap, dergi vb. veriler kontrolden geçiyor mu?

Din eğitimi verilen kurumlarda doğru bilgiyi aktarmak büyük önem taşır. Özellikle yaygın din eğitimi ve öğretimi verilen kurumlarda öğretim faaliyetinin arka planında bulunan ilke ve esaslara önem verilmelidir. Dini his ve düşüncelerin gelişimi azami dikkat gerektirir. Din eğitimi ve öğretimini organize eden okul ve kurumlardaki öğrenme etkinlikleri ve girişimlerinin arkasındaki sebepler dikkate alınmalıdır. Bir kişinin ne kadar iyi öğrendiğini etkileyen en önemli faktörler, kişinin ilgisi, yeteneği, motivasyonu, duygusal durumu, dini beklentileri ve gelişim düzeyidir. Öğrenme faaliyetini etkileyen istek, ilgi, potansiyel, kabiliyet, kapasite, motivasyon, dini beklentiler ve öğrencide bulunan duygu ve hisler önemli unsurlardandır. Öğrenme isteği, konuya olan ilgi, öğrencinin sahip olduğu potansiyel, öğrenme yeteneği ve öğrenme motivasyonu, öğrencinin öğrenme becerilerinde rol oynayan önemli faktörlerdendir. Bununla birlikte öğrencinin dini beklentileri, duygu ve hisleri de diğer önemli unsurlardandır.¹³ Bazen bir kişinin isteksiz olarak din eğitimi alması onun için

¹³ Aytekin Bulut, **Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık**, DİB Yayınları, Ankara, 2011. ss.20-21.

doğru bir şey olmayabilir ve bu onda bir takım sorunlara yol açabilir. Örneğin, din eğitimi alan bireyin istek, ilgi ve yeteneğini hesaba katmadan, zorunlu olarak din eğitiminin verilmesi bazı yanlışların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca birey internet üzerinde dini bilgiler ile ilgili sorularına cevaplar ararken yanlış radikal gruplarla temas içinde bulunursa ve onların görüşlerini benimserse bu yapılara mensup olma ihtimali yüksektir. Bilim ve teknoloji alanında hızlı değişmelerin yaşandığı günümüzde, bireylerin doğru bilgileri arama becerisini kazanmaları zorunlu görünmektedir.¹⁴ Bu noktada dini öğrenime ve yaygın din eğitime de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan, Kırgızistan'da yaygın din eğitimi ve din alanındaki problemleri, zorlukları ve eğilimleri tespit etmek amacıyla elinizdeki çalışmada K.C. DİDK ve KMDİ'nin genel bilgi veri tabanını tarama araştırma yapılmaya çalışılmıştır. Böylece yukarıda sıraladığımız problemlerin tespit edilmesi ve ardından yaygın din eğitimindeki eğitsel ve kişisel sorunlara öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bu amaca uygun şekilde çalışmada yaygın din eğitiminde olan gelişmeler ve bu eğitimin Kırgızistan'daki tarihi incelenmiştir.

b. Araştırmanın amacı

Detaylı olarak problemleri bir bir elde etmek, röportaj, mülakat soruları ile problemlere çözüm önerilerini vererek, ayrıca yaygın din eğitimin genel metod ve amaçlarını ifade ederek, bu konudaki eksiklikleri ilimi çalıştaylar ve belgelerden elde edilen bilgilerin yardımıyla sunulması amaçlanmaktadır. Yalnızca bütün yaygın din eğitiminin yerine getirilmesini ve problemlerini bir çalışma kapasitesi altında ele almanın zorunluluğu ortadadır. Ama yaygın din eğitiminde mevcut olan bazı temel sıkıntıları ortaya koyma ve çözüm önerileri getirmeye çalışacağız.

Çalışmanın amacı şu aşamalar ile ifade edilebilir:

1. Yaygın din eğitimdeki gelişmeleri, eksiklikleri, yaygın din eğitiminde uygulanan metodolojik bulguları incelemek;
2. Yaygın din eğitimi konusunda faaliyet gösteren cami, medrese, Kuran kursu eğitim programlarını ortaya koyarak, onların amaç ve maksada ulaşma bakımından, uygulamış oldukları usulü değerlendirmek;

¹⁴ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s. 32-33.

3. Yaygın din eğitimi alanındaki öğretmen, idareci ve vaaz hocalarının niteliği üzerinde durulup, öğrencilerin konumu ve onların yaygın din eğitimini alma isteklerini öğrenmek;
4. Yaygın din eğitimi veren kurumlar tarafınca kaliteli bir bilginin verilmesi ile maddi durum ve sorunları elde etmek ayrıca bu sorunlara ve tespitlere model sunmak, bu araştırmanın sonucunda elde ettiğimiz varsayımlar vasıtasıyla yaygın din eğitiminin seviyesini yükselten bir model sunmayı hedeflemekteyiz.
5. Aynı şekilde Kırgızistan mevzuatındaki dini kanunları ve dini durumun tarihsel değişim ve gelişimini incelemek temel amacımızdır. Ayrıca kanunların din eğitiminin gelişmesine sağladığı destekleri ve koyduğu kural ve yasakları tespit etmek de asıl amacımızdır;
6. Yaygın din eğitimin öğretimini sağlayanların planlı ve düzenli iş yürütebilmeleri için pedagoji bilgilerine vakıf olabilmelerine öneriler sunmak başlıca hedeflerimiz arasındadır;
7. Yaygın din eğitimini veren kurum olarak merdreselerin eğitim seviyesi ve öğretim yöntemlerini yüksek kaliteye çıkarmak, ayrıca bir tertiplenmiş modele dönüşmesi o modelin benimsemesini amaçlamaktayız.

c. Araştırmanın önemi

Bireyin ve toplum nezdinde epeyce mühim olan yaygın din eğitiminin, yeniden nitelikli olarak ortaya konabilmesi için geçmiş tecrübelerin bilinmesi gerekmektedir. Yaygın din eğitimi (İslam dini), Hz. Peygamber ile başlamış olan ve günümüze kadar uygulaması süren bir eğitim şeklidir. Peygamberin bu zaman dilimindeki uygulamalarının bütün bilgilerinin günümüze aktarılması bu zamanda yaygın din eğitimi çalışmalarına ışık tutmaktadır. Hz. Muhammed'in öğretileri, günümüzde yaygın din eğitimi uygulamalarıyla korunmaktadır.¹⁵

Yaygın din eğitiminde eğitsel, öğretisel ve kişisel sorunların tespiti ve çözümü ülkemizdeki yaygın din eğitimine önemli katkı sağlayacaktır. Ülkemizde dini eğitim ve öğretim kapsamındaki arayışlar, gelişmeler, problemler ve istekler her geçen gün farklılaşarak çoğalmaktadır. Ülkemizde dini bilgiler için daha fazla araştırma yapılmakta, bu alanda daha fazla sorun ve talep oluşmakta ve daha fazla insan din eğitimi ve öğretimi ile ilgilenmeye başlamaktadır. Bu çalışmanın ortaya koyacağı

¹⁵ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s.37.

sonuçlar Kırgızistan’da yaygın din eğitiminin gelişmesine, dini faaliyetlerin yaygın din eğitimi üzerinden planlı, programlı, devamlı, kaliteli, amaçlı, neticeli ve sistemli olarak yürütülmesinde ve yaygın din eğitimi ile ilgilenen kurumların bina güvenliğini içeren kontrol ve teftiş izin belgeler, devletin yetkili kurumlarından resmi kayıttan geçme, belli resmiyete kavuşma, ekonomik durumlarını düzeltme konularında güçlü çözüm arayışlarına bu ve benzeri çalışmalar oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca Kırgızistan’da daha iyi ve verimli bir yaygın din eğitiminin verilmesi ve özellikle dini faaliyetlerin yaygın din eğitimi üzerinden değerlendirilmesi açısından yapılan bu araştırmanın sonuçları önemli bir boşluğu doldurmaya çalışacaktır. Bu bağlamda elinizdeki çalışmanın, yaygın din eğitiminde ciddi bir yere sahip olan eğitim plan ve programını din eğitimi bakımından tartışarak, dini eğitimin geliştirilmesinde yardımcı olması öngörülmektedir.

Kanunların ya da resmi belgelerin tercümeleri yapıp bilgi verilirken anlam merkezli bir aktarım esas alınmıştır. Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanununun “İnanç Özgürlüğüne dair Hak” 4. Maddesinde K.C. vatandaşları dini inanç açısından inananlar ve inanmayanlar ayrımı yapılmaksızın hayatın her alanında sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yasalar önünde eşittir. Tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir ve hayatın her alanında aynı haklara sahiptir. Kimseye dini inancından dolayı farklı davranılmaz. Vatandaşın dini tutumunun resmi belgelerde gösterilmesine izin verilmemektedir.¹⁶ Ülkede bütün dinlerin eşit olması, diğer dinlere ve din mensuplarına inanç özgürlüğünün verilmesi ve laik bir sistemin benimsenmesi sonucunda ülke çapında misyonerlik faaliyetleri ortaya çıkmış, Kırgız halkına yabancı olan birçok dini akım etkinlik göstermeye başlamıştır. Bundan dolayı bazı kanunları tekrar gözden geçirmek gerekmektedir ve halkın kendi geleneksel olan dinini koruyucu çalışmalar yapılmalıdır. Bu araştırmanın bulguları yaygın din eğitimi veren kurumların öğretim programını geliştirme çalışmalarına bir model sunma noktasında katkı sağlayacağı için oldukça önemlidir.

¹⁶ Осмоналиев Каныбек и другие, **Международные Нормы По Обеспечению Свободы Совести и Вероисповедания. Законодательные и Нормативно-Правовые Акты Кыргызской Республики регулирующие сферу религии**, Государственная Комиссия по Делах Религий Кыргызской Республики При Поддержке ОССе, Ош, 2010, s.92-93. (Osmonaliev Kanıbek ve diğerleri, Vicdan ve Din Özgürlüğünü Güvence Altına Almak için Uluslararası Normlar. Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanını Düzenleyen Yasal ve Yasal Düzenlemeleri, Kırgız Cumhuriyeti Din İşler Devlet Komisyonu, OSSe, Oş, 2010, ss.92-93.).

Ayrıca çalışmamız Kırgızistan'da yaygın din eğitimi alanının bilimselleşmesinde de katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Öte yandan bu çalışma kapsamını 2000-2017 seneleri ile sınırladığı için bu alanda yapılacak başka yeni araştırma ve bilimsel çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir. Bu konuda yapılacak diğer çalışmalarla eksikliklerin daha titiz bir şekilde belirlenmesi ve giderilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu önemlidir çünkü bu alanda yeni araştırmaların yapılmasına ve düzeltilmesi gereken sorunların bulunmasına olanak sağlar. Bu tür çalışmalar, din görevlilerinin yaz Kur'an kurslarında eğitimci olarak yaptıkları çalışmaları incelemektedir. Bu bilgiler, bu kurumlarda sunulan eğitim ve öğretimin iyileştirilmesine yardımcı olacak ve yaz aylarında Kur'an kursu alanlar için daha iyi programlar oluşturacaktır ve problemlerin çözümü için fikir, öneri ve ipuçları vermesine ve eğitimi daha verimli hale getirmesine katkıda bulunacağını umuyoruz. Yaygın din eğitime model sunma konusunda yol göstermeye gayret edeceğiz. Bu konuyu ele almamızın bir diğer önemi, çalışmanın Kırgızistan'daki din eğitimiyle ilgili mülakat ve odak grup tartışmalarından elde edilen yeni bilgilere yer vermesi, ülke çapında medreselerin karşılaştığı problemleri medrese çalışanları, öğrenci ve öğretmenlerin kendi ağızlarından alınan bilgilerle aktarması ve ülkenin yedi bölgesindeki dini durum, dini hayat ve din-devlet ilişkileri hakkında hem tasviri hem de değerlendirmeci bir bakış sunmasıdır. Bu bakımdan çalışmanın din eğitimi bilimi dalı açısından yaygın din eğitiminin gelişmesine ve devlet tarafından desteklenerek yaygın din eğitiminin kontrol altında daha da verimli hale getirilip öğrenciye sunulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yaygın din eğitimi kurumları üzerine yapılan araştırmaların dini bilgileri doğru anlama ve anlatma, insanları yanlış bilgilerden ve akımlardan uzak tutma ve aşırıcılıktan sakındırma noktasında katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca çalışmamızın 17 senelik süreci kapsayan değerlendirmeleri ışığında, sonuç bölümünde vermiş olduğumuz bir pilot proje sayesinde Kırgızistan'daki yaygın din eğitimi içinde yer alan merdese ve çeşitli dini faaliyetlerin bilimsel metotlarla ortaya konulması sürecinde ortaya çıkan eksikliğin giderilip boşluğun doldurulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

d. Araştırmanın Hipotezi

Kırgızistan egemenliğe kavuştuktan sonra dini kurumların sayısı artmasına karşın din görevlisi ve din eğitimi veren öğretmen sayısında eksiklik ortaya çıkmaya başlamıştır. Dini eğitim sistemi henüz tamamlanmış bir yapıya sahip değildir. Aynı zamanda din eğitimi verebilecek din görevlisi ve öğretmen açığı da vardır.¹⁷ Ancak, devletimiz farklı dini inanca sahip olan toplumun birliğini sağlamak için dini eğitim konusuna oldukça ilgi göstermektedir ve bu alandaki problemleri çözebilmek için yeni çözüm yolları bulma gayreti içindedir. Nitekim bu bağlamda K.C. 2014-2020 yıllar Arası Dini Alandaki Devlet Siyaseti Konsepti kabul edilmiştir. Konseptte dini eğitim ve din bilimleri alanında gerekli düzenlemeler yapılması konusundaki gereklilikler tartışılmış ve bazı projeler belirlenmiştir. Bu konsept aynı zamanda bizim çalışmamıza da bir yönüyle öncülük etmektedir. Ancak bu tez çalışmasında daha ziyade uygulamalı yaklaşımlara yer verilmiştir. Böylece yaygın din eğitiminde uygulanmakta olan medrese eğitiminin ileride resmi örgün din eğitimi alanına çekilebilme mümkünlüğü değerlendirilmektedir.

Araştırmamız 4 temel hipotez üzerine oturmaktadır:

1. Yaygın Din Eğitim faaliyeti yapılan camilerde hutbe verilerek derslerin yapılması ve insanların dini konularda yeterliliklerinin arttırılması;
2. Yaygın Din Eğitim faaliyetini yapan medresede yetişkinlere dair dini konularda seminerlerin oluşturulması ve halkla olan etkileşimin artırılması;
3. Yaygın Din Eğitimcilerinin faaliyetlerinin resmi olarak desteklenmesi;
4. Medrese öğrencilerinden oluşturulmuş pilot proje çerçevesinde resmi bir eğitim kurumu oluşturulması ve ülke çapında Teoloji Koleji (imam-hatip) modelinin devlet düzeyinde uygulanması ve benimsetilmesidir.

e. Araştırmanın yöntemi

Çalışmada nitel ve karma araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

“Nitel araştırma, gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir

¹⁷ Кыргыз Республикасы, 2014-2020-Жылдарга Кыргыз Республикасынын Диний Чөйрөдөгү Мамлекеттик Саясатынын Концепциясы, Бишкек, 2014, б. 25. (Kırgız Cumhuriyeti, 2014-2020 yy. Kırgız Cumhuriyetinin Din Alanındaki Devlet Siyasetinin Konsepti, Bişkek, 2014, s.25.)

biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır”¹⁸

*Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Nitel araştırma, doğal ortamda yapılır ve amacı bir olayı derinlemesine betimlemek ve yorumlamaktır.*¹⁹

*Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır. Nitel araştırma, insanın kendi sırlarını çözmek ve kendi çabasıyla biçimlendirdiği toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirdiği bilgi üretme yollarından birisidir. Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda ele alınan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma çabası vardır. Bu yönüyle araştırmacı bir kaşif gibi hareket ederek ilave sorularla gerçekliğin izini sürer ve muhatabının öznel bakış açısına önem verir.*²⁰

Araştırmada mülakat soruları, uzmanlarla görüşme gibi metotlar kullanılmıştır. Temel yöntem olarak doküman analizine yer verilmiştir. Ancak, araştırmanın doğru değerlendirilebilmesi doğru ve yetkin bir tahkik gerektirmektedir. Bunun yanında K.C. DİDK tarafından yapılan anket araştırmalarından istifade ederek istatistiksel bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında karma yöntem izlenmiştir. Bu bağlamda, sosyolojik araştırmaların sonuçlarına da başvurulmakta ve istatistiksel bilgiler sunulmaktadır. Derinlemesine görüşmeler (mülakat)- genellikle uzman tarafından önemli kişisel bilgilerin alınması ve sorunun daha detaylı ve ayrıntılı çalışılması için imkan sağlamıştır. Ayrıca, çalışma sırasında konuyla ilgili çeşitli bilgilerin toplanarak tartışılması ve bazı ek yönlerin belirlenmesine imkan vermiştir. 1-1.5 saat içerisinde verilere ulaşılabildiği için zamandan tasarruf sağlanmıştır. Bu noktada veri analizleri zahmetsiz olmakta, zaruri olan bilgiler derinlemesine araştırılabilir ve katılımcılar konforlu bir ortamda oldukları için doğal davranabilir hale gelmiştir. Yukarıda belirlenen özelliklerden dolayı

¹⁸ Yıldırım Ali ve Şimşek Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 39’dan aktaran Zeki Karataş, ‘**Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi**’, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1(1) 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/360845>, (25.12.2017) s.71.

¹⁹ Münire Erden, **Eğitim Bilimine Giriş**, 6. Baskı, Arkadaş Yayın Evi, Ankara, 2011, (Eğitim Bilimine Giriş)s.115.

²⁰ Halim Kazan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Ortak Ders, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2016, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/bilarstekau202.pdf> , (01.11.2017) (Bilimsel Araştırma Teknikleri), ss. 40-41.

çalışmamızda, hedeflediğimiz verilerin çoğunun nitel araştırma yöntemi ile elde edilebilir olması ve karma yöntem uygun bulunması sebebiyle bu yöntemler benimsenmiştir. Nitel ve karma yöntem araştırmalarından ihtiyacımız olan verileri alma olasılığı en yüksek olan araştırma yöntemini seçtik. Bu, her iki yöntemin de hedef konu hakkında bilgi edinmemize yardımcı olabileceği fikrine dayanmaktadır. Bilgilerin toplanması esnasında katılımcılar ve muhataplar isim ve soy isim belirtilmemesini istemişlerdir. Görüşme ve mülakatlarda bilgilerin daha rahat alınması için muhataplarımızın bilgileri onların taleplerine göre verilmemektedir. Bununla birlikte çalışmada din eğitimi alanındaki uzmanlara, akademik toplumun temsilcilerine, din görevlilerine, medrese idarecileri ve öğretmenlerine, devlet kurumlarında çalışanların görüşlerine müracaat edilmiştir. Medrese öğrencileri, hocaları, idarecileri, yaygın din eğitimi alanındaki uzman, akademik toplumun temsilcileri, din görevlileri araştırmanın ana hedef grubudur. Onların görüşleri araştırmanın başarısı için çok önemlidir. Ülke genelinde gerçekleştirilen bölge içerisindeki yapılmış olan ziyaretlerde de gerekli notlar yazılı olarak araştırmacı tarafından alınmıştır. Daha sonra alınan notlarda öne çıkan konu başlıkları tespit edilmiş ve görüşmecilerin ifadelerinden yola çıkarak bu başlıklarla ilgili yorumlar geliştirilmiştir ve çalışmamızda kullanılmıştır.

Veri toplama: Araştırmada, konuyla ilgili olarak daha çok Kırgız dili, Rusça ve Türkçe birincil kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Özellikle eğitim sistemi, dini durum, yaygın din eğitimi tanımları ile ilgili Kırgız kaynaklarında az sayıda olması sebebiyle daha çok Türkçe ve Rusça kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Özellikle ülkedeki dini durumun anlaşılması için araştırmanın yapıldığı dönemde din ve yaygın din eğitiminin konu edildiği konferans ve toplantılar, üniversite, okul, resmi kurumlar, cami, medrese, Kur'an kursu ve mescitler takip edilmiştir.

Araştırmada Kırgızistan'ın yaygın din eğitim faaliyetleriyle ilgili yapısının ve programlarının ortaya konulmasına gayret edilmiştir. Konuyla ilgili kütüphanelerde, dijital formatında kitaplar, resmi kurumların arşivinde yine kaynak taraması yapılmıştır. Ayrıca yaygın din eğitimindeki faaliyetleri tespit edebilmek için ilgili uzmanlarla görüşülmüş, yaygın din eğitim kurumlarında ve camilerde gözlemler yapılmıştır. Araştırmada konunun daha da iyi açıklanabilmesi için halk ile doğrudan

görüşmeler, dini kurumlarda ve mekanlarda mülakat ve gözlemler yapılmıştır. Bu görüşmeler araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Görüşmelerden bazıları, edindiğimiz bilgilerin olabildiğince doğru olduğundan emin olmak için bizimle deneyimleri hakkında konuşmayı kabul eden kişilerle yapıldı. Çoğu zaman konuştuğumuz kişiler deneyimlerini gizli tutmak için bize isimlerini vermiyorlardı. Görüşmede elde edilecek verileri aktaran katılımcıların isimleri gizli olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Ülkedeki 7 bölge 2 şehirde (Bişkek ve Oş) K.C. DİDK tarafından yapılan sosyolojik araştırmadan da gerekli bilgilere ulaşmaya gayret ettik, araştırma K.C. Ulusal İstatistik Komitesinin verilerine, bölgelerin nüfusunun temel özelliklerine ve temel sosyo-demografik göstergelerine göre hazırlanmıştır. Araştırmada bilgi elde etmek için farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Bu, yapılandırılmış bir görüşme sürecinin yanı sıra belgeleri gözlemlemeyi ve incelemeyi içeriyordu. Görüşmeler yapılırken soruların açık uçlu olmasına ve katılımcının anlayacağı şekilde sunulmasına önem gösterilip ve daha da bilgi almak maksadıyla detaylı soruların verilmesi ve alınması konuyu derin araştırmamıza yardımcı olmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılardan sözlü olarak alınan bilgileri, ifadeleri not edip daha sonra gözlem ve doküman inceleme yöntemi ile verimli ve dosdoğru bilgilerin ortaya çıkmasına çaba ve gayret gösterilmiştir. Birden fazla veri toplama yöntemi, verilerin doğru, güvenilir ve temsili olduğundan emin olmanıza yardımcı olabileceği görülmektedir.²¹

f. Evren ve Örneklem

Bu tez çalışmasının evreni ulaşılabilinen bir evrenden ibarettir, Kırgızistan genelindeki yaygın din eğitimi veren ve aynı zamanda dini faaliyetler yapan kurum ve kuruluşlardır. Bu alandaki öğretmen, imam, kadı, temsilci, öğrencilerden oluşan katılımcılardır. Daha asıl ve net ifade ile araştırmamın evreni yaygın din eğitimi ile ilgili faaliyetlerde bulunan insanlardan oluşmaktadır.

Araştırmanın örnekleme, ülke çapında üç bölge: Issık Köl, Çüy, Oş ile birlikte Bişkek ve Oş şehirlerinde faaliyet gösteren medreselerin içinden 7 medresede yapılmıştır. Bu medreselerin seçimi kolay ulaşım, onların irtibat ve geri dönüşüme açık olması ile seçilmiştir.

²¹ Kazan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri** , s. 43.

g. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Yaygın din eğitimi kurumları olan 7 medrese ile sınırlıdır;
2. Mülakat her ilden 5 kişinin görüşleri ile sınırlıdır;
3. Kur'an kursu ve camilerde yaygın din eğitimi yapan 45 görevlinin tez konumuzla ilgili bilgiler paylaşma ve aktarma konusunda çekindikleri görölmüştür.
4. Araştırma, araştırmada kullanılan yöntem ile sınırlıdır;
5. Bazı resmi kurumlardan belgelere ulaşma konusunda alınan izinlerle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAYGIN DİN EĞİTİMİ

1.1. YAYGIN DİN EĞİTİMİ

Bilim ve eğitim, insanların gündelik yaşamlarında neredeyse her gün sık sık kullandığı sözcüklerdir. Aslında bütün insanlar eğitimin ne olduğu, neleri kapsadığı ve neticede neler olması gerektiği konusunda düşünüp fikir üretmişlerdir. Buna karşın insanların çoğu eğitim kavramının çok geniş bir anlam taşıdığının farkında değildir. Bu süreç insanlara farklı bilgi, istek, yetenek, kabiliyet ve değerler kazandırır. Değeri bakımından öğrenme süreci insanların davranışlarında büyük ölçüde fark edilebilir değişikliklere neden olur. Örneğin hiç eğitimi olmayan, okuma ve yazma bilmeyen bir çocuk, ilk ihtiyacı olan eğitimi aldıktan sonra hemen okuma ve yazma becerisine sahip olmaktadır. Bir kişinin okuyup yazabilmesi için ihtiyaç duyduğu eğitim zamanla kazanılabilecek bir şeydir.²²

*Günümüzde eğitim iki koldan yürütülmektedir. Bunlar, örgün ve yaygın eğitimidir. Yaygın eğitim, daha çok tamamlama eğitimi gibi de düşünülebilir. Örgün eğitimin eksik bıraktığı eğitimi yaygın eğitim tamamlamaya çalışmaktadır. Çünkü okul dönemini tamamlayanlar ve okul dışında kalanların eğitime olan ihtiyaçları hayat boyu devam etmektedir.*²³

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemi haricinde uygulanmaktadır ve örgün eğitim sisteminin boş bıraktığı ortamları doldurmaktadır. Ancak örgün eğitim sistemi gibi kademeli, düzenli ve aşamalı bir yapı ile donatılmış değildir.²⁴

Genel olarak yaygın eğitim, toplumun tüm kesimlerine açık olan bir faaliyet ve etkinliktir. Yaygın din eğitimi dini motifler üzerinde durulan İslam dini eğitimidir. Yaygın eğitim, sosyal veya dini geçmişi ne olursa olsun herkese açık olan öğrenme faaliyetleri anlamına gelir. İslami din eğitimi, öğrencilerin dini faaliyetler yoluyla İslam'ı öğrenmelerine yardımcı olmaya odaklanan bir yaygın eğitim türüdür.²⁵

²² Erden, Eğitim Bilimine Giriş, s.13.

²³ Watson Dickerman, **Türkiyede Halk Eğitimi Raporu**, ss. 4-5'den aktaran Şükrü Keyifli, **Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi (İmamların Mesleki İmkanları ve Problemleriyle İlgili Alan Araştırması)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, 1997, s. 5.

²⁴ Güneş Firdevs 'Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)', Ocak Yayınları, Ankara 1996, s.4'den aktaran Tosun, Bilimine Giriş, ss.181-182.

²⁵ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss. 174-175.

Yaygın eğitimin önemli bir faaliyet alanı sayılan yaygın din eğitimi toplumun her kesimini bilgilendiren, hayatı inceleme yeteneği kazandıran, halkın örf, adetlerini düşünerek dini ve milli değerleri benimseten, kardeşlik, dostluk, fedakarlık, yardımseverlik, hoşgörü, sadakat ve merhamet gibi özellikleri kazandıran, ibadetlerin usulüne uygun şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olan fakat nihayetinde bireye dini bir meslek kazandırmayan eğitim olarak tanımlayabiliriz.²⁶

*İnsanın din ile ilişkisinin, dini tavır ve yaşantılarının hayat boyu devam etme özelliğinden ve gelişen sosyal, kültürel, teknolojik şartlar karşısında dini inanç ve yaşantıların sürekli canlılığını koruma ihtiyacından dolayı yaygın din eğitimi faaliyetleri vazgeçilmez bir zorunluluk olmaya devam edecektir. Bu bakımdan din eğitimi içinde yaygın din eğitimi, hem kapsam hem de etkinlik itibarıyla önemli bir yer tutmaktadır.*²⁷

İnsan doğası gereği hep yenilenme ve gelişme amacını taşır. İnsanın kendisini sürekli geliştirebilmesi, kötü alışkanlıklardan arınabilmesi, iyiliğe çağırması ve kötülükten uzak durması için yaygın din eğitimi büyük bir önem taşımaktadır. Din önemlidir, çünkü hayatımızı ne yönde yaşayacağımız ve kötü alışkanlıklardan kaçınıp iyi şeyler yapmayı nasıl öğreneceğimiz konusunda bize rehberlik eder. Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle buyurmaktadır: “İçinizden, güzel davranışlara çağıran, iyi olanı önerip kötü olandan alıkoyan bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erecek olanlardır”.²⁸

Yaygın din eğitimi halkı ve bireyi kapsamlı bir şekilde dini bilgiler ile aydınlatan, yaş konusunda belirli bir sınır istemeyen, halk arasında her yaş kesimi için eğitimi faaliyeti düzenleyen eğitim türüdür. Din eğitimi sadece okullarda verilen eğitim olmayıp, örgün din eğitiminin dışında kalan herkese verilmektedir. Bireyin din eğitimini alabilmek için örgün din eğitimi dışında başvuracağı yer yaygın din eğitimi kurumlarıdır.²⁹

Yaygın din eğitimi örgün eğitim kurumlarında da verilebilir, aslında din eğitimi dışında bu tür bir eğitim, insanların manevi yönlerini geliştirmelerine yardımcı olur. Örneğin, halkın kardeşlik, merhamet, dostluk, hoşgörü gibi değerlerini oluşturmada

²⁶ Mehmet Bulut, **Yaygın Din Eğitimi**, Diyanet İlmi Dergi, Cilt:29, Sayı:3, Temmuz-Ağustos-Eylül, 1993, s.3.

²⁷ Suat Cebeci, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiyede Din Eğitimi**, 3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, (Türkiyede Din Eğitimi) s. 209.

²⁸ Hüseyin Peker, Kur'an Meali 'Sade ve Akıcı Bir Üslup', Gece Kitaplığı, 2015, (Kur'an Meali), s. 64.

²⁹ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss. 26-27.

öncelikli bir rol taşır. Özellikle yaygın din eğitimi halkın dini pratiklerinin usulüne uygun olarak uygulanmasını sağlamakta ve farklı alanlarda gerçekleştirilen etkinlikleri kapsamaktadır.³⁰

Aslında yaygın din eğitimi örgün din eğitimini hedef kitlesi bakımından da kapsamaktadır. Yaygın din eğitiminin çok geniş ve değerli bilgileri içermesi, onun ne kadar zengin bir alan olduğunu göstermektedir.³¹

*Yaygın din eğitiminin sistemleşmesi ve kurumlaşması oldukça yenidir. Bu nedenle, yapılan tanımlar genelde yaygın eğitim, yetişkin eğitimi, sürekli eğitim vb. kavramların tanımlarından hareket edilerek yapılmaktadır. Yaygın din eğitiminin tanımının, adı geçen kavramların tanımlarından hareketle yapılmasının bir diğer nedeni de, yaygın din eğitiminin, yaygın eğitimin bir alt disiplini olarak görülmesinden ötürüdür.*³²

Legal ve illegal olarak yaygın din eğitimi öğrenci yurtlarında, halkın toplandığı mekanlarda, camilerde, dernek ve Kur'an kurslarında, radyo ve televizyonlarda gerçekleştirilmektedir.³³

Yaygın din eğitiminin kapsamını birkaç açıdan tarif etmek gerekir. İlk olarak bu eğitimlerden biri, yetişkinlerin din eğitimi olarak tanımlanmaktadır. Yetişkin din eğitimi din eğitimi ihtiyacı duyan her yetişkin kesime örgün eğitim sistemi dışında, okul prosedürü hariç, herhangi yaygın din eğitimi veren kurumlarca, katılımcıların dini bilgilerini ve yorumlarını arttırmak, bilgi zenginliği sağlamak amacıyla verilen planlı, programlı, amaçlı din eğitimidir.³⁴

Toplumsal yaşamın içinde insanlar dini kurumların varlığına ve fonksiyonel olmasına ihtiyaç duymaktadır. Dini kurumların fonksiyonlarından biri de din eğitimi vermektir. Dini kurumlara ibadet amaçlı gelen insanların aynı zamanda

³⁰ Milli Eğitim ve Din Hayatı (Tebliğler ve Müzakereler), Boğaziçi Yay., İstanbul 1981, s. 114, Abdullah Nişancı, "Millî Eğitim Sistemi İçerisinde Yaygın Din Eğitimi", Millî Eğitim ve Din Eğitimi, Ankara 1981, s. 128-129; Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Yaygın Din Eğitiminin Geleceği", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu), Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 504; Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhîd-i Tedrîsat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir-4-6 Aralık 1998 sempozyumu), Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 277'den aktaran Hüseyin Yılmaz, **Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları** [https://www.eskieserler.net/files/mpdf%20\(524\).pdf](https://www.eskieserler.net/files/mpdf%20(524).pdf) (11.11.2017), (Din Eğitimi Kurumları) s.5.

³¹ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s. 26.

³² Şuayip Kurnaz, **Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 22.

³³ Hamdi Mert, Türkiye'de Yaygın Din Eğitimi, 1. Din Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, 1981, s. 37'den aktaran Muhammed Döner, **Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004, s. 9.

³⁴ Tosun, Bilimine Giriş s.194.

*din eğitimi de almaları onların din eğitimiyle ilgili ihtiyaçlarının karşılanmasını da sağlamaktadır. İnsanlar hayatının herhangi bir döneminde veya ihtiyaç duydukları her hangi bir zaman diliminde, bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek din eğitimi kurumlarına ulaşabilmektedirler.*³⁵

Yaygın din eğitimi Hz. Peygamber ile başlamış ve şimdiye kadar devam etmektedir.³⁶ Hz. Muhammed'in peygamberliğinin temeli olan Kur'an'ı tebliğ etme ve insanları yeni dine davet etme görevi, onun için gayri resmi olarak insanlara din eğitimi vermenin bir yoluydu. Yüce Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara aktarır, aynı zamanda ortak eğitimle müminlere öğretirdi.³⁷

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında alınan din eğitimi ve öğretiminden farklıdır. Yaygın din eğitimi, insanların dini anlamalarına yardımcı olmak, onlara dinlerin paylaştığı değerleri öğretmek ve insanların dini uygulamalarını kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olmak için tasarlanmıştır.³⁸

1.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

Yaygın eğitim, okul dışındaki yetişkinlere verilen düzenli ve örgütlü eğitimidir. Yaygın eğitim, geleneksel okul sisteminin dışında yetişkinlere verilen eğitimidir. Bu, bazen daha az yapılandırılmış olabilen geleneksel eğitimden daha düzenli ve organize olduğu anlamına gelir.³⁹

Yaygın din eğitimi ile ilgilenen eğitim kurumlarının İslam din eğitiminde özel bir yeri ve değeri vardır. İnsanoğluna İslam dini bu eğitim türü ile tanıtılmıştır. Hz. Peygamber evinde ya da mescitte Allah'tan aldığı vahyi halka anlatıyor ve böylece

³⁵ Hasan Çellikkaya, **Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi**, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 1996, s. 73'ten aktaran Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss. 33-34.

³⁶ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s.37.

³⁷ Recai Doğan, **Yaygın Din Eğitiminin Neliği**, Din Eğitimi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 267'den aktaran Mehmet Müftüoğlu, **Kur'an ve Sünnet Bağlamında Yaygın Din Eğitimi**, Artuklu Akademi, 2017/4 (2), 22.10.2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/400875> (14.05.2021), (Kur'an ve Sünnet Bağlamında) s. 137.

³⁸ **Milli Eğitim ve Din Hayatı (Tebliğler ve Müzakerler)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981,s.114; Abdullah Nişancı, 'Milli Eğitim Sistemi İçerisinde Yaygın Din Eğitimi', **Milli Eğitim ve Din Eğitimi**, Ankara 1981, ss.128-129; Ramazan Buyrukçu, 'Türkiyede Yaygın Din Eğitiminin Geleceği', **Türkiyede Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu)**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s.504; Recai Doğan, 'Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar', **Türkiyede Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu)**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s.277'den aktaran Mustafa Köylü, **Din Eğitiminde Çağdaş Konular**, 1.Basım, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012, (Çağdaş Konular) ss. 237-238.

³⁹ Fatma Varış, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara, 1991, s. 196.

halk arasında dinin öğrenilmesi ile uğraşıyordu. İslam dininde her konu dikkat istediğinden dolayı “Beşikten mezara kadar eğitim” hedefine ancak doğru ve kanıtlanmış bilgileri alarak ulaşabiliriz. Bu açıdan dolayı bireyin yaş sınırı ne olursa olsun dini öğrenme şansı daima olmalıdır. Dolayısıyla yaygın din eğitimi sadece genç veya seçilmiş bir topluma özgü olmayıp, halkın bütün kesimlerine iletilmelidir.⁴⁰

Yaygın din eğitimi her mekanda verilebildiği için okul yada kurumlarda verilen örgün eğitim gibi tesirli, güçlü ve kullanışlıdır. Dini faaliyetler, yaygın din eğitimi kapsamında ele alınan bir konudur. Bu tür bir eğitim herkese açıktır ve herkesin din hakkında daha fazla şey öğrenmesine yardımcı olabilir. Toplum, çok sayıda insana dini bilinci öğreterek dini dinamizmini koruyabilir.⁴¹

Din eğitimi önemlidir ama örgün din eğitimi her şeyi kapsayamaz. Halkın yararına olan din eğitimi ancak yaygın din eğitimi ile gerçekleşebilir. Herkes iyi bir hayat yaşamak istiyorsa, dini inanç ve değerleri öğrenmesi ve dini eğitime dayalı bir yaşam sürmesi önemlidir. Güvenilir bir yerde alınan din eğitimi, insanları tehlikeli ideolojilerden ve diğer inançlardan koruyarak ülkenin kalkınmasına yardımcı olur. Sevginin, yardımlaşmanın, saygının, barışın, hoşgörünün, dayanışmanın, birlik ve beraberliğin, dürüstlüğün güzel olduğunu biliyoruz, bu yüzden bunlara odaklanan yaygın din eğitimi önemlidir. Bununla birlikte yaygın din eğitiminin önemi insanların din konusundaki boşluklarının doldurulmasıdır. Dolayısıyla din eğitimleri, bu amaçla yeni yaklaşımlar kullanarak yöntem ve tekniklerin iyileştirilmesiyle doğru dini bilgileri aktarmaya çalışır.

Yaygın din eğitim insanın iyi yönde gelişebilmesi ve insanlarla iletişim kurarak hayata tutunabilme becerisi kazanılmasında büyük önem taşır.

Yaygın din eğitimi, insanların din eğitiminden ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan uygulamalı öğretim sağladığı için örgün din eğitiminden önemli olduğunu belirtir. Bu tür eğitim daha geniş bir konu yelpazesini kapsar, daha dinamiktir, daha uyarlanabilir ve gelişigüzel öğrenmek için daha fazla fırsata sahiptir. İnsanların yaşam boyu eğitimlerinin önemli bir parçasıdır.⁴²

⁴⁰ Köylü, Çağdaş Konular, s.238.

⁴¹ Yılmaz, Din Eğitim Kurumları, s. 6.

⁴² Muhammet Şevki Aydın, **Din Eğitimi Kurumu: Kuran Kursu**, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=3931>, (Kuran Kursu), (12.11.2017).

“Ebu Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Her kim, bildiği bir konuda kendisine danışılır da onu gizlerse kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur” (T2649 Tirmizî, İlim, 3; D3658 Ebû Dâvûd, İlim, 9).⁴³ buyurmuştur. Yaygın din eğitiminin gelişmesine katkı sağlamamız gerektiğini göstermektedir. Çünkü ancak yaygın din eğitimi yardımı ile insanların dini bilgi ihtiyaçlarını giderebilir ve onları dini yönden aydınlatma görevini gerçekleştirebiliriz.

Din eğitimi herkes için önemlidir. Bu, hayat boyu alınan yaygın din eğitiminin örgün eğitim almak kadar önemli olduğu anlamına gelir. Böylece yaygın din eğitiminin önemi maddeler halinde şu şekilde açıklanabilir:

- Yaygın din eğitimi önemlidir. Zira dinin halkla bütünleşmesine, ahlaki gelişim ve bireyler arası yardımlaşma ve dayanışma duygularının pekişmesine yardımcı olur.

- Günümüzde örgün eğitimdeki insanlara her konuda objektif olarak bilgi verilmesi ve soruların eleştirel bir bakış açısıyla sorulması önemlidir. Okul, farklı geçmiş ve inançlardan birçok farklı insanın bir araya geldiği bir mekan olduğu için burada herhangi bir dinin pratiklerinin yapılması olanaksızdır. Oysa yaygın din eğitimi bize bu olanakları sağlamaktadırlar.

Bilimsel açıdan yaygın din eğitiminin önemine bakıldığında gerçekleştirilmiş olan tüm etkinliklerin belirlenmiş bir plan ve program eşliğinde yapılmasının çalışma, emek, vakit ve para kaybını önlediği bilinmektedir.⁴⁴

1.3. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Yaygın din eğitiminin tarihi Hz. Adem dönemine kadar uzanmaktadır. O, ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamberdir. Bütün diğer peygamberler gibi Hz. Adem de Allah'tan aldığı mesajları bütün insanlara aktarmaya gayret eder ve aynı zamanda dini inanç ve uygulamaları geliştirmeye çalışırdı.⁴⁵ Dolayısıyla son peygamber olan Hz.

⁴³ DİB, Hadislerle İslam 1 Hadislerin Hadislerle Yorumu, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Cilt 1, T2649 Tirmizî, İlim, 3; D3658 Ebû Dâvûd, İlim, 9, 2020, <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=441>, (13.11.2020), s. 441.

⁴⁴ Aytekin Demircioğlu ve Büşra Çelik, **Yaygın Din Eğitiminin Neliği**, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1-2, 2019, (Eğitiminin Neliği) s. 14.

⁴⁵ Recai Doğan, **Yaygın Din Eğitimi, Din Eğitimi** (Editörler: Recai Doğan-Remziye Ege), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 132’den aktaran Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s. 38.

Muhammed'e kadar gelmiş ve onunla birlikte devam eden bu eğitime yaygın din eğitimi dememiz doğaldır.

İlk din eğitimi, Hz. Adem'den başlayıp ardından gelen peygamberlerle devam etmiştir. Din eğitiminin en güzel örneklerinden bazıları peygamberimizde bulunmaktadır. Bizzat kendisi her zaman öğreniyor ve gelişiyor, öğretileri ile birçok insana yardımcı oluyordu. Hz. Muhammed Allah'tan aldığı vahiyleri herkesin anlayabileceği şekilde tebliğ ederek kendisine inanan insanlara öğretmiştir. Müminler aynı zamanda hem öğreniyor hem de öğretiyorlardı. Hz. Muhammed ve takipçileri, müslümanlara dinlerini duruma uygun bir şekilde öğretmeye çalıştılar. İslam'ın başlangıcında birçok kişi mektup göndererek din öğrenimi talep ediyordu. Buna uygun olarak da bazı kişiler öğrenim talep eden bölgelere giderek İslam'ı anlatıyorlardı. Bu dersler genellikle insanların evlerinde, sohbetlerde, camilerde ve hutbelerde verilirdi. Muhakkak bize ulaşan bu kutsal bilgiler ilk başta sözlü olarak ağızdan ağıza anlatılarak Allahın koruması altında toplum içerisinde yayılmıştır. Peygamber efendimiz bir tebliğci olmasının yanı sıra aynı zamanda da bir eğitimcidir ki, insanlara bilgilerin en iyi biçimde ulaştırılması için gayret etmişti. Dört Halife ve sonraki dönemlerde din eğitiminde örgün düzeyin ötesinde bir artış görüldü. Bu dönemde cami ve mescitlerin yanı sıra saray, kitabevi, alimler evi, meclis gibi yerlerde bilim ve ahlakı yaymaya yönelik din öğretimi faaliyetlerine devam edilmiştir.⁴⁶

Yaygın din eğitimi, insanlık tarihi ile başlayan bir eğitim türüdür. İnsanların hayatlarının farklı alanlarında dini inanç ve uygulamaları öğrenmelerine yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu tür eğitim uzun zamandır vardır. Zira insanların buna olan ihtiyaçları yaşamları boyunca devam ediyor. Yeryüzündeki pek çok din, eğitim yoluyla müntesiplerinin gönlünde kalıcı olmaya çalışmıştır. İslam'dan önce diğer dinler (Yahudilik ve Hristiyanlık) insanların Allah'tan aldıkları kutsal öğretileri öğrenmelerine yardımcı olmak için eğitim faaliyetleri yürütürlerdi. Hem İslam hem de Hristiyanlık, eğitimin çok önemli olduğuna inanır, çünkü hem Musa hem de İsa, takipçilerine Allahtan aldığı vahiyler aktarmıştır. Bu vahiyler, öğretme ve öğrenmenin her toplumda gerekli olduğunu göstermektedir. Daha ilk inen ayetlerde okuma, yazma, kalem gibi önemli araçlardan söz edilerek eğitimin ne kadar önemli olduğu gösterilmiştir. Müslümanlar, öğrenmek ve yazmaktan bahseden Kur'an'ın ilk

⁴⁶ Demircioğlu ve Çelik, Eğitiminin Neliği, ss. 8-9.

ayetlerinin eğitim ve öğretim için bir teşvik işareti olduğuna inanmışlardı. Hz. Muhammed'den bu yana insanlar sürekli olarak eğitim ve öğretim üzerinde çalışmaktadırlar. İlk eğitim uygulamaları Hz. Peygamber tarafından başlatılmıştır. Peygamber ilk eğitim faaliyetlerini evinde ve arkadaşlarıyla yapmıştır. Dini öğretme ve öğrenmeyi içeren bu faaliyetler, hiç şüphesiz din eğitimi niteliğindedir. Müslümanlar din eğitimini her zaman eğitimin önemli bir parçası olarak görmüşler ve başta ibadethaneler olmak üzere tüm eğitim kurumlarında vermeye devam etmişlerdir.⁴⁷

*Osmanlılarda başlıca öğretim-eğitim kurumları sıbyan mektepleri, medreseler ve Enderun Mektebi idi. Ancak, istekli ve yetenekli kişilerin ya da halkın birşeyler öğrendiği, bilgilerini geliştirdiği başka kurumlar, yollar da vardı. Böylece bunlar hem otodidakt yetismeye, hem de halk eğitimine imkan sağlıyorlardı. Osmanlı Devletlerinde yaygın din eğitimi şu kurumlarda veriliyordu: 1. Tekke, Zaviye ve Dergahlar, 2. Vakıflar, 3. Ahilik, 4. Yaran Sohbetleri, Cem evleri ve Sıra Geceleri, 5. Kütüphaneler, 6. Sahaflar ve Kitapçılar, 7. Devlet Adamlarının ve Zenginlerin Konakları, 8. Bilginlerin, Ediplerin Evleri, 9. Cer ve İrşat Heyetleri, 10. Kahvehaneler, 11. Orta Oyunu ve Karagöz, 12. Ev Sohbetleri.*⁴⁸

1.4. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN AMAÇLARI

İlk olarak yaygın eğitimin amacı hakkında bilgi verilecek olursa, günümüzde herkes için çok önemli olan yaygın eğitim, toplumumuzun hızla gelişmesi ve farklı kuşaklar arasındaki uçurumun kapanması nedeniyle bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu, eğitimin daha fazla kişiye ulaşmasını sağlayacak ve aynı zamanda örgün eğitime erişemeyen insanlara da yardımcı olacaktır.⁴⁹

Yaygın din eğitiminin amacı, müslümanların İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini öğrenmelerine yardımcı olmaktır. Bu eğitim, müslümanların hurafelerden kurtulmalarını ve hayatlarının dini yönlerini daha iyi anlamalarını sağlamak içindir. Dini ve ahlaki konularda rehberlik ve danışmanlık yapmak da amaçlanmaktadır.⁵⁰

⁴⁷ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss. 295-296.

⁴⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 98-113.

⁴⁹ Fatma Varış, **Eğitim Bilimine Giriş**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, 146'tan aktaran Cebeci, **Türkiyede Din Eğitimi**, s. 209.

⁵⁰ Müftüoğlu, **Kur'an ve Sünnet Bağlamında** s. 137.

Yaygın din eğitimi, temel öğretilerini oluşturmak için iyi davranış ilkelerine dayanır. Hadisi şerifte “Ahlak güzelliğini tamamlamak için gönderildim, Muvatta, Hüsnü’l-hulûk, 8”⁵¹

Yaygın din eğitimi insanların inançları hakkında daha fazla bilgi edinmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış pek çok farklı programı içerdiği için çeşitli şekillerde yapılabilir. Bazı programlar insanlara nasıl daha iyi davranacaklarını öğretmeye odaklanırken, diğerleri dini öğretilere ilişkin anlayışlarını derinleştirmeye odaklanabilir. Yaygın din eğitiminin bir dizi farklı amacı olabilir, ancak en önemlilerinden biri öğrencilerin hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaktır. Dolayısıyla yaygın din eğitimi programlarının belirli amaçlarına odaklanmak yararlı olacaktır.⁵²

1.5. YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN GÖREVLERİ

Bütün eğitim alanlarında olduğu gibi din eğitiminin de amacı, doğru gayelerden hareket ederek elde edilecek verileri korumak, geliştirmek ve kendi alanı itibarıyla zenginleştirmektir.

*Gerek örgün gerekse yaygın din eğitimi kurumlarında öğretimini yaptığımız İslam, muhataplarını daima birlik ve beraberliğe, iyilik ve güzelliğe çağırmakta, ortak aklın iyi gördüğü şeyleri yapmayı emrederken, sağlıklı aklın reddettiği kötü davranışları da yasaklamaktadır. Bu bağlamda İslam'ın temel kaynağı ve din eğitiminin de kök değeri olan Kur'an'ı incelediğimizde, nasıl bir insan tipi oluşturmaya çalıştığını açıkça görmekteyiz.*⁵³

Din eğitimi, insanların çevresini göz önünde bulundurarak yükümlülüklerini yerine getirme ve doğru bilgileri alarak istenilen davranışları uygulamasında yardımcı olma görevini taşır.

Yaygın din eğitimi, farklı dinler ve inançlar hakkında bilgi edinmenize yardımcı olabildiğinden dolayı görevlerinin bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Yaygın din eğitimi, eğitimcilerin öğrencilerin ihtiyaçlarını anlamalarına yardımcı olan ve onlara dini konuları etkili bir şekilde ele almak için ihtiyaç duydukları din eğitimi sağlayan programlar oluşturmaya yardımcı olmak ile görevlidir.

⁵¹ Selahattin Parlador, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, İzmir, 1996, s.67.

⁵² Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s. 129.

⁵³ Mustafa Köylü (Ed.), **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2010, s.9.

2. Yaygın din eğitimi, toplum temelli bir şekilde din hakkında bilgi edinmenin bir yoludur. Bu, sosyal alandaki sorunların çözülmesine yardımcı olacak ve sosyal bozuklukların tedavisine yardımcı olacak anlamına gelir.
3. Yaygın din eğitimi, insanlara dinden gelen mesajları öğreterek ve sosyal dünyada ayrımcılığı önleyerek hoşgörölü, çok kültürlü toplumların oluşmasına yardımcı olacak şekilde etkin görev alacaktır.
4. Yaygın din eğitimi, kültüre dayalı bir eğitim anlayışıyla farklı kültürleri tanımanıza yardımcı olacaktır. Bu, din, dil, sanat gibi önemli değerleri benimsemenize ve korumanıza yardımcı olacaktır.
5. Yaygın din eğitimi, çocukların hem bireysel hem de sosyal durumlarda kendilerini doğru ifade etmeyi öğrenmelerine yardımcı olur.
6. Yaygın din eğitimi, programların etkili bir şekilde nasıl geliştirileceğı, din kurumlarının amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olacak eğitimcilerin nasıl yetiştirileceğı ve daha fazlası gibi konularda eğitim ve öğretim sağlayarak din eğitiminin verimliliğini artırmaya yardımcı olacaktır.⁵⁴

Yaygın din eğitiminin daha özeldeki görevi ise İslam dinini bize öğretmeye çalışan Kur'an ve sünnetin ışığıyla insanlığa iki dünya mutluluğı sağlama olmalıdır. Yaygın din eğitimi, iki farklı dünyada insanları güvenli ve sağlıklı tutmanın yollarını ve yöntemlerini öğretmekten sorumludur. Bu noktada ise o, kendisine Kur'an ve Sünnet'i rehber edinerek insanların doğru yolu bulmasını sağlar.

⁵⁴ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss. 159-160.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kırgızistan ve kırgızlar hakkında genel bilgiler verilip ayrıca çalışmamızda yer alan temel problem alanları, Kırgızistanda Din Devlet İlişkileri, K.C.'nin Dini İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, Yaygın Din Eğitim Faaliyetlerin Hukuki Temelleridir. Bu noktada Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrası almış olduğu dini içerikli kararlar incelenerek din kültürünün ve kurumlarının bu coğrafyada gelişebilmesi adına sunulan imkan ve yasaklar, yani hukuki temeller değerlendirilecektir. Bölümde verilen K.C.'nin Dini İnanç Özgürlüğü Ve Dinî Kurumlar Kanunu içerikleri daha çok anlam esaslı tercümelere dayanmaktadır.

2.1. KIRGIZİSTAN'DA DİNİ DURUM

Kırgız ismi, kırk sayısıya veya Oğuzlarla bir ilgisi olduğunu düşünenler tarafından farklı şekillerde yorumlanmaya çalışılmaktadır. Bazı efsanelerde 'kır' kelimesi 'kırk', gız ise oguz ırkı anlamına gelirken; bazılarında ise kır kırk sayısı ile gız da kız ya da oguz kavmi ile ilişkilendirilir. 'Kırgız' adını yorumlama girişimleri genellikle efsane şeklindedir. Halk tarafından yayılmış olan efsaneye göre bu etnik 'kırgız' kelimesi 'kırk' sayısı ve 'kız' kelimesine (kırk kızın soyundan gelenler), yada 'kırk' sayısı ve 'oguz' etniğine (kırk oğuz toplumu), bazı efsanelerde 'kır' kelimesi ve oğuz etniğine (kırdaki başka bir deyişle dağlı bölgelerdeki oğuzlar) dayanır.⁵⁵

*Kırgız Türkleri Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerden biridir. Kırgız Türklerinin ilk devletlerini M.Ö. üçüncü asırda kurduğu ve bunların sonradan Hunların idaresine girdiği tahmin edilmektedir. Bu kavimden M.Ö. 2. yüzyıl Çin kaynaklarında ve Orhon'daki Türk yazıtlarında bahsedilmektedir. Fakat tarihi kaynaklarda Kırgızlar ve onların yaşadıkları bölgeler hakkında, M.Ö. 201 yılından öncesiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen Kırgızların tarihinin M.Ö. 2800'lü yıllara, Oğuzhan soyuna dayandığı, onun torunlarından Kırgız adında birinden bahsedildiği ileri sürülmektedir. Kırgızların en eski yerleşim yeri olarak Yenisey Nehri, Altay, Tiyanşan, Pamir dağları arasındaki bölge gösterilmektedir. Kırgızlar bu bölgede yaklaşık üç yüz yıl kadar yaşamış ve çeşitli toplumların yönetiminde kalmışlardır.*⁵⁶

⁵⁵ Өскөн Осмонов, Абылабек Асанканов, **Кыргызстан тарыхы (Эң байыркы доордон азыркы мезгилге чейин)**, 2-басылыш, Бишкек, 2003, 6.59-60. (Öskön Osmonov ve Abilabek Asankanov, **Kırgızistan Tarihi (Antik Çağlardan Günümüze Kadar)**, 2.Baskı, Bişkek, 2003, ss. 59-60.

⁵⁶ Mustafa Erdem, **Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 76-77. Ayrıca, bkz. Ö. Osmanov, A. Asankanov, **Kırgızistan Tarihi**, Bişkek, 2001, s. 10-

Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın Müslüman olmasıyla Kırgız halkı İslam'ı kabul etmeye başladı. 8. yüzyıldan itibaren Müslüman Arap seyyahların yardımıyla Oğuz ve Kalaç Türklerinden bazı gruplar İslamiyet'i kabul etseler de İslamiyet'i ilk kabul edenler Karahanlılar olmuştur. Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han 12 yaşında Müslüman olmuş, 25 yaşında Müslüman olduğunu ilan etmiş ve putperest amcası Oğulcak Kadir Han'a karşı isyan bayrağını kaldırmıştır. Amcasına karşı savaşı kazandıktan bir yıl sonra hükümdar olup herkesi İslam'a davet etmiştir. Satuk Buğra Han'ın 70 yıllık hükümdarlığı sırasında birçok Orta Asya halkı İslam'ı seçmiştir.⁵⁷

Geçmişte Kırgızistan'da İslam'ın yayılması tartışma konusu olmuştur. Nitekim bugün dahi Kırgızistan'daki müslümanlar İslam hakkında bilgi edinme ihtiyacı duyuyorlar. Cami ve medreseler Karahanlılar döneminde kurulmuş, Timurlular ve Hokand Hanlıkları dönemlerinde popülerliğini sürdürmüştür. Bu okullar, insanları dini bilgiler konusunda eğitmeye yardımcı olmuştur. Kırgızistan'da 19. yüzyıla kadar sistemli bir din eğitiminden söz ederek bilgi verme oldukça zordur. 1800'lü yılların sonlarında Kırgızistan, Rus İmparatorluğu egemenliği altındayken, İslami eğitim sınırlandırılmış, ancak "Usul-i Cedid" hareketi ile Kırgızistan'da din eğitimi sistemli bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Sovyet komünist rejimi kurulduktan sonra Orta Asya bölgesinde din eğitimi yasaklanmıştır. Yetmiş yıllık bir süre boyunca din bir kenara itilmiş ve insanlara unutturulmaya çalışılmıştır.⁵⁸ Usul-i Cedid hareketi hakkında bilgi verecek olursa Gaspıralı İsmail Bey, gençlerin mekteplerde öğretmenlik yapacakları daha iyi donanıma sahip olmaları için medreselerdeki eğitim ve öğretimin ıslah edilmesi gerektiğine inanıyordu. Gençlerin öğrenme şeklinin etkili olmadığını ve baştan başlamanın önemli olduğunu hissetmişti. Gençler Kur'an okumayı, yazmayı ve dua etmeyi biliyorlar ancak dil ve gramer, matematik, İslam tarihi, coğrafya, dünya tarihi ve sağlık bilgileri hakkında oldukça az malumata sahipti. İsmail Bey okullarda

13; V. Mokrinin, V. Ploskih, **İstoriya Kırgızstana**, Bışkek, Kırgızstan Yayınları, 1995, s. 28-29; Mehmet Saray, **Modern Kırgızistan'ın Doğuşu**, Ankara, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları - 76, 2004, s. 12-15'den aktaran Elvin İusubov, **Kırgızistanda Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, (Kırgızistanda Din) s. 7.

⁵⁷ Suat Cebeci, **Kırgızistanda Dini Durum ve Sovyet Sonrası Dini Gelişmeyi Besleyen Etkenler**, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:3, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/577459> (18.05.2019), (Besleyen Etkenler), s. 104.

⁵⁸ İusubov, **Kırgızistanda Din**, s. 1.

bu bilgilerin okutulması gerektiğini düşündü. İnsanları sadece sözlü tartışmalarla ikna etmenin zor olacağına inandığı için kendi okulunu açmaya ve faydalarını kendisi göstermeye karar verdi. Cedid hareketi dini bilimlerle fen bilimlerini ayırmaksızın birlikte verilmesi gereğine inanan ve okuma yazma işlerinin daha hızlı ve verimli verilmesi gereği üzerinde duran bir usulü savunmaktaydı.⁵⁹

Kırgızistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından itibaren halk arasında dine olan ilgi artmıştır. Nitekim dini kuruluşların sayısındaki keskin artış bunun en önemli göstergelerinden biridir. Örnek verilecek olursa, 1990'da SSCB'nin çöküşünden önceki dönemde ülkede 39 cami ve birkaç Hristiyan dini kurumu varken, 2015 senesinde K.C. DİDK'de 2362 cami ile 378'i Hristiyan cemaati olmak üzere ayrıca 1 Budist, 1 Yahudi ve 12 Bahai cemaati ve 80 İslam eğitim kurumu mevcuttur.⁶⁰ Dini alanda olan hızlı gelişimi etkileyen faktörler arasında; dini kurumların sayısındaki artış, ülkenin liberal din devlet politikası, yabancı misyonerlerin aktif çalışması ve yabancı dini kuruluşlardan gelen mali yardım sayılabilir.⁶¹ Bağımsızlık sonrası gelen dini özgürlük sayesinde insanların dini bilgi eksikliğini gidermek amacıyla yabancı misyonerlerin yoğun varlığı göze çarpmaktadır. Dini alandaki bu serbestiyet ve boşluk, misyonerlerin yabancı topraklardaki hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Orta Asya'da birçok insan, bağımsızlıktan sonra bölgeye gelen farklı mezhep ve grupların propagandası karşısında şaşkına dönmüştür. Diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da çok yoğun bir dini faaliyet olduğu görülmektedir.⁶²

Kırgızistan, 1991'de Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazandı. Bu sırada ülke, tümü sovyet sistemiyle bütünleşen ekonomisini, kültürünü, geleneklerini ve dini

⁵⁹ Mehmet Saray, **Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, Nesil Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 33.

⁶⁰ Чотаев и другие, (Религиозные Течения), с. 9-10. (Çotaev ve diğerleri, (Dini Harekatler), ss.9-10).

⁶¹ А.Б.Элебаева и другие, **Влияние религиозного фактора на социально-политическую ситуацию в Кыргызской Республике**, издательство ОсОО Триада-Принт, Бишкек, 2016, (Влияние религиозного фактора) с. 5. (A.B.Elebaeva ve diğerleri, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Dini Faktörün Sosyo-Politik Duruma Etkisi, Triada-Print Ltd. Yayınevi, Bişkek, 2016, (Dini Faktörün) s. 5).

⁶² Т.Артıkбайев, “К Вопросу о Месте Ислама в Сосиокультурной и Политической Жизни Тsentralnoaziatskih Narodov”, **Ислам в Истории Кыргызской Государственности**, Бишкек 2003, s. 125'den aktaran Dilaram Akramova, **Kırgızistan'da Din Eğitimi Sorunları ve Çözüm Arayışları**, II Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, <https://silo.tips/download/kirgizstan-da-dn-etm-sorunlari-ve-zm-arayilari>, (01.12.2022). (Çözüm Arayışları), s. 497.

faaliyetlerini yeniden düzenlemek zorunda kaldı. Bu süreçte ülkedeki müslümanlar Sünni ve Hanefi mezhebine mensubiyetlerini korudular. Kırgızistanda yaşayan 6 milyon kişinin yaklaşık % 91'inin Müslüman, % 7'sinin Ortodoks ve % 3'ünün de diğer dinlere mensup oldukları bilinmektedir.

Günümüzde Kırgızistan'da resmi kayıtlara göre 3101 kadar dini amaç güden kurum faaliyet yürütmektedir.⁶³

Genç bir ülke olarak Kırgızistan'ın ilgilenmesi gereken en önemli konulardan biri de din meselesidir. Din, Kırgız kültüründe oldukça öneme sahiptir ve birçok insan mevcut din eğitimin yeteri kadar iyi verilmediği konusunda endişe duymaktadır. Kırgızistan'da din eğitimi modelinin nasıl olması gerektiği konusunda çok fazla tartışma var ve mevcut hükümet de bu konuda bir çözüm bulmak için oldukça çaba göstermektedir. Kırgızistan din eğitimi modeli oluşturmayı düşünmekle beraber bu modeli oluştururken diğer ülkelerin din eğitimi deneyimlerinden istifade etmektedir. K.C.'de halihazırda çözüm bulmak için bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu gruptaki uzmanlar olası çözümleri derinlemesine düşünmeye ve incelemeye çalışmaktadırlar. Bu noktada Kırgızistan'da dini hayata ilişkin bilimsel metodoloji ve ilkelere dayalı çalışmaların yapılması sorunların çözümüne yardımcı olacaktır. Kırgızistan'daki mevcut dini durumla ilgili tüm araştırmalar ilgili makamlara sunulmalıdır.⁶⁴

Devlet tarafından dini alanın gelişmesi için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Bu süreçte dünyadaki gelişmelere dair tecrübeleri değerlendirerek, doğru kararları alma, doğru yolda ilerlemek için özen gösterilmektedir. Kırgız Cumhurbaşkanı tarafından 1996 senesinde Din İşleri Devlet Komisyonu kurulup, doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olarak, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış yönetmeliğe göre faaliyet yürütmektedir. Bu kurum Kırgızistan'da dinler arasındaki eşitliliği sağlayıp, kayıt, hukuk ve dini grupların faaliyette bulunma taleplerini yasalar çerçevesinde inceleyip değerlendirerek, izin vermek, kanunlara uymayan dini grupların izinlerini iptal etmek ve devlet ile ortalarındaki koordinasyonu sağlama hukukuna sahiptirler. Belirtmek gerekir ki, Kırgızistandaki camiler de dini kurum olarak sayılır. K.C. DİDK camileri resmi kayıttan geçirdiği zaman camilere diniy kurum statüsünü vermektedir. Bu prosedür kanunda yer almaktadır. 4 Mart 1996'da

⁶³ Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы, июнь 2016, маалыматтары. (Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, Haziran 2016, verileri).

⁶⁴ Akramova, Çözüm Arayışları, s. 501.

K.C. DİDK ("Hükümetin Yapısı ve Kuruluşu Hakkında 45 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" ile idari bir kurum) devletin din politikasının yürütülmesine yardımcı olmak üzere kurulmuştur. Cumhurbaşkanı, 21 Ocak 2011'de DİDK'yi hükümet yapısından çıkaran ve Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kurum haline getiren bir karar aldı.⁶⁵ DİDK'nın insanlara yardım amacıyla neler yapacağı yönetmeliğinin 8. maddesinde açıklanmıştır ve aşağıdaki gibidir: *DİDK politikası*: İnanç ve vicdan özgürlüğünü, din ve dini kurumları koruyan yeni düzenlemelerin ve yasa tasarılarının gözden geçirilerek onaylanması için sunumun yapılması; kendi ülkemizdeki dini durumu iyileştirmek için neler yapılabileceğini öğrenmek amacıyla, diğer ülkelerde dini kurumların ve hükümetin nasıl etkileşime girdiğini incelemektir; diğer ülkelerin dini kanunlarını inceleme ve oradaki benzer devlet kurumlarıyla işbirliği kurma sürecinin sağlanması; dini aşırılık ve radikalizmi önlemeye ve bunlarla mücadele etmeye yardımcı olacak devlet programlarının geliştirilmesi; din komisyonunda kayıtlı olmayan misyonerlerin, dini kurumların, yabancı temsilciliklerin ve başka dini kurumların ülkede sağladıkları çalışmaların incelenmesi ve analizinin yapılması. *Dini alanın düzenlenmesi*: Devlet, dinlerini icra etmek için ülkemize gelen dini kuruluşların ve kişilerin kayıtlarını tutuyor. Buna kiliseler, camiler, tapınaklar ve diğer ibadet yerleri ile dini inançları öğreten eğitim kurumları hakkında bilgiler dahildir; devlet veya yargı organları, resmi talepler üzerine uzman görüşü, tavsiye veya öneri istediğinde, bunları sağlayabilecek kişilerden çalışmalarının sunulması; dini kurumların ve yabancı vatandaşların devlet kurumlarıyla ilişki kurmasına yardımcı olmak ve ayrıca din eğitimi için yurt dışına giden vatandaşlara ve yerel yönetim kurumlarına dinle ilgili konularda tavsiyelerde bulunmaktır. *Kontrol, koordinasyon ve izleme faaliyeti*: Dini aşırıcılığı önlemek için uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkelerin ilgili kurumlarıyla birlikte çalışmak. Bu, dini aşırıcılığın meydana gelmesini önlemek için hep birlikte çalışabilmemiz için bilgi ve fikir alışverişini içerebilir; misyonerler ve dini eğitim kurumları da dahil olmak üzere tüm dini kurumların yasalara uyup uymadığını kontrol etmek; dini kuruluş tarafından kendi faaliyetlerini açıklayan yıllık raporların yayınlanması; Cumhurbaşkanı, ülkedeki dini durumdan ve

⁶⁵ Государственная комиссия по делам религий Кыргызской Республики, История создания, (2016). <http://www.religion.gov.kg/ru/comission/history>, (11.04.2018). (Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, Oluşumunun Tarihi, (2016), <http://www.religion.gov.kg/ru/comission/history>, (11.04.2018).

dini kurumların faaliyetlerinden haberdar etmek; toplumun sosyal sorunlarının çözümüne yardımcı olmak için dini kuruluşlarla birlikte çalışmak; mahkeme tarafından yürüttükleri faaliyetleriyle halkın manevi olarak ahlak ve sağlıklarına zarar veren, yürürlükte olan kanunları çiğneyen, resmi olarak kayıttan geçmeyen bütün dini grup, kurumların ve misyonerlerin çalışmalarına yasak koymak. *Destek faaliyeti:* Kanun dışı etkinlik yapan dini kurumlar ile dini nefret, meziyet ve kin gibi konuların propaganda edilmesi kısıtlılığı hakkında halkı medyanın yardımı ile bilgilendirmek; çocuklara din eğitimi ve öğretimi sağlayan eğitimcilere ve ebeveynlere bilgi ve rehberlik sağlamak; din komisyonu, yetkisi dahilindeki vatandaşların öneri, talep ve şikayetlerini dinlemekle görevlidir; dini kurumlardan oluşan bir veri tabanı oluşturmak ve onlar hakkındaki bilgileri halka açık hale getirmek; yasaların gerektirdiği diğer gereklilikleri yerine getirmek. Anlaşıldığı gibi, DİDK'in vazifesi ve görevleri, sadece devletin din politikasını uygulamaktan, dini mekanlarda düzeltmeler yapmaktan, eşgüdümlemekten ve incelemek ile sınırlı değildir. DİDK din alanına destek vermek, mevcut sorunların çözümü için dini kurumlarla işbirliği yapmak, vatandaşları din konusunda aydınlatacak ve bilgilendirecek faaliyetlerde bulunmak, konferans, seminer ve toplantılar düzenlemek, kanunlara aykırı olmayan din eğitimine katkıda bulunmakla görevlidir. Yaygın din eğitimine doğrudan katkı sağlamasa bile KMDİ ile birlikte faaliyette bulunur, camileri resmi kayıt altına alarak halkın dini inanç ve uygulamalar hakkında doğru bilgilere erişmesini sağlamaya yardımcı olur ve dini konularda dosdoğru bilgilerin yayılmasında katkıda bulunmaktadır.⁶⁶

Kırgızistan'da vatandaşların din eğitimi alma ihtiyacı ile diğer ülkelere gittikleri görülmektedir. Vatandaşların diğer ülkelere çıkmasının bir diğer nedeni de yurtdışında yabancı dil öğrenmeyi cazip bulmaları, gittikleri ülkelerde yerleşerek maddi yönden kendilerini daha iyi bir ekonomik düzeye çekecek işler bulmalarıdır. Devlet tarafından bu konu yeterli düzeyde kontrol altına alınmamaktadır. Devlet halkın Sünni-Hanefi mezhebini ve Maturidi itikadını korumaya, adet, kültür ve örfünü bu anlayış üzerine bina etmeye çalışmaktadır. Fakat bununla birlikte gerçek şu ki, günümüzde kanunen yasak olan örgütlere girmiş birçok vatandaş da bulunmaktadır. İslam dininin doğru tanıtılması, doğru bilgilerin halka sunulması halkın radikal

⁶⁶ Bakyt Murzaraimov ve Mustafa Köylü, **Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri ve Camiler**, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, Haziran 2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/740890>, (23.05.2021), s. 204.

olmayan fikirlere bağılı olarak yaşamasını sağlayacaktır. Bu yüzden devlet tarafından diğerk ülkelerde din eğitimi almayı hedefleyen vatandaşların kontrol altına alınması gerekmektedir. Ayrıca bu vatandaşların bizzat Kırgızistan’da din eğitimi almalarını sağlamak için din eğitimi veren kurumların ve okulların eğitim kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Bağımsızlıktan sonra birçok medrese hızla çoğalmaya başlamıştır. Ancak birçok kişi bu medreselerin gerçekten amacına ulaşır ulaşmadığından emin değildir. Ayrıca bunların tamamına yakını, bireylerin para bağışlaması ile ekonomik ihtiyaçlarını gidermektedir. Bu bakımdan çoğu yeterli öğretim araç veya teknolojisinden yoksun, yeterli derslik ve uzman öğretmen kadrosuna sahip olmadan faaliyet göstermektedir. Ülkemizde faaliyetini sürdüren tüm medreseler için yürürlükte olan düzenli bir öğretim planı ve programı yeterli değildir. Yeni öğretim metotları kullanılmamaktadır. Kısacası, bu tür medreselerin yeni teknikleri de kullanarak faaliyetlerine yeterli bir biçimde devam edebilmesi için daha fazla maddi desteğe ihtiyacı vardır.⁶⁷

Öte yandan yasal olmayan yollar ile faaliyetini sürdüren medrese türleri de mevcut olup, 1991 senesinden sonra yaygınlaşarak halkın din eğitimi ihtiyacının karşılanmasında rol oynamaktadırlar. Resmi kayıttan geçmiş medreseler dışında çeşitli İslam ülkelerinin finansal destek sağladığı bazı başka medreseler de mevcuttur.

*Devletin laiklik gerekçesi ile din eğitim ve öğretimine girmek istememesi üzerine halk medrese adı altında kurduğu okullarda devletten bağımsız olarak din eğitim vermeye başlamıştır. Bir taraftan da durumu iyi bir fırsat olarak değerlendiren çok sayıda dış kaynaklı misyoner gruplar ülkede teşkilatlanmaya ve taraftar toplamaya başlamışlardır. Anayasanın sağladığı din özgürlüğü imkanın kendileri için koruyucu bir şemsiye olarak iyi değerlendiren bu gruplar faaliyetlerini ülkenin her tarafına yaymışlardır. Buna ek olarak devletin din eğitimi alanında bıraktığı boşluktan yararlanmak isteyen hizbüttahrir gibi ekstrem İslami gruplar da faaliyetlerini arttırmışlardır.*⁶⁸

⁶⁷ Avazbek Asanov, **Kırgız Respublikasında Diniy Bilim Beruunun Kee Bir Problemları**”, Oş Mamlekettik Universitetinin İlimiy Jurnalı, S 1, Oş 2000, s. 132’den aktaran Akramova, (Çözüm Arayışları) s. 497.

⁶⁸ Suat Cebeci ve diğerkleri, **Kırgızistanda Dini Durum ve Din Eğitimi-Durum Analizi ve Öneriler-Araştırma Raporu**, KTMÜ İlahiyat Fakültesi, Bişkek, 2014, s.33.

Tablo 1: Kırgızistanda Dini Kurumlar ve Dini Tesisler (2017)

Sayı		Toplam
	Dini Kurum ve Tesisler	3101
1.	İslam	2706
1.2	KMDİ	1
1.3	Bölge Kadılığı (KMDİnin bölge müftülüğü)	9
1.4	Cami	2504
1.5	İslam Üniversiteleri (Enstitüleri)	10
1.6	Medrese	95
1.7	Diğer İslam Dernek ve Kuruluşlar	87
2.	Hristiyanlık	381
2.1	Pravoslav	51
2.2	Rus Ortodox Kilisesinen ayrılmış Pravoslav Toplulukları	2
2.3	Katolik	4
2.4	Baptist	51
2.5	7.gün Adventisleri	31
2.6	Pentikostallar	56
2.7	Lüteran	20
2.8	Presbiteryenler	38
2.9	Karizmatik kilise	43
2.10	Yabancı dini akımlar	26
2.11	Protestan Dini Kuruluşlar	18
2.12	Yehova Şahitleri	41
3.	Yahudi	1
4.	Budizm	1
5.	Bahai	12

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu verileri 2017

Bu kurumların bölgelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Dini Kurumların Bölgelere Göre Dağılımı (2017)

	Bişkek şehri	Batken	Calal Abad	Narın	Isık Göl	Talas	Çüy	Oş bölgesi	Oş şehri
Bütün Dini kurumlar ve Tesisler	221	298	626	123	173	164	458	945	93
İslam	82	291	605	119	136	153	299	944	77
KMDİ	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Bölge Kadılığı	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Cami	35	273	589	112	127	147	254	902	65
İslam Üniversitesi	2	1	1	1	-	-	3	2	-
Medrese	8	14	8	2	3	5	33	25	4
Diğer İslam Dernek ve Kuruluşlar	36	2	7	3	6	1	10	15	7
Hristiyanlık	135	6	19	3	35	10	157	1	15
Pravoslav	4	3	4	-	12	2	23	1	2
Rus Ortodox Kilisesinin ayrılmış Pravoslav Toplulukları	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Katolik	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Baptist	12	1	5	1	6	4	21	-	1
7.gün Adventisleri	10	-	2	-	3	1	13	-	2
Pentikostallar	14	1	3	1	3	1	31	-	2
Lüteran	3	-	2	-	1	1	12	-	1
Presbiteryenler	14	-	-	-	2	-	19	-	3
Karizmatik kilise	22	1	1	-	4	-	14	-	1
Yabancı dini akımlar	18	-	-	-	-	-	7	-	1
Protestan Dini Kuruluşlar	16	-	-	-	-	-	-	-	2
Yehova Şahitleri	17	-	1	1	4	1	17	-	-
Yahudi	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Budizm	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Bahai	2	1	2	1	2	1	2	-	1

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu verileri 2017

Tablo 2'ye göz atarsak, Kırgızistanın kuzeyi ile güneyi arasında dini durum bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Kuzeydeki dini durum güneydekinden farklıdır, çünkü kuzeyde Rus kültürü geçmişte daha hakim olmuştur. Ülkenin güney

tarafında yer alan halk ise kuzeye kıyasla daha dindar ve dini bilgilere daha ilgilidir. Güney tarafın daha dindar olmasının nedenlerinden biri Kırgızlar ile Özbekler'in asırlardan beri beraber yaşamalarıdır. Zira Özbeklerin yaygın dini faaliyetleri Kırgızlar üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bunda Özbekistan sınırları içerisinde yetişen çok sayıda büyük muhaddis ve alimin etkisi bulunmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz problemleri inceledikçe halkı acil dini konularda bilinçlendirmek gerektiği ortaya çıkıyor. Çünkü ülkede dini durum gün geçtikçe karmaşık hale gelmektedir. Halkı dini bilgilerle aydınlatmak, diğer din mensuplarına karşı toleranslı davranmayı ve başka dini inanç sahiplerine saygılı davranmayı öğretmek gerekmektedir. Dini alandaki diğer mesele ise, din hizmetleri alanında çalışanlar için devlet bütçesinden para verilmemektedir. Medreseler başta olmak üzere öğrencilerinden tahsil edilen aidatlar ve dış ülkelere sağlanan yardımlarla finanse edilmektedir.

2.2. İSLAM ÖNCESİ KIRGIZLARIN DİNİ İNANÇLARI

Kırgızların İslam'a dönmeden önceki geleneksel inançları arasında totemizm, doğaya tapınma, şamanizm, cenaze törenleri, "İduk Yer-sub" adı verilen putlar, tanrıça Tenirizm/Tanrıçaya tapınma, Budizm ve Maniheizm gibi inançlar yer alıyordu.⁶⁹

Kırgızların bir kısmı İslam'a geçmeden önce eski Türk inançlarını takip ederken, bir kısmı da Maniheizm, Budizm ve Nasturi Hristiyanlığı gibi diğer dinleri kabul etmişlerdi.⁷⁰

Din, aynı kültürden insanların paylaştığı bir yaşam biçimidir. Türk dili konuşan halkların da aynı yaşam tarzına sahip olduğu bilinmektedir. Aslında aynı dili ve kültürü paylaşan birçok halk vardır. Örneğin Kırgızistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Tataristan ortak bir kültür hafızasına sahiptir. Çoğu dinin paylaştığı ortak değerlere sahip olan İslam'ı Türk dili konuşan birçok halk benimsemiştir, bu ise onların bazı geleneksel inançlarını canlı tutmaya

⁶⁹ Dinar İmanova, **İX-XIII. Yüzyıllarda Kırgızların Siyasi, İktisadi Ve Sosyal Tarihi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015, (Sosyal Tarihi) s. 191.

⁷⁰ Cihad Cihan, **XIX. ve XX. Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dinî Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmeleri**, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2015, 8/2, <https://dergipark.org.tr/tr/ download/article-file/202532> (12.02.2021), s. 221.

yardımcı olmuştur. Türk halkı, Türk dünyasının yaygın dini olan İslam konusunda ortak bir anlayışa sahiptir.⁷¹

Kırgız halkı Yenisey Nehri vadisindedir. Çin kaynaklarına göre Uygurlarla aynı yazı ve dili kullanmışlardır. Çin ve İslam kaynaklarına göre Kırgızlar Şamanizmi uygulayan insanlardı. Kırsal kesimdeki insanlar, farklı yerlerde ve farklı zamanlarda tanrı-ruhlara kurban sunarlardı. Şamanlarına kam derlerdi. Ayrıca suya ve ağaçlara saygı gösterirlerdi.⁷²

İslam'dan önce Kırgız dini inançları, geleneksel Türk inançlarına dayanıyordu. Bu inançlar, doğal güçlere ve Gök Tanrı'ya olan inançları içeriyordu. 19. yüzyıl tarihçilerinden Gerdizi, Kırgızların öküz, rüzgar, kirpi, saksagan ve çekici görünümlü ağaçlar gibi çeşitli tanrı ve tanrıçalara inandıklarını söyler. Satürn'e ve Çoban Yıldızı'na da inanıyorlardı.⁷³

Kırgız halkı, geleneksel eski dini inanmış, bir gök tanrısına olan inancı ve su gibi doğal güçlere olan inancı içermiştir.⁷⁴

Gök Tanrı, birçok Kırgız insanının sahip olduğu bir inançtır. Bu konu ile ilgili 8. sınıf ders kitabında Kırgız Halkının Yazılı Anıtları ünitesinde bahsedilmektedir. “Yukarıdaki Tengiri, dünyanın düzenidir. Güç verdikleri için, dünyadaki her şey başarılı oldu. Birkaç kişiyi bir araya topladık ve güçlü olmalarına yardım ettik çünkü Tengiri onları koruyordu.”⁷⁵ ifadesinde görüldüğü gibi Tengiri, güç ve koruma verdiğine inanılan bir semboldür. Kırgızlar, Kültegin'in yazılarını eski Kırgız kültürü hakkında bir kaynak olarak incelerler ve bu nedenle bu konu Kırgız tarihinin önemli bir parçası olarak kabul edilir. “Kırgız Adabiyatı” VIII. sınıf ders kitabında Türk Halk Mirası ünitesinde işlenen “Oguz Kagan” destanında Gök Tanrı hayat veren, yaratan, iradesine göre hükmeden, yardım eden, cezalandıran, insanlara bilgi veren ve yol

⁷¹ Zeynel Özlü, **Kırgız Adı ve İnançları İle İlgili Bazı Bulguların Türk Dünyası Vatandaşlığı Bağlamında Önemi**, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/1 2015, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136990> (28.08.2018), (Bağlamında Önemi) s.101.

⁷² Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3 Baskı, Materyaller ve Araştırmalar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, V II. D İZ İ — Sa. 24 b, 1986, s.8.

⁷³ Özlü, Bağlamında Önemi, s.101.

⁷⁴ Harun Güngör, **Eski Türklerde Din ve Düşünce, Türkler**, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.III, s. 261-268'den aktaran Kemal Polat, **Beşikten Mezara Kırgız Türkleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s.31.

⁷⁵ Bukatça Akimcan kızı, **Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ortaöğretim Ders Kitaplarında Din Anlatımı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008. ss. (Din Anlatımı) 64-65.

gösteren bir yüce varlık olarak tasvir edilmektedir. O daha sonra Gök Tanrı'ya tapındı. Akşam olmuştu ve Gök Tanrı'dan mavi bir ışık döküldü. O ışıktan ay yüzlü güzel bir kız çıktı. O gülerse Gök Tanrısı da güler, O ağlarsa Gök Tanrı da ağlar.⁷⁶ İslam dinine kadar insanların baba ervahına tapınma ve onlardan yardım istemenin yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Böylece, Türklerin baba ruhlarına isimler verdiği ortaya çıkmaktadır. Kırgız kültüründe ataların ruhlarının veya arvak, arbak ve arbak formunda ifade edildiğine inanılır. Aslında arbak olarak ifade edilen ruhların aç arbak (aç ervah) denilen ruhlar ve ak arbak (ak ervah) denilen ruhlar üzere iki gruba ayrıldığı görülmektedir.⁷⁷ Aç arbak, yaşayanlara çok zarar vereceği, ancak ak arbakın ihtiyaç duyulduğunda hayatta kalanlara yardım ve destek vereceği da söyleniyor.⁷⁸

Bugün Kırgızlar, farkında belki olmadan yapmaya devam ettikleri islam öncesi inançlara sahiptir. İnsanlar ilahi güçle konuşurken "Gök Tanrı" adını hala kullanmaktadırlar. Kırgızlar Kökö Tenir adında bir tanrıya inanırlardı. Göçebe Kırgızlar, bu tanrı ile İslam dinindeki tek yüce varlık arasında büyük ortaklık bulunduğu için iki inancı kolayca bütünleştirmişlerdi. İnsanlar mutlu olduklarında ellerini açıp Bata'yı dua ederler. Kişi için mutlu olduklarını ve onlar için en iyisini istediklerini ifade ederler. Onlar da o kişi için dua eder, Allah'tan kendilerine yardım etmesini ve yollarını açmasını dilerler. Sonunda dualarının kabulü için Kökö Tenir'den (Tanrı) yardım isterler. Tenir koldosun! (Tenir bizi desteklesin), Alla Taalam ak colundu açsın! (Allahım senin yolunu açık eylesin), Kökö Tenir calgasın! (Kökö Tenir istediğini versin) cümleleriyle dualarını bitirirler. Eski gelenek ve inanışların bir kısmı toplumun sosyal ve kültürel hayatında İslami örf ve adetlerle karışmış ve halkın ihtiyaçlarına daha uygun yeni bir kimliğe dönüşmüştür. Örneğin, insanlar genellikle perşembe günleri atalarının ruhları için sofralar kurar ve onları memnun etmek için Kur'an'ı Kerim okurlar. Bu, İslam öncesi inançlara dayanan bir gelenektir, Kur'an okumak ise İslami bir gelenektir. İnançlar, gelenek ve görenekler, özellikle yaşlılar arasında nesilden nesile aktarılır. İnsanlar yaşlandıkça hayat ve amacı hakkında daha çok şey öğrenirler ve bunun sonucunda dini inançları güçlenir. Konar halkı, Gök

⁷⁶ Akimcan kızı, (Din Anlatımı), s.65.

⁷⁷ Ali Ünal, **Kırgız Türklerinde Ölüm ve Ölüm Öncesi İnanışlar**, Sutad, Güz 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398683> , (13.06.2021), (Öncesi İnanışlar) s. 340.

⁷⁸ Sabır Attokurov, **Kırgız Etnografyası**, Bişkek, 1997, s. 140'dan çeviren Ali Ünal, Öncesi İnanışlar, s. 340.

Tanrı'ya inandıkları için kendilerini geleneksel bir şekilde adlandırmazlardı. Ancak İslam'ı kabul ettikten sonra Müslüman bir isim benimsemeyi seçmişlerdir. Kırgız halkı "Müslüman" kelimesini kendi lehçelerinde telaffuz etmiş. Örneğin "Müslüman" anlamında "busurman" kelimesini kullanmaktadırlar. "Busurman bala" ("Müslüman çocuk" anlamında) veya "Busurmansınbı?" ("Müslüman mısınız?" anlamında) vb. pekçok ifade vardır. Gayrimüslimler, İslam'a inanmayan insanlardır. Bunlara kayrıdinler (gayrıdinler) veya dinkayırlar (diğer dinlere inananlar) denir. Rusların Orta Asya'ya gelmesinden sonra Hristiyanlıktan farklı bir dine mensup olan Kırgızlar, Rusları Çokungan adıyla anmaya başlamışlardır.⁷⁹

Manas Destanı çok önemli bir Türk destanıdır, çünkü içinde günlük hayatın nasıl işlediği, devletin nasıl çalıştığı ve daha pek çok ilginç bilgi vardır. Destanın 15 farklı versiyonu vardır, dolayısıyla bu konular hakkında bilgi edinmenin birçok farklı yolunu sunar.⁸⁰ Manas Destanına göz atarsak Manas adlı kahramanın doğumundan önce Kırgızların ibadet ve inaçları hakkında bilgiler yok sayılır. Ama Cakıp, çocuğu olmadığı için pişmanlık duyar çünkü bir çocuğun aşiretin geleneklerini yaşatmaya yardımcı olacağını bilir. Bu durum destanda aşağıdaki ifadelerle anlatılır:

.....

*Çocuğu olmadığından endişelenip,
Çocuğu olan birini görünce
Ağlar da ve Cakıp utanır,
Gönlü sıkılır da,
Gözlerinden yaşlar damlar,
Bir olan Hüda'ya dert yanıp*⁸¹

Burada Manasın babası olan Cakıp'ın tek Tanrıya yalvarıp, ondan çaresizce çocuk istediğini görüyoruz. Kırgızların eğitiminde bu destan büyük yer bulmaktadır, öteden beri Kırgızlar şiir, atasözü ve destanlarla eğitilmişlerdir.

⁷⁹ Baktıbek İsakov, **Kırgız Konar Göçerlerinde Din ve Diğer İnançlar, Etnografik Değerlendirme**, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Yeni Seri Cilt III SAYI 2, Ankara, 2010, http://isamveri.org/pdfdrg/D00206/2010_2/2010_2_ISAKOV.pdf, (14.06.2021) ss.251-252.

⁸⁰ Asım Şişikoğlu, **Manas Destanı Çerçevesinde Türk Destanlarında Türk Ordu Teşkilatına Dair İzler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018. s. V.

⁸¹ Sagımbay Orozbek uulu, Manas Destanı I, s. 26'dan çeviren Uson Mamattursun uulu, **Manas Destanı'nın İslam İtikadı Açısından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi (Sagımbay Orozbek Uulu'nun Varyantı)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2019, s.17.

İslam öncesi Kırgızlarda atalar kültü de geniş olarak kullanılmış olup, hala da devam etmektedir. Kırgızistan'da bulunan Şah Fazil, Safed Bulan, Arslanbob, Sulayman Too türbeleri, Ata Beyit, Isık Göl bölgesindeki Kız Mazar gibi yapılara gösterilen saygı ve itibar, halkımızın atalar kültürünün bir yansıması olarak yorumlanabilir. Örneğin, Kız Mazara'yı çocuk sahibi olmak isteyenler ziyaret edip adak adarlar, dilek dilerler ve ağaçlara beyaz çaput bağlarlar. Hatta bazıları orada koyun kesip çocuk sahibi olabilmek için dualar ederek yalvarırlar. Bu inançlar Kırgızlar arasında hala yaygındır.

Kırgızlar, İslam'a geçmeden önce gök tanrılarına inanıyorlardı. Bu inanışlar Yenisey yazıtlarında "Tengri elim" (kutsal toprağım) gibi ifadelerle belirtilmiştir. Kırgızca "Tenircilik" kelimesi, Kırgız halkının bu tanrılara olan benzersiz inancını ifade eder.⁸²

Kırgızların dindar olmadığı ve kültürlerinde ölülerin ruhlarına tapınmak gibi birçok şamanik törenler olduğu söylenmektedir. Fakat Kırgızlar'ın İslam dinini yaşamak konusunda oldukça hassas olduklarını söylemek mümkündür. Bu günlerde durum farklıdır. Özellikle de Orta Asya'da bulunan Kur'an hafızlarının çoğunluğunu barındıran olarak söz konusu iddiaların gerçeği yansıttığı söylenebilir.

2.3. KIRGIZLARIN MÜSLÜMAN OLMALARI

İlk başta, bu kadar çok insanın Müslüman olmayı seçmesinin iyi bir nedeni yok gibi görülüyordu. Bununla birlikte, zamanla, aydınlar ve liderler, insanların neden bu dine mensubiyet eğilimi taşıdıklarını anlamaya başladılar. Bu noktada bazı bilim adamları, bu eğilimin temelde sosyal ve ekonomik koşulların rol oynadığı bir mahiyet taşıdığını ileri sürmüşlerdi. Öte yandan insanların bazıları İslam'ın savaş yoluyla yayıldığı tezini benimsiyorlardı. Bu tez özellikle 19. yüzyılda Batılılar tarafından savunulmuştu.

Ancak bu kanaatler zaman ile değişmeye başlamıştır. Kılıç teorisini ilk kez Thomas Walker Arnold savunmuştur. Arnold ile başlayan bu süreç özellikle 1950'lerden sonra belirginleşmiş ve bazı şarkiyatçılar, ihtidaların asıl sebeplerini ve Müslümanların uyguladığı İslamlaştırma metotlarını daha objektif bir şekilde

⁸² Dinar İmanova, Sosyal Tarihi, ss. 204-206.

*araştırmaya başlamıştır. Bu çerçevede ihtidalar zemin hazırlayan faktörleri genelde sosyo-ekonomik ve dini sebeplerde toplamak mümkündür.*⁸³

Kırgızistan, Orta Asya'da yer alan bir ülke olup yüzyıllardır önemli bir İslam merkezi olmuştur. Özkent, Karahanlı hanedanının başkentiydi ve hala Kırgızistan'ın güneybatısında bulunan tarihi bir şehirdir.⁸⁴

Kırgız halkı, ülkenin farklı yerlerinde farklı zamanlarda İslam'ı seçmiştir. Bugün birçok Kırgız, daha dağlık kuzeydeki insanlardan çok daha önce Sünni İslam'a geçmiştir. Kuzey Kırgızistan'ın tam olarak İslam'a geçmesi 19. yüzyıla kadar uzamıştır. Dolayısıyla, Kırgız halkı, Orta Asya'da İslam'ı benimseyen halklardandır.⁸⁵

Aslında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan birkaç dini hareket olmasına rağmen, Kırgız halkının Sünni Müslüman olma geçmişi vardır. Kırgızlar, Sünni Müslümanlar olduklarını göstermek için güçlü adımlar attılar.⁸⁶

Kırgızların İslamlaşma sürecinin ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı insanlar zamanla kademeli olarak başladığına inanırken, diğerleri bunun daha hızlı gerçekleştiğine inanmaktadır. Bu noktada aşağıdaki tartışmalara göz atmakta fayda vardır:

1. X. Yüzyıldan itibaren: X yüzyıl, bazı Kırgızların İslam'a döndüğü bir dönemdir. Araştırmacılar bunun Karahanlı Devleti'nde olduğunu düşünüyor. O araştırmacılar Soltonoev, Erşahin, Erdem, Eraliev ve Düşenbiyevdir;
2. Ö. Karaev ve Geoffrey Wheeler Karahanlı Devleti'nin sakinleri olan Kırgızların 12. yüzyılda yaşadıklarını ileri sürmektedir. 19. yüzyılda bir ara İslam'ı kabul ettiklerini belirtiyorlar;

⁸³ F. Lokkegaard, *İslamik Taxation in the Classic Period*, Copenhagen, 1950; D. C. Denet, *Conversation and the Poll-tax In Early İslam*, Chambridge, 1950; R. Bulliet, *Conversation to İslam in the Medieval Period*, Chambridge, 1979. dan aktaran Ali Jusubaliev, **Kırgızların İslamiyeti Kabulü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, (Kabulü) s. 38.

⁸⁴ Ahmet Taşağıl, **Özkent**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt: XXXIV, İstanbul 2007, s. 129'dan aktaran Tynchtykbek Manas uulu, **Kırgızların Sosyal, Kültürel Ve Dini Hayatında Hadis Ve Sünnetin Yeri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2019, (Dini Hayatında Hadis) s. 9.

⁸⁵ Daniyar Ashymov, **The Religious Faith of the Kyrgyz**, Religion, State & Society, Cilt: XXXI, Sayı: 2, 2003. İzzet Ahmet Bozbey, Quo Vadis Kırgızistan?, **Sovyet Sonrası Kırgızistan da İslami Hareketler**, makalesinden Alıntı. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt: 6, Sayı: 11, 2011, s. 20'dan aktaran Manas uulu, Dini Hayatında Hadis, s. 11.

⁸⁶ Mustafa Erdem, **Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara, 2000s. 56'den aktaran Yazı, Kırgızlar (1852-1917), s. 1.

3. XIV. Çağatay milletinde yaşanan mücadeleler sırasında Esen Bukan'ın yönetiminde olduğu 1309-1318 yılları arasında Kırgızların yaşadığı bölgelerin Moğol hakimiyetine geçtiği bilinmektedir. Bu çağlarda Kırgızların İslamı kabul ettiklerini belirten Çoroev, Enver Bayturadır;
4. 1600'lerde bazı Kırgızlar Tian Shan'a göç sürecinde İslam'ı seçtiler. Bu görüşü ilklerden S. Zakirov ve K. İ. Petrova savunmaktalar. Bu süre zarfında Kırgız feodallarının halk üzerindeki güçlerini korumak için yeni bir yola ihtiyaçları vardı. Bu ideolojiyi İslam'da bulmuşlardır;
5. Başta kırgız tarihçi S. Mambetaliev olmak üzere 1600'lerin sonu, bazı araştırmacıların birçok Kırgız'ın Müslüman olduğunu söylediği bir dönemdi. Onlara göre bu, bu değişimi teşvik eden Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının bu dönemde vaaz vermeye başlamasından kaynaklanmaktadır;
6. 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılın başında araştırmacılar B. Camgırçinov, S.M. Abramzon ve S. B. Dorcenov'e göre Hokand Hanlığı Kırgız topraklarını fethettikten sonra Manaplar (Kırgız hükümdarları) buraya geldi. Bu, Kokand Hanlığı'nı daha güçlü hale getirdi ve zamanla gücü artmaya devam etmesi ile ilişkili idi bu süreç. Abramzona göre İslam dininin Kırgızlar arasında çok geç, başka bir değişle 17. ve 18. yüzyılda yayılmıştır. Yeni dinin kırgızlar tarafından kabul edilmesinin uzun sürmesinin nedeni, anlaşılmasının kolay olmaması ve kırgızların müslüman din adamları ile anlaşmamalarıdır;
7. 18.yüzyılın ilk çeyreği: Bennigsen ve Lemerrier-Quelquej'e göre kırgızlar 18. yüzyılda Kırgız halkı şimdi Özbekistan olan bölgede yaşıyordu. Özbek ve Taciklerin çok dindar oldukları için onlar aracılığıyla İslam'a girmiş olmaları gerektiğini savundular.⁸⁷

⁸⁷ Jusubaliev, Kabulü, s. 42.

2.4. KIRGIZLAR'DA SOVYET ÖNCESİ VE SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE DİNİ HAYAT VE YAYGIN DİN EĞİTİMİ

Kırgızlar, Altay ve Tanrı Dağlarında yaşayan halk olmuştur. MÖ 2. yüzyıldan beri “Gegun” olarak adlandırılmışlardır.⁸⁸

Asya'daki Moğol egemenliği sona erdikten sonra, Kırgız halkı Tian Shan sıradağlarının güneybatı tarafına göç etmiş ve bundan kısa bir süre önce kurulan Kokand devletinin yönetimini kabul etmişlerdir. İlhakın ardından Kokand'ın yönetimini (hem nüfusun hem de askeri gücün çoğunluğunu ele geçirmiş olan) Kırgız halkı devralmıştır. Bu ise bölgede yeni bir bağımsız devlet yaratmıştır. 18. yüzyılda Kokand devleti Orta Asya'da çok büyük bir güç haline gelecekti. Bu durum Buhara Emirliği'nin tepkisini çekecek ve Kokand Hanı Ömer Han ile Buhara Emiri Haydar Şah arasındaki rekabet ve çekişme 19. yüzyılın başlarında artmaya başlayacaktı. Bu durum öte yandan Rusların Orta Asya'ya hakim olma planlarını uygulamaya başlamasına da yol açacaktı.⁸⁹

1800'lü yıllarda Özbek Hanlığı hükümdarı Ömer Han (1809-1822) ile Buhara Emiri Haydar Şah (1800-1826) arasında bir rekabet vardı. Hanlıktan Osmanlı Devleti'ne elçiler gelse de rekabet devam etmiştir. Türkistan hanları arasındaki çekişmeler Rusların çeşitli şekillerde menfaat sağlamasına neden olmuştu. 1846'da Ruslar, Kokandianlar tarafından inşa edilen Kazalinsk Kalesi'ni ele geçirdiler. Bundan sonra Ruslar, Türkistan'daki diğer şehirlerin kontrolünü de ele geçirmeye devam ettiler. 1864'te Rus orduları Çimkent'e yürüdü. Kokand kuvvetlerinin başı Alım Kul, Rusları yendi. Ancak Buhara Emiri, Kokand üzerine yürüdüklerini duyunca şehri savunmaya gitti. Ruslar, Çimkent'teki durumu değerlendirerek 22 Eylül 1864'te şehri

⁸⁸ Aygül Akmatova, **Modern Dönem Kırgız Urukları ve Kırgız Diyalekt Coğrafyası**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring, 2008, s. 8'den çeviren Harun Arslan, **SSCB Sonrası Kırgızistanda Demografik ve Siyasi Durum**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 54.

⁸⁹ Feyzullah Budak, **Kırgızistan Dünü, Bugünü, Yarını**, Ankara, Ocak Yayınları, 1997, s.15-16'dan aktaran Rita Nazarkulova, **Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan-Rusya Federasyonu İlişkileri Ekseninde Kırgız Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, ss. 33-34.

ele geçirmeye karar verdiler.⁹⁰ Ruslar bu aşamada üç hanlığını (Hokand, Hiva ve Buhara) işgal ettikten sonra onları kendine bağlı hanlıklara dönüştürmüşlerdi.⁹¹

İslami yaşam söz konusu olduğunda birleşik bir Kırgız toplumu yoktur. Kırgızlar için Fergana vadisindeki şehirler Kırgız Müslümanlar için çok önemliyken, ülkenin diğer bölgeleri İslami varlığa pek sahip değildi. Bu bölgelerde yaşayan Kırgız boyları, İslam kültür merkezlerinden farklı bir kültüre sahip olup, göçebe bir yaşam sürmektedirler. Bu sebeple İslam fıkının yanı sıra "zang", "örf" ve "hukuk" olarak adlandırılan eski Türk sözlü kanunlarını yaşatmışlardır. Bu kanunlar da bunlara dayanan hükümlere tabidir.⁹²

Orta Asya'nın İslam'ı hızla kabul etmesinin ana nedeni, Türklerin İslam öncesi inançlarının İslam inanç değerleri ile örtüşmesidir. Üç inanç Töre, Kut ve Kök'e dayanan geleneksel Türk inançları, yeni öğrendikleri İslami değerlerle çelişmiyor, hatta büyük benzerlik gösteriyordu. Gelenekler, Tanrı tarafından emredilmiş ve bunu yapacak bilgelige sahip olanlar tarafından değiştirilebilecek bir yaşam tarzı olarak görülüyordu. "Geleneksel ahlaka uygun hareket ederseniz, kut alırsınız. Ama kuralları çiğnersen kutu kaybedersin", derdi. Kök Tanrıya ait olan özellikler ise İslam'da Allah'ın sıfatları olarak inanılmış ve Esmaulhüsna olarak bilinen Allah'ı tanımlayan sıfatlara çok benzemektedir. Eski Türkler, Gök Tanrı'nın tek yaratıcı olduğuna inanıyorlardı ve dinlerine Gök Tanrı dini deniyordu.⁹³

Çarlık döneminde Rusya İmparatorluğu tarafından sömürülen Fergana halkı 1898 yılında bir isyan başlatmıştır. İsyan kısa sürede Ruslara karşı bir savaşa dönüşmüş ve Fergana vadisinde yaşayan diğer halklardan da destek gelmiştir. Bu halkların arasında Kırgızlar da vardı. Bu isyanın liderliğini Mogomed Ali Halif Muhammed Sabır Sufiev (kısaca Madalı, 1853-1898) ele almıştır. Onun diğer adı Dukçu Eşan (İyikçi Eşan)'dı. O, Fergana bölgesinde iyi tanınan biriydi ve 1887'de Mekke'yi ziyaret ederek hacı olmuştu. Halka liderlik yapma nedenini şu şekilde açıklamıştı: "Ruslar içki ve ahlaksızlığı yayarak, cami ve medreseleri kapatarak sorun çıkardılar. Ayrıca insanları şeriat yasalarına uymaktan vazgeçirmeye çalıştılar." Bu

⁹⁰ Umut Arık, **Kırgızistan Ülke Raporu**, Tika, 1994, s. 10'dan aktaran Muratbek Kalyev, **Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan-Rusya İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, Kırgızistan-Rusya İlişkileri, s. 7.

⁹¹ Kalyev, Kırgızistan-Rusya İlişkileri, s. 7.

⁹² Turgut Akpınar, **Türk Tarihinde İslamiyet**, İletişim Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1993, s.132.

⁹³ Cebeci, Besleyen Etkiler, s. 104

kadar çok kişinin Rus hükümetine karşı ayaklanmasının bir nedeni, Fergana'dan ithal edilen pamukların Rusları çok zengin ederken, bölge halkının daha da fakirleşmesiydi. İsyanın katılımcılarının arasında Oş, Andican, Namangan ve Margılan halkı vardı.⁹⁴

Çarlık yetkilileri, Volga ve Kırım Tatarları ile Azeriler gibi diğer gruplarla yerel seçkinleri kendi bünyesine katmaya çalışmamışlardı. Bunun en önemli nedeni, bu grupların sömürgecilerle anlaşmazlığa düşmeleri idi. Sömürgeleştirme bazı köylülerin topraklarını kaybetmelerine neden oluyordu, ancak aynı zamanda geride kalan köylülerden daha eğitilmiş ve deneyimli yeni bir insan sınıfının ortaya çıkmasına da yol açmaktaydı. Bu durumda, sömürgeci güçler modernleşmeyi ilerletmeye yardımcı olabilecek bir seçenek olarak yeni seçkinleri görmüşlerdi. Ancak bu, güç mücadelelerine ve yeni seçkinlerin reform taleplerine yol açabiliyordu. Bununla birlikte her türlü yeniliği dışarıda bırakmak da İslami fundamentalizmin ekmeğine yağ sürmek gibi bir tehlikeye yol açıyordu. Nitekim 1898'de Andican'da Rus nüfuzuna karşı olan bir şeyhin önderliğinde (Nakşibendi şeyhinin (Muhammed Ali) bir dini isyan çıkmıştı. Bu arada diğer Müslüman reformcular (Cedidçiler) da çarlık rejiminin mutlakiyetçiliğini eleştirmeye başladılar.⁹⁵

19. yüzyılın ikinci yarısında Ruslar siyasi, kültürel, stratejik ve ekonomik nedenlerle Türkistan'ı işgal ettiler. Bu, 11 Temmuz 1867'de yeni bir kanunla çıkarılan Türkistan Genel Valiliği'nin kurulmasına yol açtı. Bu politika, bölgedeki Rus Çarlığı Orta Asya politikalarını şekillendirdi. Türkistan Genel Valiliği, 1868'den itibaren Sirderya, Yedisu ve Semerkant bölgelerini bünyesine katmıştı. Türkistan Genel Valisi iki bölgeye ayrıldı: merkezi Taşkent'te bulunan Sirdarya bölgesi ve Verny'de (şimdi Almatı) bulunan Semirechensk bölgesi (Yedisu).⁹⁶

Çarlık hükümeti, isyanın dini ve milli duygulardan kaynaklandığını bildirmişti. Türkistan'da dini grupların çok başarılı olduğu bölgeler gösterildi, ama merkezi olarak

⁹⁴ Shadmanai Supataeva, **Kırgız Türklerinde Çocuk Folkloru**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2019. s. 12.

⁹⁵ Olivier Roy, **Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi**, İstanbul 2000, s. 67'den aktaran Muhammet Emin Yazı, **Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007, (Kırgızlar (1852-1917)) s. 32.

⁹⁶ Tınçtıkbek Çorotegin ve Kıyas Moldokasimov, **Kırgızların cana Kırgızstandın kısıkaça tarıhı**, Mektep Yayınevi, Bışkek 2000, s. 96. Hayri Çapraz, **“Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 2011, Sayı: 24, s. 51-78’den aktaran Bukatcha Akımjan kyzy, **Kırgızistan’da “Mugalimder Gazetası” ve “Kut Bilim” Gazetesinde Din ve Ahlak Eğitime Yaklaşımlar**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, (Ahlak Eğitime Yaklaşımlar) s. 9.

Kırgızistan gösterilmedi. Çarlık Rusyası yönetiminin Türkistan bölgesindeki İslami kurumlara karşı tarihin farklı dönemlerinde farklı politikaları olmuştur. Rus yöneticiler, İslam hukukuna saygı duyduklarını ve güvenliğinden sorumlu olduklarını göstermek istediler. Türkistan'ın ilk askeri valisi M.G. Çernayev, 1865'te şeriat kanunlarına uymayan Müslümanların cezalandırılacağını belirten bir emir yayınladı. Ruslar gelince, hükümette önemli mevkilerde bulunan bazı dini liderler görevlerinde bırakıldı. Türkistan Genel Valisi, misyonerlerin ülkeye girmesine izin vermemişti.⁹⁷ Çarlık hükümeti, izlediği politikalar nedeniyle İslamiyet'in Türkistan'da eninde sonunda ortadan kalkacağına inanarak dinin halk üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmıştır. İdeolojik bir bakış açısıyla müdahale etmeye çalışmadılar.⁹⁸

Medreseler insanların İslam'ı öğrendikleri yerlerdir ve Orta Asya'da 10. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bölgede, Semerkand'daki Uluğbek Medresesi gibi birçok büyük medrese vardır. Yerleşik nüfusun yaşadığı yerlerde de medreseler kurulmuş, göçebe Kırgızlar yurtlarda çocuklarına ders vermişlerdir. Ancak Kırgız topraklarında medreseler çok daha geç, yani 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştı. 19. yüzyılın 30'lu yıllarında Oxus Nehri'nin üst kısımlarını ziyaret eden İngiliz seyyah D. Wood, Kırgız mektebesindeki durumu şu şekilde anlatır: “Ziyaret ettiğimiz bir Kırgız çadırında bazı çocuklar yaşlı bir mollahın gözetiminde ders çalışıyorlardı. Bazıları tahtaya tebeşirle harfler çizerek yazmayı öğreniyorlardı, diğerleri ise yıpranmış yağlı Kuran nüshalarına mırıldanıyorlardı.”⁹⁹

Bölgede bu tarihten itibaren zamanla okul sayısı artış göstermiştir. 1883'te Oş Uezd'de 41 okul bulunurken, 1908'de Oş Uezd'de 172 okul vardır. 1910'da kayıtlı 183 okul ve 6 medrese vardı.¹⁰⁰ Tarihi alıntılara göre Kırgız mekteplerinde temel dini kaynaklar okutuluyordu. Nitekim bu kaynaklar aynı tarihlerde Orta Asya mekteplerinde de okutuluyordu. Öğrenciler tarafından Arap alfabesi ezberlendikten sonra “Abtiyek”¹⁰¹ kitabına geçiniliyordu. Abtiyek kitabını öğrenmek bir yıldan fazla

⁹⁷ Yazı, Kırgızlar (1852-1917), s. 33-61.

⁹⁸ Seyfettin Erşahin, **Türkistan'da İslam ve Müslümanlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s.88.

⁹⁹ Дюйше Айтмамбетов, Дореволюционные школы в Киргизии, Фрунзе : Изд-во АН Киргиз. ССР, 1961, с.10. (Duyşe Aytmambetov, Devrim öncesi okullar Kırgızistanda, İA Kırgız SSR, 1961, s.10).

¹⁰⁰ Akımjan kyzy, Ahlak Eğitimine Yaklaşımlar, s. 12.

¹⁰¹ Akımjan kyzy, **Çarlık Rusya Döneminde Kırgızistandaki Eğitim Kurumları ve Durumu**, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi 20-21. sayı 2015, (Kurumları ve Durumu), s.293.

zamanı almaktadır. Abtiyek kitabından sonra, öğrenci Kur'an'ı okumaya geçiyordu. Kur'an dersinin dışında da “Çar-Kitap”¹⁰² ve “Sopu Allayar”¹⁰³ gibi eserler okutuluyordu. Öğrenciler bazı ünlü yazarların yanı sıra Hafız, Fuzuli, Nevai, Mirza Bedil gibi diğer dillerden yazarların eserlerini de okurlardı.¹⁰⁴

*Yeni gelen Sovyet yönetimi, milli değerlere bağlı olarak şekillenen ve asırlarca benimsenen Kırgız eğitim anlayış ve uygulamalarına yeni yöneliş biçmişlerdir. Kırgız milli eğitimini milli değerler değil, Sovyet hükümetinin esas ideolojisi Marksizm-Leninizm okulu şekillendirilmektedir. Bu nedenle din ve din eğitimi yasaklanmıştır. Din eğitimini veren kurumlar, mescit ve medreseler kapatılmıştır. Din unutturulmaya çalışılmıştır. Edebiyatın, eğitimin esas amacı Sovyet vatandaşı yetiştirmek olmuştur. Halk arasında yaygın terbiyevi etkisi olan eserlerden dinle ilgili hususlar çıkartılmıştır. Bu nedenle Kırgız halkının Sovyet öncesi ve Sovyetler Dönemindeki hayatını, ondaki din ve din eğitiminin yerini öğrenebilmemiz için o dönemde yaşayan ve eser veren şair ve yazarların eserlerini incelememiz gerekir. Bunların çoğu gizlenmiş, yasaklanmış veya tahrip edilmiş olduğu için sağlam bir araştırma ancak bu eserlerin orijinal metinleri üzerinde yapılabilir. Bu dönemin Kırgız Şairlerinden Moldo Kılıç, Moldo Niyaz, Togolok Moldo, Cenicok ve Toktogulun eserleri, din ve din eğitimi açısından incelemeye değer kültürel miraslardır.*¹⁰⁵

Sovyetlerin dine karşı olan propagandası 1940 senesine kadar Stalinin önderliğinde iyice şiddetlenmişti. İslam alimleri, hükümete karşı gelmek suçundan cezalandırılıyorlardı. Bunlardan bazıları öldürülmüş ve bazıları ise uzak hapisane kamplarına sürülmüşlerdi. Türkistan'da bu dönemde 14.000 cami kapatılmıştı.¹⁰⁶ Ancak bunun öncesinde Çarlık döneminde de durum farklı değildi. Orta Asya'daki halklar, Çarlık hükümetinden memnun değildi ve Rus hükümetine karşı savaştan devrimcilere katılmaya karar vermişlerdi. Yeni Sovyet hükümeti, eski hükümete karşı savaştan herkese eşitlik, özgürlük, güvenlik ve insan hakları sağlama sözü vermişti. Büyük ölçüde Slav halkı ve Ortodoks Hristiyanların ağırlıkta olduğu Çarlık döneminde Türk ve Müslüman halklara karşı uzun bir nefret ve ayrımcılık tarihi

¹⁰² Farsça “Dört Kitap” anlamına gelen Çaar Kitap'ta (Çor Kitob) Hanefi fıkına göre İslam'ın farzları (Namaz, Zekat, Oruç, Hac) anlatılmıştır. Çaar Kitap Orta Asya'daki medreselerde ders kitabı olarak kullanılmıştır.

¹⁰³ XVII. yüzyılda Çağatayca olarak kaleme alınan bu eser, tasavvuf şiiirlerinden oluşmaktadır. Bu eserde Allah'a ve Peygamberine övgüler, cehennem azabı ve cennetin güzellikleri gibi konular anlatılmıştır.

¹⁰⁴ Akimjan kyzy, Ahlak Eğitime Yaklaşımlar, s. 12.

¹⁰⁵ Dilaram Akramova, **Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri Ve Kırgızistan'daki Durum**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000, (Kırgızistandaki Durum), s. 55.

¹⁰⁶ Timur Kozukulov, **Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Kırgız Toplumunda Din ve Dini Kurumlar Üzerine Bir Analiz**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/1: 173-206, Haziran 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1182150> (12.01.2021). s.183.

oluşmuştu. Bu ise insanların onlardan kurtulmak istemesine ve mevcut hükümete karşı kin beslemesine yol açacaktı.¹⁰⁷

1917'de Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Kırgızların dini hayatlarında bir değişim yaşandı. Sovyetler Birliği'nde ilk olarak din, yönetim işlerinden ayrıldı ve insanların bir dini benimseme veya benimsememe, dini uygulamaları yapma veya ateizmi teşvik etme konusunda seçim yapmalarına izin verildi. Ancak bu durum büyük ölçüde sözde kaldı. Komünist Parti, temel ilkeleri gereği dinle mücadelede çok kararlı bir mücadele içine girdi. Sovyetler Birliği'nde, insanların doğal yeteneklerinin sonunda doğa olaylarını anlaşılır kılacağına ve sosyalizmin sonunda toplumdaki sınıfları ortadan kaldıracağına inanılıyordu.¹⁰⁸

Ateist eğitim sistemi, çocukları yetiştiren kurum veya kuruluşa göre farklı yöntemler kullanıyordu. Fakat nihai amaç ister evde ister okulda olsun çocukların ateist olarak yetiştirilmesiydi. Bu noktada medya ve konferanslar aracılığıyla ateizm propagandası güçlü bir şekilde işletiliyordu. Öyle ki, ateizmi anlatmanın bir aracı olarak bilimsel kanıtlar kullanılmış ve bunun, dinsiz çocuk yetiştirmenin en etkili yolu olduğu görülmüştür. Okul öncesinde ve orta öğretimde eğitim felsefesi materyalizme dayalıydı. Yüksek öğrenimde ise "Bilimsel Ateizm" diye özel bir ders vardı. Bu ders, öğrencilerin ateizmi bilimsel bir bakış açısıyla anlamalarına yardımcı oluyordu. Bilimsel Ateizm dersi, Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar okutulan bir dersti. Sovyetler Birliği dağıldı ve sonuç olarak inançları ve ideolojileri güçlerini kaybetti. Ancak inançlarının geçmişte kullanılma biçimleri nedeniyle tamamen ortadan kalkması biraz zaman alacaktır.¹⁰⁹ Sovyetler birliği döneminde dini eğitim yoktu, dini yaşam ve hayat çok zor durumdaydı. Yaygın din eğitimi adına verilen dersler gizli veriliyordu, baskı vardı.¹¹⁰

1917 Şubat Devrimi, Kırgızistan'ın yönetim şeklini değiştirdi. Bunun nedeni, uzun süredir devam eden birçok dini meselenin daha görünür hale gelmesiydi. İlk

¹⁰⁷ Mustafa Erdem, **Türk Cumhuriyetlerinde Din Eğitimi**, Türkiyede Din Eğitimi ve Öğretimi, s. 110'dan aktaran Akramova, (Kırgızstandaki Durum), s. 83.

¹⁰⁸ Turdugul Okonbaeva, **Kırgızistan Üniversite Gençliğinde Din ve Sekülerleşme Oş Devlet Üniversitesi Ve Kırgız Milli Üniversitesi Örnekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul, 2018, (Gençliğinde Din) s. 69.

¹⁰⁹ Sayfulla Bazarkulov, **Bağımsızlık Öncesi Kırgızistan'da İlmî Ateizm Dersi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, ss.104-106'dan aktaran Turdugul Okonbaeva, Gençliğinde Din, s. 69.

¹¹⁰ Asomudinov Nuridin (Moldo Nadır) ropörtaj Borbor Asıa eski ulemalarından, Aralık, 2017.

başta, Sovyetler Birliği'nin dinle ilgili belirli bir politikası yoktu. Bu nedenle, farklı kişi veya kurumlar bu süre zarfında birbirleriyle etkileşimde bulunmaya devam etti. Örneğin, Türkistan Komünist Partisi'nin "Müslüman" kolu, Müslüman dinine mensup kişilerden oluşmaktadır. 1922 senesinde bu partinin %45'i dindar insanlardan oluşuyordu. Ayrıca, Müslüman (1918 senesinin sonbaharından başlayarak) Türk okulları çalışma başlatmışlardı. Her türlü faaliyetlerde, özellikle delege kongrelerinde namaz için aralar veriliyordu. Devrimden sonra da, eski dini ritüellerin çoğu uygulanmaya devam etmişti. 1930'lu yıllarda Sovyet hükümetinin dinden kurtulma planının geliştirilip uygulamaya konulduğuna inanılıyordu. Ayrıca 1930 senesinin ikinci yarısı bir tek Müslümanlar için değil başka inananlar için de çok acıklı olmuştur. Gerçekleştirilen kitlesel baskı sonucunda her aile etkilenmişti. Bu baskı bir tek dini faaliyetler için geçerli değildi. Aynı zamanda konuşma, yazma, bağımsız düşünme ve fikir üretmenin toptan sansüre uğratılmasını içeriyordu. Baskının boyutlarını göstermesi açısından, bazı durumlarda kadın kıyafetlerindeki desenler dahi olumsuz sembollerle bağlantılı olduğu düşünülerek yasaklanıyordu.¹¹¹

Pek çok insan, Sovyetler Birliği'nin başlangıçta dine karşı hoşgörülü olduğuna inanmıştı. Bunun nedeni, Çarlık döneminden kalma farklı dini grupların özgürce var olmasına ve ibadet etmesine izin verildiği yönünde bazı kanıtların bulunmasıdır. Özellikle dindar insanlar, dini barışı sağlamanın iyi bir yolu olarak görüldükleri için çarlık hükümetiyle anlaşmaya çalışırlardı. Nitekim 1918 yılına kadar cami, kilise, medrese gibi dini mekanlar yıkılmamıştı. Bu dönemde hükümetlerin dini eserleri sıklıkla incelediği ve restore ettiği bilinmektedir. Hükümet ve dini gruplar, halkın taleplerine farklı yaklaştı. Hükümet, din özgürlüğünün gerekliliğini anlayarak Oş şehrinde bir vakıf dairesi açtı. "Şura-i-İslamiye" gibi dini özerklik için mücadele eden bazı kurumlar, hükümet değiştikten sonra bile faaliyetlerini sürdürdü. Sovyetler ise dini kurumlara ve dindar insanlara karşı bir politika işletiyordu. Bu politikaya göre din, gerici olma anlamına geldiği için mücadele edilmesi gereken bir organdı. Bu bağlamda Sovyetler, İngiliz krallarının ünlü "böl ve yönet" düsturunu benimseyerek

¹¹¹ Aleksandr Yarkov, **Oçerk İstorii Religiy V Kırgızstane**, Bişkek, 2002. s. 65'den çeviren Meerim Narkeeva, **Günümüz Kırgızistan'ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları (Bişkek Örneği)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, (Toplumsal Sonuçları) ss. 48-49.

insanları farklı gruplara ayırmış, böylece dini çatışmalar çıkmasını sağlayarak aralarında zaman zaman bölünmelere yol açmışlardır.¹¹²

2.5. KIRGIZISTANDAKİ İSLAMİ GRUPLAR

Kırgızların din hakkında bilgi edinmelerinin üç ana yolu vardır. Bunlar din eğitimi kurumları, farklı dini grupların kurumları ve camilerdir.¹¹³

*Kırgızistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla Kırgız toplumunda da İslam'a yönelim yüksek oldu ve İslam'ın toplumsal ve siyasi sahnedeki rolü büyük bir değişim gösterdi. Böylece, yitirilmiş bir geçmiş olarak görülen ve hakkında fazlaca derin bilgiye sahip olunmayan İslamiyet'in toplumdaki görünürlüğü bir anda artmaya başladı. Kırgız toplumunun yaşamakta olduğu bu İslami "uyanış" ve senelerdir dini bilgidен yoksun kalan halkın durumu, fırsatçı misyonerlerin dikkatinden kaçmadı. Ülkedeki siyasi baskıların kalkması, bir taraftan bağımsızlık öncesinde gizli hizmet yapan kurs ve camilerin açıkça faaliyet yapmalarına olanak sağlarken, diğer taraftan da, legal veya illegal bir şekilde ülkeye girip kendi dini düşüncelerini yaymak isteyen şahıs ve grupların önünü açmıştır.*¹¹⁴

Sovyet rejiminin getirdiği kısıtlamalar Kırgızistan'da insanların dinlerini öğrenmelerini zorlaştırmıştı ancak zaman geçtikçe bu durum değişmeye başlamıştır. Dini bilgiye ulaşımı engelleyen yasakların kalkmasıyla birçok yeni dini grup insanlara dinlerini öğretmeye başladılar. Ancak bu grupların halka doğru dini öğretileri sağlayıp sağlayamayacağı net değildir. Bu bağlamda özellikle Hanefi-Maturidi olmayan ya da tasavvufun hoşgörü anlayışını temsil etmeyen gruplar için büyük kuşku bulunmaktadır.¹¹⁵ Bugün Kırgızistan'da her biri inançlarını olabildiğince çok insana yaymaya çalışan 30'dan fazla İslami grup vardır. Bu grupların bazılarını hükümet tarafından izin verilirken, bazılarını faaliyet izni verilmemiştir. Kırgızistan ve Orta Asya'da bazı gruplar diğerlerinden daha etkilidir. Bu gruplar arasında Hizbu't-tahrir,

¹¹² Narkeeva, Toplumsal Sonuçları s. 48-50.

¹¹³ Cebeci, Besleyen Etkenler, s. 112.

¹¹⁴ İzzet Ahmet Bozbey, "Quo Vadis Kırgızistan: Sovyet Sonrası Kırgızistanda İslami Hareketler", C. 6, S. 11, 2011, s. 23'den aktaran Ulukbek Kalandarov, **Selefilğin Kırgızistana Girişi ve Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019, (Selefilğin Kırgızistana) s. 64.

¹¹⁵ Salih Pay, Akif Kılavuz, **Kırgızistan'da Bir Din Eğitimi Kurumu: Medreseler**, Bursa, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 1, 2009, s. 251' den aktaran Kalandarov, Selefilğin Kırgızistana, s. 65.

Özbekistan İslami Hareketi gibi kanunen faaliyeti yasak olanı ve Selefiyye gibi gruplar bulunmaktadır.¹¹⁶

Ülkedeki camilerin sayısı 1990lı yıllarda 39 iken, 2016 senesinde 2383¹¹⁷ 2017 senesinde toplam 2504'e ¹¹⁸ yükselmiştir. Müslümanlara ait kurumların toplam sayısı ise şu şekildedir:

1. KMDİ -1
2. Bölge Kadılığı-9
3. Cami-2504
4. İslam Enstitüsü-10
5. Medrese-95
6. Diğer Dini Vakıf ve Dernekler-87 ¹¹⁹.

Bu sayılar Din İşleri Devlet Komisyonunda kaydı bulunan kurumlar olarak gösterilmektedir. Öte yandan resmi kayıtlarda geçmeyen 600 civarında cami ve medresenin mevcut olduğu bilinmektedir. Bunların herhangi bir kayıta bulunmamasının sebebi, dökümanlarında eksikliklerin bulunması ve henüz kuruluşlarını tamamlayamamış olmalarıdır. Ancak bu durumun bazı tehlikeleri içerdiği de bilinmektedir. Resmi kayıtlarda geçmeyen cami ve medreselerin faaliyetleri, farklı dini tutumları tetikleyerek halk arasında bölünmelere yol açmaktadır. Söz gelimi müslümanlar arasında kırgız, özbek, uygur, tatar ve dungan camisine gidenler olarak bölünmeler olabilmektedir.

2.5.1. Resmi Kayıttan Geçmiş İslami Gruplar

1. Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi.

Kırgızistan'ın bağımsız bir ülke haline gelmesinden bu yana, farklı etnik gruplardan birçok Müslüman İslam'ın takipçisi oldu. Kazakistan bağımsız bir ülke olmadan önce Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları İdaresi (Müftülük) Taşkent'te bulunuyordu. Bu nedenle diğer Orta Asya devletlerinde Kazıyat (Kadıyat) olarak faaliyet göstermiştir. Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları İdare Başkanlığı'nın bir

¹¹⁶ Kalandarov, Selefilğin Kırgızistana, s. 66.

¹¹⁷ K.C. Din İşleri Devlet Komisyonu, 2016 verileri.

¹¹⁸ Bkz, Tablo 1.

¹¹⁹ K.C. Din İşleri Devlet Komisyonu, 2017 verileri.

üyesi olarak da Kırgızistan Müslümanları Kadiyatı olarak isimlendirilmiş ve başkanına da “Kazı” (Kadı) denilmiştir. Sovyetler zamanında 1943 senesindeki SSCB Müslümanlarının kurultayında dört tane Müslüman Dini İdare Başkanlıkları seçilmiştir. Onlar: DUMES¹²⁰ - Sibirya ve SSCB’nin Avrupa Bölgesi Müslümanları İdaresi, DUMSK¹²¹ - Kuzey Kafkasya Müslümanları İdaresi, DUMZ¹²² - Transkafkasya Müslümanları İdaresi, SADUM¹²³ - Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları İdaresi olmuştur. Kırgızistan müslümanları da Orta Asyadaki başka devletleri gibi SADUM tarafından Kırgızistan Müslümanları Kazıyatı yardımı ile şimdiki adı Bişkek, önce Frunze olarak bilinen başkentte faaliyet yapmıştır.¹²⁴ Sovyetler Birliği 1991’de dağıldı ve bunun sonucunda oluşturulmuş olan bu çeşitli kurumlar ayrı ayrı çalışmaya başlamışlardı. SSCB döneminde Kırgızistan Müslümanları Kadiyatı bağlı olduğu Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları İdare Başkanlığı’ndan ayrılarak 1993 senesinde KMDİ ‘Muftiyat’ olarak adlandırılmıştır isimlendirilmiş ve müftü olarak da Kimsanbay Hacı Abdurahmanov atanmıştı. 26 Aralık 1996 senesinde Kırgızistan Müslümanlarının 1.Kurultayı yapılmış, bu kurultayda müftünün seçimi, KMDİ tüzüğünün kabul edilmesi, toplumdaki dini konular ile ilgili problemler ve beklentiler, KMDİ görevleri, ayrıca Alimler Konseyi gibi sorulara yer verilmiştir.¹²⁵

Kırgızistan halkının % 91’ini oluşturan Müslüman halkın dini ihtiyaçlarını karşılayacak olan KMDİ, ülkenin İslam ile ilgili organizasyonları çerçevesinde en geniş yapılanma ve sayı bakımından büyük bir kurumdur. Yaygın din eğitimi tamamen KMDİ sorumluluğu kapsamındadır.

¹²⁰ ДУМЕС-Духовное Управление Мусульман Европы и Сибири (Avrupa ve Sibirya Müslümanlarının Din İdaresi).

¹²¹ ДУМСК-Духовное Управление Мусульман Северной Кавказии (Kuzey Kafkasya Müslümanlarının Din İdaresi).

¹²² ДУМЗ-Духовное управление мусульман за кавказии, (Transkafkasya Müslümanlarının Din İdaresi).

¹²³ САДУМ-Средне Азиатское духовное управление мусульман. (Orta Asya Müslümanların Din İdaresi).

¹²⁴ Arslanbek Kenzheshov, **Kırgızistanın Din Politikaları ve Dini Kurumlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2019, (Dini Kurumlar) s. 15-16.

¹²⁵ Orhan Büyükalaca, **Kırgızistan’da Din Eğitimi Ve Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, Ankara, s. 139’dan aktaran Kenzheshov, Dini Kurumlar, s. 16.

KMDİ'nin başlıca üyeleri şunlardır:

1. Müftü
2. Müftü Yardımcısı, (Naib Müftüler)
3. Personel Yönetimi
4. Yönetim hizmetleri, levazım ve inşaat işleri bölümü
5. Baş Muhasebeci
6. Fetva, Din Edebiyatı ve Helal İşleri Daire Başkanlığı
7. Dini irşad, gençlik ve kadın kolları bölümü
8. Eğitim Departmanı

Şekil 1: KMDİ'nin İdari Yapısı

2. Adep Başatı Sosyal Vakfı

Adep Başatı sosyal vakfı, 2003 yılında Mısır'daki Al-Azhar Üniversitesi'nin mezunları tarafından kurulmuştur. Bu kurumun merkezi ülkenin başkenti olan Bışkek'te olup, vakfın etkinliği ağırlıklı olarak sosyal ve dini amaçlar taşımaktadır. Adep Başatı Vakfı sivil toplum, iş dñnyası, devlet kurumları ve resmi din temsilcileri ile sñrekli irtibat halindedir. Vakfın Kırgızistan'ın bñtñn bñlgelerinde şubeleri bulunmaktadır.¹²⁶ Bu vakıf Kırgızistan'da K.C. DİDK tarafından resmi kayıttan geçmiş ÷lkede resmi faaliyet yapmaktadır. Kırgızistan'da dini kurum, kuruluşlar ve vakıflar siyasete karışmama anlayışı devlet tarafından konulan öneri ve taleplere rağmen bu vakıf siyasete yakın olduğu gözlenmektedir.

¹²⁶ Чотаев З.Ж. жана башкалар, **Диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясат жана кыргызстандагы негизги диний агымдар**, Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы, Усулдук китепче, БУУ каржылоосу, ЮНФПА долбоору, Бишкек, 2015, (Негизги диний агымдар) б. 32. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, **Din Alanında Devlet Politikası ve Kırgızistan'daki başlıca dini akımlar**, Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, metodolojik el kitabı, BM finansmanı, UNFPA projesi, Bışkek, 2015, (**Başlıca dini akımlar**) s. 32).

Sivil toplum, iş dünyası, devlet kurumları ve resmi din temsilcileri ile sürekli irtibat halinde olup, fondun faaliyetleri için kullandığı finansal kaynakları hayırsever kişilerin bağışları ve özellikle de kendilerine yakın olan iş adamlarının gönüllü katkıları ile sağlanmaktadır.¹²⁷

3. Kırgızistan İlerici Kadınlar Kamu Birliği (Mutakalim)

Mutakalim birliği Kırgızistan'da, özellikle Orta Asyada resmi kayıttan geçmiş ilk yasal İslam kadın kuruluşu olarak bellidir. 1996 senesinde Camal Frontbek kızı tarafından kurulmuştur. Mutakalim Birliği özellikle kadınların hakları ile çalışmaları yürütmektedir. Bundan ziyade, hayır işlerini düzenleme gibi faaliyetleri de vardır. Kadınları eğitmek, ailedeki yerini, görevini anlatmak, hukuklarını korumaları için tavsiyede bulunmak, psikolojik destek verme ve dine uygun şekilde kendilerini yetiştirebilme gibi alanlarda çalışmaktadırlar. Kurumun en önemli ve başarılı yaptığı faaliyetlerin birisi ise, başörtülü kadınların kimlik ve pasaportlarında başörtülü resim kullanmalarına izin verilmesini sağlama oldu.¹²⁸ Kadınların eğitim, sosyal hayatların gelişimi konusunda rehberlik faaliyetlerini yürütür. Mutakalim birliği bayanlara ilgi gösterir ve genç kızlara değerler konusunda seminerler vermektedir.

4. Dünya Müslüman Gençler Asamblesi

Dünya Müslüman Gençler Asamblesi 1974 senesinde Suudi Arabistan Kralı Faysal Bin Abdülazizin desteğiyle kurulmuştur.¹²⁹ Kırgızistanda temsilcisi Sait Bayumidir. Vakfın amacı ihtiyaç duyan herkese yardımda bulunmaktır.

75 ülkede şubesi bulunan bu vakfın Orta Asyadaki tek şubesi Bışkekte bulunmaktadır. 2000. senede Kırgızistanda kayıttan geçmiş ve bu güne kadar evsizlere ev yaptırmayla, yetimhanelere destek verme ile faaliyetini sürdürmektedir.¹³⁰ Dini eğitim veren kurumlarına destekleri bulunmaktadır. Devletin yardımlaşma ve destek verme düzeyide faaliyetlerini sürdürmektedir.

Eğitimin kalitesi ve önemi konusunda çaba göstermektedir. Devlet nezdinde halka büyük yardımlar düzenlemiştir. Dünya Müslüman Gençler Asamblesinin

¹²⁷ Cebeci, Gelişiminin Karakteristiği, s. 44.

¹²⁸ Чотаев З.Ж. жана башкалар, **Негизги диний агымдар**, б. 32-33. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, Başlıca dini akımlar, s. 32.).

¹²⁹ **Не жалеющая помощи Ассамблея**, газета «Айбат», 11.01.2014, передающий Чотаев З.Ж. жана башкалар, негизги диний агымдар, б. 33. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, Başlıca dini akımlar, s. 33).

¹³⁰ Чотаев З.Ж. жана башкалар, **Негизги диний агымдар**, б. 33. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, Başlıca dini akımlar, s. 33).

Kırgızistan çapında ekstremizm ve radikal görüşleri olmadığından devlet tarafından bu vakfa faaliyet yürütmelerine bir sınırlılık koyulmamıştır.¹³¹

5. Iyık Birimdik (Nurcular)

Iyık Birimdik- I. Dünya savaşından sonra Türkiyede bulunan din adamı Said Nursi (1877-1960) tarafından kurulmuş olan dini harekettir. Said Nursinin yazdığı Kuran açıklamalara dayanarak onun öğrencileri Said Nursinin vefatından sonra ‘Nurcular’ hareketini kurmuşlardır.¹³²

Kırgızistan’da “nurcular” hareketinin organizasyonu olarak K.C. DİDK’nan resmi kayıttan geçmiş “Iyık Birimdik” dini faaliyetini sürdürmektedir.

Bu organizasyonun faaliyeti, İslami manevi değerleri ortaklaşa savunmak, incelemek, yaymak için bir arzuyu ifade eden Müslümanların gönüllülük esasına dayalı bir birleşmeyi, genç neslin dini ve manevi yetiştirilmesi için dini törenler gerçekleştirmek, vatandaşların din özgürlüğü haklarını gerçekleştirmek, üyelerine ve İslam’ın diğer inananlarına hayır işleri sağlamayı amaçlamaktadır¹³³.

Ülke çapında Din komisyonu tarafından yapılan araştırmanın sonuçları ankete katılanların (1200 kişi) % 2.7’si (32 kişi) Nurcular’ın temsilcileriyle görüşüğünü ortaya çıkardı. Nurcular cemaatinin etkinliği ile 26-35 yaş kategorisine hafif bir üstünlüğe sahip olan tüm yaş kategorilerine katılanlar tanıdık geliyor, topluluk faaliyeti kendisini, kırsal alanlarda, eğitilmiş, girişimcilik alanında istihdam edilen, farklı toplumsal statüye sahip sayısız ağırlıklı uluslarla, erkekler ve kadınlar arasında gösteriyor. Araştırma, bu cemaatin temsilcileri ile yapılan toplantıların aşağıdaki göstergelerini ortaya koydu: % 5 (6 kişi) Isık-Göl bölgesinde, % 4,2 (5 kişi) Batkende, % 3,6 (6 kişi) Çüy bölgesinde, % 3,3 (7 kişi) Calal-Abad bölgesinde, %3 (2 kişi) Oş şehrinde, % 2 (3 kişi) Bişkek, % 1,7 (1 kişi) Talas bölgesinde, % 1,5 (1 kişi) Narın bölgesinde, ve % 0,5 (1 kişi) Oş bölgesinde.¹³⁴

¹³¹ Чотаев З.Ж. жана башкалар, **Негизги диний агымдар**, б. 33. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, Başlıca dini akımlar, s. 33).

¹³² Кадыр Маликов, **Мусулман жамааты менен иш алып баруу боюнча теориялык жана практикалык негиздер**, Ислам боюнча окуу куралы, Бишкек, 2013, б. 72. (Kadir Malikov, Müslüman topluluğuyla çalışmanın teorik ve pratik temelleri, islam dini çalışma kılavuzu, Bişkek, 2013, s.72).

¹³³ Чотаев З.Ж. жана башкалар, **Негизги диний агымдар**, б. 33. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, Başlıca dini akımlar, s. 23).

¹³⁴ Элебаева и другие, (**Влияние религиозного фактора**), с. 114-121. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 114-121.

Nurcular hakkında yazıcı, okuyucu gibi detaylı bilgi verilmemektedir. Bu gruplar hakkında tam ayrıntılı bir maallumatlara sahip değiliz, unk halk arasında fazla bilinmemektedir.

2.5.2. Resmi Kayıttan Geçmemiş İşlami Gruplar

1. Teblig Cemaati

Teblig Cemaati veya ‘daavatılar’ – 1926 senesinde Hindistanda sufi dini lider Maulan Muhammed İliyas tarafından kurulmuştur. Kurumun amacı insanlara ulaşarak, insanları İşlama davet etmektir. Kurumun faaliyeti ekstremist veya radikal yönde olmadığı bilinmektedir. Ülkemizde en yaygın ve en etkin şekilde faaliyet gösteren kurumların birisidir. Hareketin başlıca hedefleri, toplumsal ya da ekonomik durumlarına bakılmaksızın, İşlam'da nüfusun geniş kesimlerinin manevi canlanmasının yanı sıra tüm Mşlmanlara ağrı (daavat) yapılmasıdır ve Hz. Peygamber Efendimizin de belirttiği gibi, İşlam'da dinsel uygulamaların yerine getirilmesidir.¹³⁵

Mşlman halka davette bulunan tebliğciler, vaazlarında altı ilkeden (1. Kelime-i Tevhid, 2. Namaz, 3. İlim ve Zikir, 4. İkrām ve İhtiram-ı Mşlimin, 5. İhlas-ı niyet ve Samimiyet, 6. Tefriğ-i Vakt (Tebliğ)) bahsetmektedirler. Tebliğ Cemaati'nin tebliğ faaliyetleri bu altı ilke üzerinden yürütülmektedir. Bunun yanında tebliğciler, Mşlmanların ihtilaflı oldukları konularda ve siyaset hususunda konuşmamaya dikkat etmektedirler. Belli bir mezhep eğilimleri de bulunmamaktadır. İşlam"daki cihad düşüncesini «nefis ile cihad etmek» tarzında yorumlamaktadırlar.¹³⁶

Teblig Cemaati hakkında halk arasında çok sayıda eleştiriler söyleniyor. Mesela, kocaları daavata gittiği zamanlarda onların aileleri yiyecek ve iceksiz ve başka ihtiyaçlarını karşılamak için maddi imkansızlıklar içerisinde kalıyorlar. Bazen islam dini hakkında doğru bilgiye sahip olamadıkları için, İşlamın kural ve prensipleri bozulmaktadır. Daavatıların dış görünümü hakkında da söylentiler mevcut.

lke çapında yapılan araştırmanın sonucu şu sonuçları ortaya koydu. Kırgızistanda Tebligi Cemaat en aktif topluluktur. Tebligi Cemaat'in popülerliğinin

¹³⁵ отаев З.Ж. жана башкалар, **Негизги диний агымдар**, б. 35. (Chotayev. Z. J. ve diğerleri, Başlıca dini akımlar, s. 35).

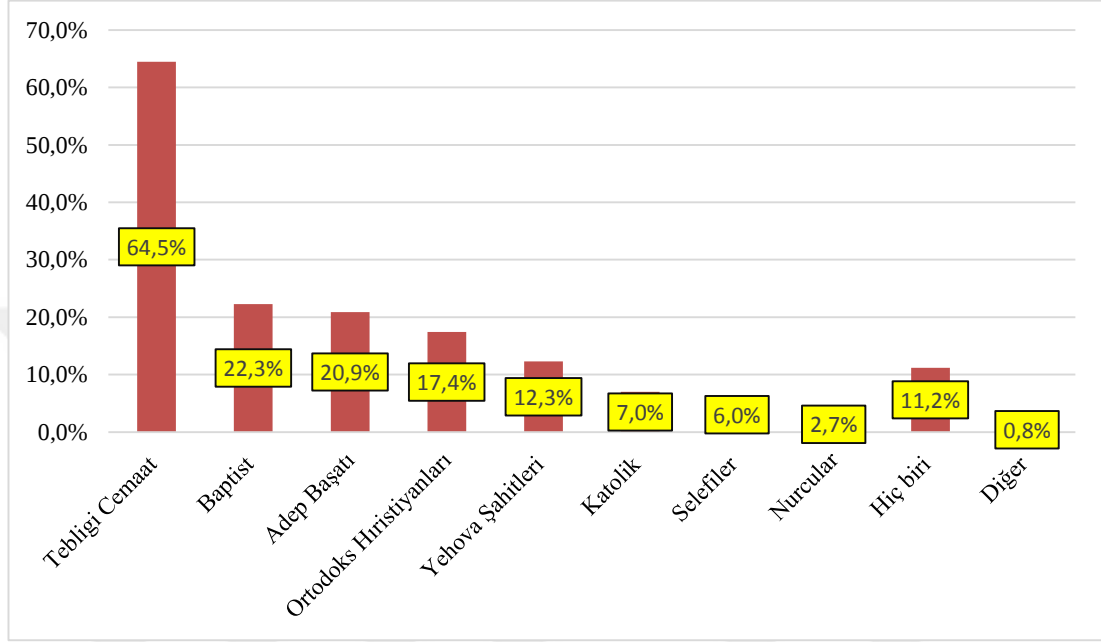
¹³⁶ Murat Demir, **Tebliğ Cemaati: Türkiye rneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, ss. 30-33.

yüksek olduğunu gösteren veriler, her şeyden önce, bu topluluğun düzenlenmemiş üyeliği ile açıklanır; burada, bazı basit kurallar ile, sürekli takipçileri sayısını genişleten daavata (din çağrısı) üye olarak herkes katılabilir. Buna ek olarak, “daavat” dindarlığın ilk aşamasıdır. Tebligi Cemaat'in orta öğretim eğitimi gören gençler, bir çiftlikte çalışan veya işsiz, kırsal alanlarda çalışan yada daha fazla serbest zamana sahip, kendi zamanını özgürce kullanabilen ve daavata gidebilme fırsatı, belki de Tebligi Cemaat'in popüler olması, gençlerin evlerini terk etmek ve sıradan hayattan bıkmış olup, ülkenin diğer bölgelerini görmek istemeleri ile bağlı olabilir. Ankete katılanlar (1200 kişi) % 64.5 (759 kişi) çoğunlukla "daavatçı" olarak bilinen Tebligi Cemaat temsilcileri ile bir araya gelmişler.¹³⁷ Dini cemaatlerin faaliyetlerinin toplum ile olan alakasının değerlendirilmesi üzerine anketin materyalleri, uzman görüşmeler ve odak grubu tartışmaları materyalleri ile tamamlanmıştır ve derinleştirilmiştir. Daavatın en büyük etkinliği üzerine yapılan araştırmanın verileri de niteliksel verilerle doğrulanmaktadır. Daavatçılar, daha açık faaliyetleri nedeniyle, toplumdaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle, odak grup tartışmaları sırasında, bu cemaat hakkındaki görüşler daha sık dile getirildi. Görüşülen kişiler gerçek ve muhtaç konuların daavat ve daavatçı olduğunu belirttiler. Dolayısıyla araştırmanın katkılımcısı (Karakol, Isık-Göl bölgesi) kendi düşüncesine göre yeterli olan daavatın olumsuz yönlerini paylaşıyor. Katılımcı, bölgesel tarım departmanının başuzmanı (OGT, No.3. Karakol, Isık-Göl bölgesi) şöyle diyor: “Bazı daavatçılar ailesini, çiftliğini bırakıp daavata gidiyor, evden eve dolaşıyor, çocukları gözetimsiz kalıyor, evleri boş, bazıları ev aletlerini kullanmıyorlar ”. Bunun aksine, bir katılımcısı imam, "daavat'ın halkı eğitmek, insanlara nasıl dua edileceğini öğretmek, oruç tutmak gibi büyük pozitif etkisi vardır ve daavata kısa bir süre için 3 güne çıkması gerekiyor" diye belirtti. (No.7 Görüşme Balıkçı şehri). Katılımcıların cevapları, daavatçı ve onların faaliyetlerinin belirsiz algılanışının varlığını göstermektedir. Bir yandan daavat kötü alışkanlıklardan bir rehabilitasyon görevi yapıyor, diğer yandan, din eğitimi düzeyi, daavatı yürütme biçimi ve daavatçıların dış görünüşü olumsuz algılamalara neden oluyor. Buna ek olarak, daavatçıların daavata giderken ailelerini yiyecek-içecek ve

¹³⁷ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 114-121. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 114-116.

erzak, malzeme desteği olmadan terk etmeleri, çalışmamaları eleştirilere neden oluyor.¹³⁸

Tablo 3: Görüşme Yapılan Dini Topluluklar

Каунак: Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 122-123. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 122-123.

Ülkedeki aktif dini cemaatleri iyice tanımlamak için ülke çapında yapılan araştırmada sorular sorulmuştur: "Hangi dini topluluklarla (Cemaat ile) görüştünüz?"

Diagramda görülebileceği gibi, ankete katılanlar (1200 kişi) çoğunlukla "daavatçı" olarak bilinen Tabliği Camaat temsilcileri ile %64.5 (759 kişi) bir araya gelmişler. Buna ek olarak, ankete katılanların %22,3'ü (262 kişi) Baptist dini topluluğu ile görüşüğünü belirtti. %20.9'u (246 kişi) Adep başatı temsilcileriyle görüşüğünü belirtmiş. %17,4'ü (205 kişi) Ortodoks Hristiyanlarla görüşmüşler. %12.3'ü (145 kişi) Yehova Şahitleri topluluğunun temsilcileri ile bir araya gelmişler. Katılımcıların %7,0'ı (82 kişi) Katolik topluluğunun üyeleriyle görüşüğünü belirtti. %6'sı (71 kişi) Selefilerle bir araya gelmişler ve %2.7'si (32 kişi) Nurcular'ın temsilcileriyle görüşüğünü belirttiler. Ankete katılanların %11,2'si (132 kişi) herhangi bir dini grup

¹³⁸ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 122-123. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 122-123.

temsilcisi ile görüşmediğini bildirmiş. Katılımcıların %0,8'i (10 kişi) "Diğer" seçeneğini seçmişler.¹³⁹

İlk yıllarda bu cemaatin eksiklikleri olduğu gibi son yıllarda bir takım eksiklikleri giderilmeye çaba gösterildiği gözlenmiş ve fark edilmeye başlanmıştır. İnsanların görüşünde olumsuz olarak belirlenen taleplerin ertafında gerekli bilgilendirmeler yapılarak dini bilgiler ile konuları açıklayarak bu cemaate karşı olumsuz düşünceler azalmıştır. Belirtmek gerekirken insanlar bu cemaatin yetkisinden sonra dini hayatlarında olumlu tarafa değişmişlerdir.

2. Selefiler

Sözlükte “önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındaki selef (sühuf) kelimesinden gelen selefiyye “geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler” demektir. Selef, terim olarak ilim ve fazilet açısından müslümanların önderleri sayılan aşıklar ve tabiin için kullanılır. Selefin üstünlüğü ümmetin en hayırlısının Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar, sonra onların ardından gelenler (sonra da onları takip edenler) olduğu yolunda rivayet edilen hadise dayanır (Müsned [nşr. Arnaût], IV, 76-77; Buhari, “Şehadet”, 9, “Aşhabü'n-nebi”, I; Müslim, “Fezailü's-şahabe”, 210-214). “Şahabe ve tabiin mezhebinde bulunan fakih ve muhaddislerin yolu” şeklinde de tanımlanan Selefiyye ayrıca “Ehl-i sünnet-i hasse” olarak da anılır (Gazzali, s. 53; İzmirli, I, 98). Bu ekolün mensupları kendilerini “ehlü's-sünne, ehlü'l-hadis ve's-sünne, ehlü'l-hak” gibi terkiplerle anarken muhalifleri onları Eseriyye, Haşviyye, bazan da Müşebbihe diye nitelendirmiştir.¹⁴⁰

Selefilik, Kırgızistan'da popüler olan dini bir harekettir. Kırgızistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında başlamış ve günümüzde de aktif olarak devam etmektedir. İlk başta Kırgız siyaseti ve toplumu Selefilik hakkında pek bir şey bilmiyordu. Bununla birlikte prensip olarak Selefilige karşı olan Kırgız alimlerinin birçoğu akla dayalı olmayan ilkelere dayalı bazı inanç ve görüşlere sahiptir. Ulemanın hutbelerinde "Akla güvenmeyin, akıl bizi her zaman aldatılabilir" gibi cümleler kullanmaları, bu noktada onların Selefilik ile Maturidilik arasındaki farkı sadece İslam hukukuna ilişkin bir ayrım olarak gördüklerini düşündürmektedir.¹⁴¹

Selefilik İslam tarihinde farklı zamanlarda yapılmış olan tüm yenilikleri tehlikeli kabul eden dini bir harekettir. Bu hareketin temsilcileri, katı bir yaşam tarzının

¹³⁹ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 114. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), s. 114.

¹⁴⁰ M. Sait Özervali, , **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Düyanet Vakfı, cilt 36, s.399.

¹⁴¹ Zaylabidin Acimamatov, **Kırgızistan'da Selefilikle Başedebilmek Açısından Matrudiğin Önemi**, İlahiyat Araştırmaları Dergisi, S. 5, s.7' den aktaran Kalandarov, Selefilğin Kırgızistana s. 77.

yürütülmesini ve erken Müslüman topluluğun ve raşit halifelerin inancının kabul edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu bağlamda ictihada da yeteri kadar yer vermeyen Selefilere, müslümanları bu konuda sert bir tavır takınmaya çağırmaktadırlar.¹⁴²

Tasavvuf okulları, Sovyet döneminde öğrencilerine dini öğretmek için İslam'ın Orta Asya'da yaşatılmasına yardımcı olmuştur. Özellikle Yeseviyye ve Nakşibendiyye geleneğinden gelen tasavvuf ekolleri Sovyet döneminde İslam'ın korunmasında önemli roller üstlenmiştir.¹⁴³

Selefilere başka inançlardan (mesela, Maturidi) farkı şudur: - Maturidi inancında Kuran'ı yorumlamada fikri ve zihni kullanabiliyorsak, selefi doktrininde kullanamazsınız. Çünkü selefiler Kuranda bilgiler nasıl yazıldıysa ve erken yüzyıllardaki pratikte nasıl uygulanıyorsa aynı şekilde uygulamaya çalışmaktadırlar. Ülkede Selefilere kurumu kayıttan geçmemiştir ve ulusal güvenliğimize yönelik büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Radikalleşme gibi yönleri fark edilmektedir.

Selefiler genellikle camilerde veya diğer halka açık yerlerde toplanmazlar, bunun yerine küçük gruplar halinde toplanırlar. Bu da çoğu zaman internet aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu sayede Selefilik faaliyetleri ile Kırgızistan'da popülaritesi artan dini bir harekete dönüşmüş durumdadır. Araştırmacıların ve güvenlik güçlerinin Selefi faaliyetleri takip etmesi zordur, çünkü genellikle gizli olarak yürütülmektedir.¹⁴⁴

Ankete katılanların bir sonraki en önemli kısmı Selefilere dini cemaati idi. Daha önce belirttiğimiz anket katılımcıların % 19'u (29 kişi) çoğunlukla Bişkek'te oturanlar onlarla bir araya gelmişler. Katılımcıların cevaplarının analizi, Selefilere Cemaati başkent Bişkek'te ve Çüy bölgesinde yoğunlaştığını gösteriyor. Selefiler topluluğun faaliyetleri, özel girişimcilik ve kırsal çiftçilere bağlı eğitimli, kentsel yerleşimcilere odaklanmaktadır. Aşağıdaki parametreler diğer bölgelerde gözlemlenmiştir: %10,3 (17 kişi) Çüy bölgesinde, %10,2 (12 kişi) Batkende, % 5 (6 kişi) Isık-Göl bölgesinde, % 3 (2 kişi) Oş Şehrinde, %1,5 (1 kişi) Narında, % 1 (2 kişi)

¹⁴² Чотаев и другие, (Религиозные течения), с. 34. (Çotaev ve diğerleri, (Dini Harekatler), s.34).

¹⁴³ Suat Cebeci, **Kırgızistanda Dini Etik Mekanizmaları ve Dini Gelişiminin Karakteristiği**, Araştırma Raporu, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bişkek, 2016, (Gelişiminin Karakteristiği) s. 49.

¹⁴⁴ Kalandarov, Selefilere Kırgızistana, ss. 90-91.

Calal-Abad bölgesinde, % 0,9 (2 kişi) Oş bölgesinde ve Talas bölgesinde % 0. Katılımcıların cevaplarının analizi, Selefi Cemaat'ın başkent - Bişkek'te ve Chui bölgesinin yakın bölgelerinde yoğunlaştığını gösteriyor. Güney taraftaki Oş şehri, Oş ve Calal Abad bölgelerindeki Selefi temsilcileri ile görüşülen katılımcıların sayısı o kadar da büyük değildir. İstisna olarak Batken bölgesi sayılır, çünkü toplantıların sıklığına göre Bişkek ve Çüy bölgesinin ardından üçüncü sırada % 10.2 (12 kişi). Salafi topluluğunun temsilcileri ile daha sık görüşen katılımcılar % 7,4, onlar 26-35 ve 36-45 yaşları arasında; %8,4 erkek, % 7,8 bekar ve % 5,7 evli; % 12 tarım alanı, % 9.8'i özel girişimcilik alanında çalışmaktadır; Yüksek öğretim ile % 6,5; Şehir sakinlerinin % 7,9; köylülerin % 4.2'si; yüksek öğrenimle % 6.5, orta ve mesleki eğitim ile % 6.2. Böylece, Selefiler ile toplulukta en sık karşılaşılan insanların sosyal özellikleri, orta ve ileri yaşlardaki bireyler, evli ya da bekar biri olan orta yaşlı kişilerdir, yüksek eğitilmiş ya da orta mesleki eğitilmiş bireylerdir. Selefilerin faaliyetleri topluluğun özel girişimcilik ve kırsal çiftçilere bağlı eğitilmiş, kent sakinlerine yönelik olduğunu açıkça göstermektedir.¹⁴⁵

3. Sufi Akımı

*Arapça karşılığı tasavvuf olan sufizm, hakkında sayısız araştırmalar yapılan, kadim bir geçmişe dayanan ve güncelliğini yüzyıllardır koruyan manevi bir ilimdir.*¹⁴⁶ 'Sufizm kavramı, İslami metinlerle ortaya çıkan bir kavram olmayıp, özellikle İngiliz Oryantalistlerin, İslam medeniyetinin çeşitli yönlerini araştırmaları, mevcut terimlere alternatif yeni bir terim geliştirerek ve bunu sık sık kullanarak yaymışlardır.'¹⁴⁷

Sufi hareketleri Kırgızistan'da yaygın değildir, ancak bu, Sufi inanç ve uygulamalarının buradaki geleneksel dini yaşamda hala var olmadığı anlamına gelmez. Kırgızistan'da birkaç Sufi grup bulunmaktadır ancak İslam dünyasının diğer bölgelerindeki kadar popüler durumda değildirler. Ancak, Kırgızistan'da tasavvuf

¹⁴⁵ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 119-120. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 119-120.

¹⁴⁶ Ebul A'la Afifi, İslam'da Manevi Hayat, Çev.: Ekrem Dumanlı, Abdullah Kartal, İstanbul: İz Yay., 1996, s. 36'den aktaran Muazzez Özcan, **Modern Dönemde Sufizm (Almanya Örneği)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, (Modern Dönemde Sufizm) s. 53.

¹⁴⁷ Carl Ernst, The Shambhala Guide to Sufism, Boston: Shambhala, 1997, s. 53' den aktaran Özcan, Modern Dönemde Sufizm, s. 53.

hareketleri çok yaygın olmasa da geleneksel dini yaşamda tasavvufun izleri hala mevcuttur.¹⁴⁸

Ülke çapında aynı araştırma kapsamında katılanlar arasında daha az popüler olan cemaat Sufilerdir. Sufiler ile en çok Bişkek şehrinin katılımcıları % 7,8 (12 kişi), Çüy Bölgesi % 3,6 (6 kişi), Batken % 3,4 (4 kişi), Isık-Göl bölgesi % 1,7 (2 kişi), Narın bölgesi %1,5 (1 kişi), Calal-Abad bölgesi %1,4 (3 kişi), Oş bölgesi % 0,5 (1 kişi) temsilcileri görüşmüştür. Oş şehri ve Talas bölgesinde % 0 Sufi topluluğu bulunduğu için hiç görüşme yapılamamıştır. Katılımcıların çoğunluğu 36-45 yaş arasında yani % 3,6, 46-60 yaşlarındakiler, % 2,8; % 14.3 dini kuruluşların temsilcileri; Tarım alanında çalışanların oranı % 3.6, diğer alanlarda çalışanlar % 3.2'dir; Yüksek eğitimli % 3, orta-mesleki eğitimi ile % 2.5; Şehirde oturanlar % 2.9 ve köyde oturanlar % 2; erkekler % 2.6, kadınlar % 2.4. Bu nedenle, genellikle Sufileri karşılayan katılımcıların sosyal özellikleri, mesleki becerilerinden ötürü Sufileri başka cemaatlerden ayırt edebilen, dini figürlerin ağırlıkta olduğu bir paya sahip olan çeşitli faaliyet alanlarıyla meşgul olan orta ve ileri yaş grubudur. Eğitimli, hem şehir hem de köylü sakinler, kadınlar ve erkeklerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre, Sufiler hakkında bilgili olan ve tanımlayabilen az sayıdaki katılımcılar görüşmüşler.¹⁴⁹

4. Süleymancılar

“Süleyman Efendi'nin Talebeleri" adıyla anılan grup, 1936 yılında Süleyman Efendi'nin İstanbul camilerinde ders vermeye başlamasıyla kuruldu. Bu hareketin özellikle 4 Şubat 1938'den itibaren bir vaiz olarak görevine başlaması ile ortaya çıktığı söylenmektedir. Hatta bazı cami odalarında ve evlerin bodrum katlarında gruplar oluşturmaya başladığı ve bu nedenle insanların ona 'hocam' demeye başladığı söylenmektedir. Bu sayede popülaritesini artırmaya başlamıştır.¹⁵⁰ 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinden sonra Süleymancılar hakkında "laikliğe aykırılık", "şeriata dayalı devlet kurmak amacıyla gizli kurum kurmak" gibi iddialarla çok sayıda dava açıldı, ancak hepsinden beraat etmişlerdir. Kur'an öğretimi ve din eğitimi ile ilgilenen din öğretmenleri ve alimler, çoğu zaman toplumların sempatisini çekmişlerdir.

¹⁴⁸ Cebeci, Gelişmenin Karakteristiği, s. 49.

¹⁴⁹ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 120-121. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 120-121.

¹⁵⁰ Chatitze Moustafa Bası, **Yaygın Bir Cemaat Olarak Süleymancılık ve Hadise Bakışı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019, (Hadise Bakışı) s. 8.

Topluluklarını savunmak için birkaç kez parlamentoya temsilciler soktukları da görülmüştür.¹⁵¹

Kırgızistan'da Süleymancılar dini bir kurum olarak resmi kayıttan geçmemiştir, ama radikal ve aşırı organizasyon olarak da sayılmamaktadırlar.

Süleymancılar, siyaset ve ticarete gözükmüyorlar, faaliyet gösterdikleri ve bulundukları ülkenin kanunlarına bağlı olarak çalışmalarını kanun ile yürütmektedirler.

5.İsmaililer

İslam'ın Şii yönünün destekçilerinden biri olan, Arap Halifeliğinde VIII. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan İsmaililer hakkındaki güvenilir bilgiler ancak IX. yüzyılın sonlarından itibaren korunmuştur. İsmailizm doktrini Neoplatonizm ve Budizm'in etkisi altında kurulan dini-felsefi bir sistemi andırıyor. İsmaililik bu doktrinde, dünya topluluğuna entegrasyon ve evrensel kültür ile yaklaşma insanlık çağrısını yapan bir akım olarak nitelendirilir. İsmaililer, insanların farklı dinleri savunmalarına rağmen, amaçları bir olduğuna inanıyorlar. Şu anda, İsmaililer 25 ülkede, özellikle Afrika, Orta Doğu ve Batı'da yaşıyor. 1957'den beri İsmaili cemaatinin İmam'ı (ruhani lider) Karim Ağa Han IV'dür. 1967'de geniş bir ağa sahip uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan Aga Khan Vakfı'nı kurdu. Fon, sağlık, eğitim ve tarım sisteminin geliştirilmesi, hem de gelişmekte olan ülkelerdeki genç profesyonellerin eğitimi ile ilgilenmektedir. Aga Han Vakfının 18 ülkede temsilcilikleri bulunmaktadır. Kırgızistan fonlar ağı olan "Aga Khan" ile işbirliği geliştiriyor. Örneğin, bu fonun temsili, Bişkek'te, Oş şehrinde Aga Khan adında okul ve Narynda Orta Asya Üniversitesi faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁵²

6. "Ahmediye" misyon temsilciliği

Ahmadiya topluluğu, ya da kadimcilik, 19. yüzyılın sonunda kurulan Pencap'ta (Hindistan) bulunan Kadian köyünden bir yerli olan Mirza Gulam Ahmed Kadiani tarafından kurulan siyasi-dini bir harekettir. Bu hareketin merkezi Londra'da (İngiltere) bulunur ve Haifa'daki (İsrail) hareketin bir temsilciliği de vardır. "Ahmadiya" hareketinin doktrini, senkretik (bölünmemiş, birleştirilmiş) bir karaktere sahiptir: aynı anda Müslüman, Hristiyan ve diğer din adamlarının temsilcilerine de hitap ediyor. Bu doktrin, Kuran'a ve Müslüman geleneğine (Sünnet) dayansa da,

¹⁵¹ Yeni Türk Ansiklopedisi, Süleymancılık, Ötüken Neşriyat, X, 3763-3764'den aktaran Bası, Hadise Bakışı, s. 9.

¹⁵² Чотаев и другие, (Религиозные течения), с. 37. (Çotaev ve diğerleri, (Dini Harekatler), s.37).

Kuran'daki bazı hükümleri reddeder. K.C. kolluk kuvvetleri ve Kırgızistan din adamlarının temsilcilerine göre, bu eğilimin etkinliği yıkıcı bir nitelik taşıyor, çünkü Müslümanlar arasında ilahi ve itaatkar ayırım yapılıyor. KMDİ adına birçok dini alimler bu eğilimin faaliyetlerine resmen karşı çıkıyor. K.C. topraklarında, "Ahmediye Müslüman Cemaatinin Misyonu" nun faaliyetleri, kayıt edilen ihlallerle bağlantılı olarak ve "kamu güvenliği" ve "görüşmeler arası görüş" için tehdit oluşturan dini bir örgüt olarak, 10 Temmuz 2014 tarihli K.C. Yüksek Mahkemesi Kararı ile faaliyeti durdurulmuştur ve kurum kapatılmıştır.¹⁵³

2.6. GAYRİ MÜSLİM DİNİ GRUPLAR

1. Ortodoks Hristiyan

Ortodoks Hristiyan temsilcileri ile en çok Bişkek'te % 35.9 (55), Isık Göl bölgesi % 23,3 (28 kişi), Çüy bölgesi % 23 (38 kişi), Oş şehri %22,7 (15 kişi), Batken bölgesi % 20.3 (24 kişi), Talas bölgesi % 13.6 (8 kişi) ve Calal-Abad bölgesi % 8.1 (17 kişi), Oş bölgesi % 7,8 (17 kişi) ve Narın bölgesinden % 4,4 (3 kişi) katılımcı katılmıştır. Katılımcıların, Ortodoks Hristiyanlarının cemaati ile bir araya geldiklerini belirten katılımcıların en büyük yüzdesi, Rus nüfusunun yüzölçümü yüksek olan bölgelerde görülmektedir. Katılımcıların cevapları belki de etnik kökenlerden kaynaklanmaktadır ve Kırgızistan'daki tüm Rus nüfusunun Ortodoks Hristiyanlar olarak algılanması ile bağlantılıdır. Buna ek olarak, Rus Ortodoks Kilisesinin faaliyetleri proseliterliğe yönelik değildir ve temelde hayır faaliyetlerinin ötesine geçmez. Ortodoks Hristiyanların toplumsal bilgileri şunlardı: Katılımcıların % 21,5'i (42 kişi) 36-45 yaşlarında, % 20,7'si (18 kişi) 60 yaş ve üzerindeler; Erkek nüfusun % 18.9'u (110 kişi) ve kadınların % 15.9'u (94 kişi); Rus vatandaşlık temsilcilerinin % 64.6'sı; % 27.1 (16 kişi) boşanmış ve % 20 (11 kişi) dul; Kent sakinlerinin % 24.5'i (143 kişi); % 20.1'i (71 kişi) orta-mesleki eğitilmiş ve % 19.8'i (79 kişi) yüksek eğitilmiş, % 28.5'i (53 kişi) çeşitli alanlarda istihdam edenler ve % 17.1'i (12 kişi) yerel yönetimde çalışmaktadır.¹⁵⁴

¹⁵³ Чотаев и другие, (Религиозные течения), с. 38. (Çotaev ve diğerleri, (Dini Harekatler), s.38).

¹⁵⁴ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 117. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), s. 117).

2. Baptist

Araştırmadan alınan diğer sonuçlar, Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerindeki Baptist topluluğunun faaliyet derecesini göstermektedir. Baptistlerin en yüksek dinsel etkinlik seviyesi ülkenin kuzey bölgelerinde görülür ve en düşük rakamlar, Müslüman cemaatin temsilcilerinin daha üst düzey dindarlığına sahip olan güneyinde belli olmaktadır. Böylece, kuzeyde baptist topluluğunun faaliyetleri yetkindir: bunların çoğunluğu 36-45 yaşları arasındaki boşanmış kadınlardır. Gözlemlenen eğilim, Baptist topluluğuyla çoğu zaman yüksek eğitimli katılımcılar olmuş, muhtemelen bu katılımcılar daha da hoşgörülü oldukları içindir. Buna ek olarak, şehirde Protestan cemaatleri faaliyetlerini köyden daha kolay yapmaları mümkündür, çünkü köyde her olay halkın gözlem altındadır ve anlık bir reaksiyon alır. Katılımcıların birçoğu Protestan akımlarını birbirlerinden ayırt etmediklerini ve herkesi ya Baptistler yada diğer Protestan toplulukları olarak anladıklarını ve isimlendirdiklerini belirtmek gerekir.¹⁵⁵

3. Yehova Şahitleri

Bilgilerde verildiği gibi, bir sonraki hristiyan dini topluluğun en aktif Yehova Şahitleri olduğu bilindi. Bu dini cemaatle yapılan toplantılara en çok katılanlar Bişkek katılımcılarıdır, yani % 39.9 (61 kişi). Bölgesel bağlamda, Çüy bölgesinde % 17.6 (29 kişi), Talasta % 15.3 (9 kişi), Isık-Gölde % 15 (18 kişi), % 10.3 (7 kişi) Narın bölgesindekiler, Calal-Abad bölgesi % 5.2 (11 kişi), Oş bölgesi % 3,7 (8 kişi), Oş şehri % 1,5 (1 kişi) ve Batken bölgesinde % 0,8 (1 kişi) Yehova Şahitleri temsilcileri ile bir araya gelmişler. Katılımcıların sosyal özellikleri: Yehova Şahitleri Topluluğu içerisinde en yaygın olanı 60 yaşın üzerisi % 19.5'i, 36-45 yaşları arasında % 16.4'tür; erkek ve kadının neredeyse aynı yüzdesi sırasıyla % 12 ve % 12.7; Boşanmışların % 22'si; Yüksek eğitimli % 16.3; Eğitim alanındaki istihdam edenler % 15.9'u ve öğrencilerin % 15.2'si; Kent sakinlerinin % 16.3'üdür. Yehova Şahitleri'nin dini topluluğunun toplumsal hedef kitlesi, çoğunlukla boşanmış, yüksek öğrenim görmüş, zihinsel çalışmayla ilgili olan, kent sakinleri, kıdemli ve orta kuşaktan temsilcilerdir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 117-118. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 117-118.

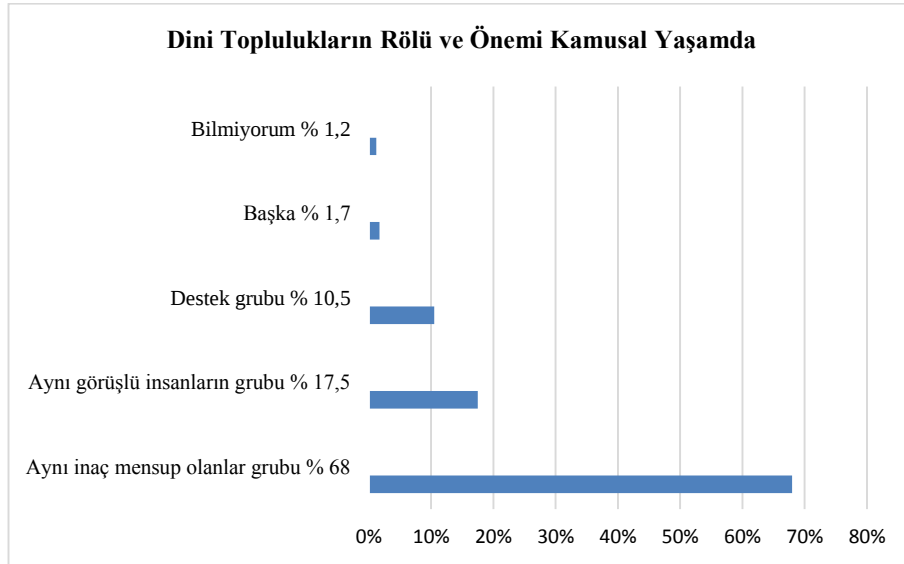
¹⁵⁶ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 118-119. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 118-119.

Bu dini akım son yıllarda insanların zihnini kurcalamış ve karıştırmıştır. Kırgızistan geleneksel din anlayışına büyük oranda engeller ortaya koymaya çalışmıştır. Bu akımı tutunan insanların aileleri yıkılmıştır, kırgız halkına zarardan başka hiç bir şey verilmemiştir.

4. Katolik

Bölgesel bağlamda Katolik Kilisesi temsilcileriyle görüşenler Talas bölgesi % 16.9 (10 kişi), Çüy bölgesinde % 15.8 (26 kişi), Oş şehrinde % 7.6 (5 kişi), % 4.2 (5 kişi) Isık-Göl bölgesinde, Narın bölgesinde % 2.9 (2 kişi), Oş bölgesinde % 1.8 (4 kişi), Calal-Abad bölgesinde % 1 (2 kişi) ve Batken bölgesinde % 0'dır. Katolik Kilisesi temsilcileriyle görüşen katılımcıların sosyal özellikleri şunlar: % 37,8 (31 kişi) Rus uyruklu, % 9,1 (21 kişi) bekar, % 8,9 (52 kişi) kentsel yerleşim yerindekiler, % 9,3 (37 kişi) yüksek öğrenim görmüş, çeşitli alanlarda çalışanlar % 9.7 (18 kişi) ve % 9.5 öğrenci. Yukarıdaki verilerden görülebileceği gibi, çoğunlukla Katolik topluluğunun temsilcileri, çeşitli faaliyet alanlarında çalışan Rus uyruklu, kent sakinleri, eğitilmiş katılımcılarla görüşmüşler. Katolik cemaatinin ayrıca proselitizme katılmadığını ve çoğunlukla hayır faaliyetleri yürüttüğünü belirtmek gerekir.¹⁵⁷

Şekil 2: Dini Toplulukların Rölü ve Önemi Kamusal Yaşamda

Kaynak: Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 112. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), s. 112.

¹⁵⁷ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 119-120. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), ss. 119-120.

Cevapların analizi bölgesel açıdan aşağıdaki gibidir:

“Aynı dine mensup olanlar grubu” olduğuna inanan katılımcıların en yüksek oranı ülkenin güney tarafındadır, Batken bölgesi % 78,2 (93 kişi), Oş şehri % 76,5% (52 kişi), Oş bölgesi % 74,7 (162 kişi) ve sadece Calal Abad bölgesi % 59,5 (125 kişi). Ülkenin kuzey tarafındaki “Aynı dine mensup olanlar grubu” olduğuna inanan katılımcılar Isık-Göl bölgesi %74,4 (87 kişi), Bişkek şehri % 67,1 (102 kişi), Talas bölgesi % 65,5 (38 kişi), Narın bölgesi % 64,3 (45 kişi), Çüy bölgesi % 62 (103 kişi). “Aynı görüşlü insanlar grubu” olarak Calal Abad bölgesi katılımcıları % 29,0 (16 kişi) belirlemektedir. “Aynı görüşlü insanlar grubu” olarak ülkenin kuzey tarafından en yüksek yüzdeyi Narın bölgesi % 22,9% (16 kişi) gösterdi. Talas bölgesi %20,7 (12 kişi), Çüy bölgesi % 18,7 (31 kişi), Bişkek şehri % 18,4 (28 kişi), Batken %17,6 (21 kişi), Isık-Göl %16,2 (19 kişi), Oş şehri % 13,2 (9 kişi). Bu cevabı ülke çapında en düşük seviyede Oş bölgesi katılımcıları belirtti % 5,1 (11 kişi).¹⁵⁸

Ankete katılanların görüşüne göre, dini cemaat yalnızca aynı dine mensup insanların grubunu temsil etmekle kalmıyor, aynı zamanda üyelerine aynı görüşlü insanlar ve destek duygusunu veriyor.

Toplumda cemaatlerin ana tür ve alanlarını açıklığa kavuşturmak için araştırmaya katılanlara şu soru soruldu: *"Sizce dini cemaatler inançlıların hayatında ne gibi bir rol oynuyor?"*

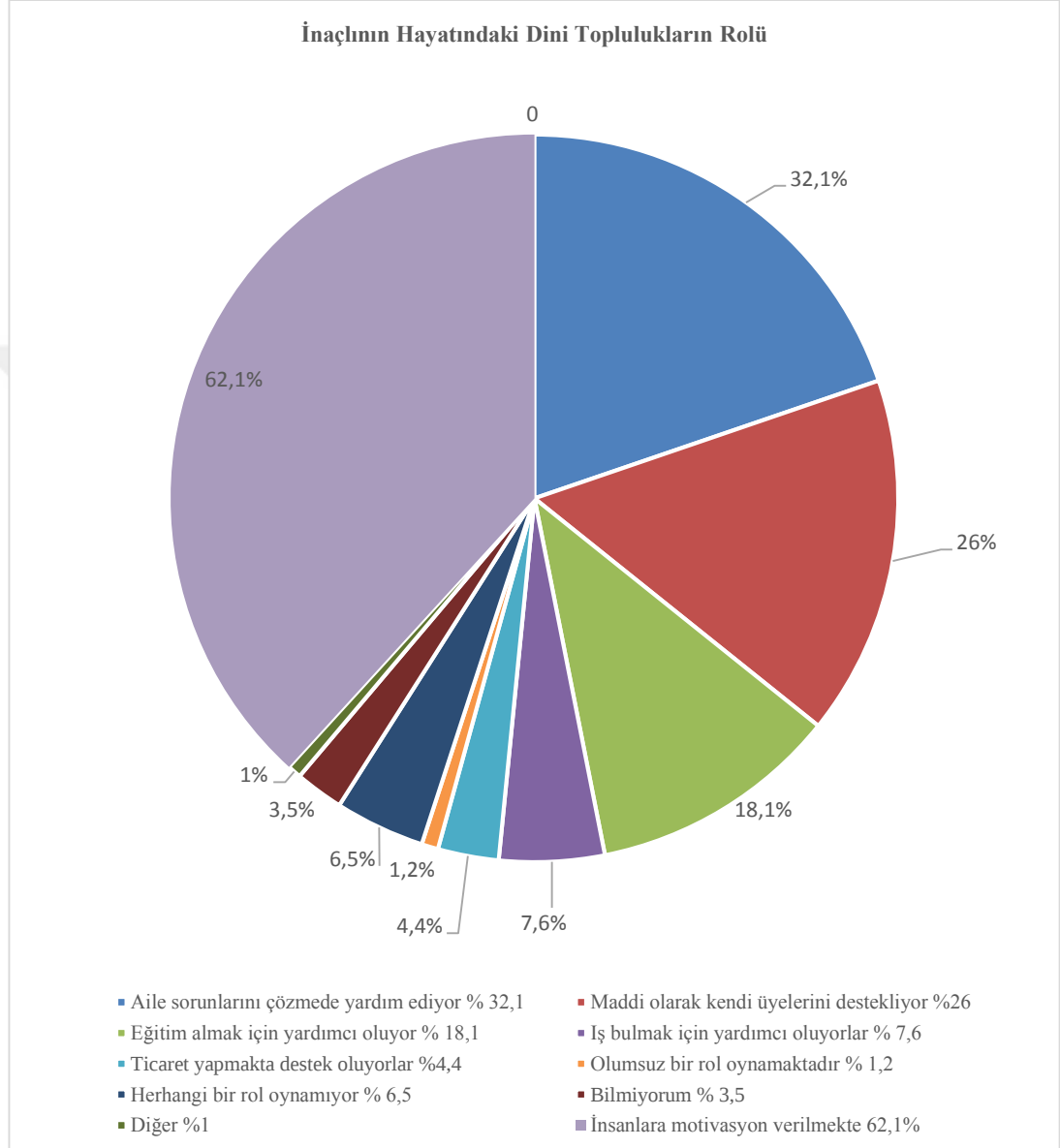
Ankete katılanların en fazla sayısı % 62,1'inin (723 kişi), dini toplulukların insanların ahlaki desteğindeki rolünü belirtti. Anket sonucunda aşağıdaki destek türleri tespit edildi:

- % 32.1 (374 kişi), dini cemaatlerin " aile sorunlarını çözmede yardım ediyor";
- % 26 (303 kişi), dini cemaatlerin "maddi olarak kendi üyelerini destekliyor";
- % 18,1'i (209 kişi) "eğitim almak için yardımcı oluyor";
- % 7.6 (88 kişi) "iş bulmak için yardımcı oluyorlar";
- % 6.5 (76 kişi) "herhangi bir rol oynamıyor";
- % 4.4 (51 kişi) "iş yapmakta yardımcı oluyorlar";
- % 3,5 (41 kişi) "bilmiyorum";
- % 1.2 (14 kişi) "olumsuz bir rol oynamaktadır";

¹⁵⁸ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 113. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), s. 113.

•% 1 (12 kişi) "diğer"

Şekil 3: İnaçlının Hayatındaki Dini Toplulukların Rolü

Kaynak: Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 124. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), s. 124.

18-25 yaşlarındaki gençlerin % 66'sında (186 kişi) ve 26-35 yaşlarında % 64.7 (205 kişi) manevi destek olarak dini cemaatlerin rolünü görüyor. Bu ise, gençlerin dinde manevi ve ahlaki destek aradığının bir göstergesidir. Böylece, ankete katılanlar, dini toplulukları, aile içindeki problemleri çözmeye ve başkalarına işlerini kurmaya

yardımcı olan evrensel bir kurum olarak algılarlar. Elde edilen verilere göre, ankete katılanların görüşlerine göre, dini topluluklar üyelerinin hayatının her alanında desteklenmesi konusunda olumlu bir değerlendirmesi var. Katılımcıların yalnızca küçük bir yüzdesi olumsuz rollerini açıkça belirttiler.¹⁵⁹

Bu araştırmada cemaatler insanları kazandığı görülmektedir elbette doğru bilgileri doğru yolu izleyen topluluklar, kurum ve kuruluşlar vardır ancak resmi din eğitiminde yer alan hoca, görevli, idareci ve çalışanlar halkın arasına inmeli ve yaygın din eğitiminde bulunmalıdır. Halkın dini bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya gayret göstermelidir.

2.7. KIRGIZISTANDA DİN DEVLET İLİŞKİLERİ

Kırgızistanda bağımsızlık sonrası dini eğitimin çok başlılığı, dini otorite eksikliği, dini alanın devlet müdahalesinden uzak bir alan olarak kurgulanması ve dinin kendi içindeki tartışmalar gibi dinsel alana ait pekçok problem mevcuttur. İşte bu durum giderek Kırgız toplumunun geleceğini tehdit eden ve milli birliğini zedeleyen bir anlayışa dönüşmektedir.

Din, toplum ve devlet arasındaki ilişki söz konusu olduğunda akla ilk olarak din alanındaki devlet politikaları gelir. Kırgızistan'da bağımsızlığın inşa edilmesinin ardından bu alandaki yenilenme ve yapılanma süreci kesintisiz olarak devam etmektedir. Sürecin henüz sonlanmamasının en önemli nedeni din ile devlet ilişkilerinin itidal kazanmaması, din eğitimi konusunda devletin ilk yıllarda bir çözüm üretememesi, yabancı akımların dini yapılanmadaki yeri ve rolünün hala yeterince tanımlanmamasıdır. Misyoner yada yabancı taraftan organize edilen dini faaliyetlerin maksadı ve gerekçeleri topluma net ve açık anlatılamamış.

Toplumlar inanç, din, finans, ekonomi, medeniyet, nüfus gibi toplumsal yapıların kompleks birlikteliğinden oluşmaktadır. Kitlel bir yapı olarak toplum, bireyleri, hatta alt-toplulukların dini bakışlarını, inanç, örf ve adetlerini etkileyebilmektedir. Öte yandan din de toplum ve devlet arasında politik bir ilişki üretme gücünü haizdir. Bu bağlamda din, devleti yasal alanda, politik yollarla

¹⁵⁹ Элебаева и другие, (Влияние религиозного фактора), с. 125. (Elebaeva ve diğerleri, (Dini Faktörün), s. 125.

etkileyebilmektedir. Bununla birlikte dinin kapsayıcılığı devleti olmayan toplumlarda da görülmektedir. Bu topluluklarda dahi kutsal olan ilahlara, manevi liderlere rastlanmaktadır. Yine, bilindiği gibi bir çok devlet de meşruiyetini dinden almaktadır. Şu halde dinin bir ülkeyi ve devleti etkilediği gibi bizzat toplumların iç yapısını da etkilediği bilinmektedir.¹⁶⁰

K.C. bağımsızlığını elde ettikten sonra, ilk anayasasını 5 Mayıs 1993 yılında kabul etmiştir. 31 Ağustos 1991'de K.C. kendini bağımsız bir ülke olarak ilan etmiştir. Ancak yürürlükteki Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Yasası Sovyet döneminde 1989 yılında kabul edilen anayasanın devamı olarak 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla çalışmalar SSCB döneminden kalan bir anayasa üzerinden yapılmıştır. 1992 yılında Kırgızistan Parlamentosu milletvekillerden oluşan bir anayasa komisyonu belirlemiştir. Bu çalışma komisyonu, K.C.'nin ilk bağımsız Kırgız anayasasını yazmış ve hazırlamıştır. Bu anayasa özellikle insanlara dini inanç özgürlüğü tanımıştır. Buna göre insanların istediği dine inanma seçimi verilmiştir. K.C. farklı dinlere izin verilen bir devlettir. "Laik" (Svetskiy) kelimesi, devletin dini resmi din olarak almadığı anlamına gelir. Bu durum Kırgız toplumu ve sivil toplum kuruluşları arasında birçok farklı tartışmaya neden olmuştur. Laik bir toplumda din ve hükümet ayrıdır. Bu toplumun organizasyonu konusunda dini kanonların dışında tespit edilmiş kuralların geçerli olduğu anlamına gelir. Son 23 yılda 8 anayasa referandumu yapılmıştır. Biri hariç hepsinde laikliği koruyan bir hüküm yer almıştır. Bu süreç içinde 2006 yılında muhalefetin baskısı ve organize ettiği miting, protesto gibi faaliyetlerin sonucunda kabul edilen anayasada laiklik kelimesi kaldırılrsa da bu anayasa sadece iki ay geçerli kalmıştır. 2007 yılında Sayın Atambaev, Başbakan ve Anayasa Reform Komisyonu Başkanı olarak atandı. "Laik" kelimesi ilk kez 2007 yılında Atambaev'in önderliğinde anayasaya dahil edildi. Bu, o yılın Ekim ayında halk oylamasıyla onaylandı. 2010 yılında, devrimden sonra anayasa reformu için çalışmak üzere bir çalışma gubu görevlendirildi. Bu grupta hem milletvekilleri hem de toplumdan farklı temsilciler yer aldılar. Bu grup farklı partilerden ve sivil toplum temsilcilerinden bir araya gelen 75 kişiden oluşuyordu. "Laik" kelimesi yeniden anayasa taslağından çıkarıldı, ancak ertesi gün sivil toplum kuruluşları tarafından bu karar tartışmaya

¹⁶⁰ Mutlu Sesli, **Devlet, Toplum Ve Din Çerçevesinde Türk Yönetim Geleneği Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Enderun Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 2021, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2001745> (28.12.21 giriş), ss. 211-214.

açıldı. Yapılan oylamanın ardından anayasanın ön çalışmasına "laiklik" kelimesi eklendi. "Rusça"da laik kelimesi "Svetskiy"dir, ancak bazı insanlar bunun Kırgız dilinde nasıl yazılacağı konusunda tartışmışlardır. Buna Kırgızca olarak "Svettik" kelimesi teklif edilmişti, ancak bazı tartışmalar nedeniyle kullanılmamasına karar verildi. Bazıları 'svettik' kelimesinin farklı anlamlara gelebileceğini ve Kırgızistan anayasasına uygun olmadığını düşünüyor. 2010 yılında halk oylamasıyla kabul edilen yeni anayasada bunun yerine 'mamlkettik başkaruuga din aralaşpagan' (Din devlet yönetimine karışmaz) ifadesi kullanılmıştır. K.C. anayasasında, hiçbir dinin resmi din olamayacağı ifade edilmiş ve din, devletten ayrılmıştır. Bununla birlikte insanlar kendi dinlerini yaşamakta özgürdür. 7. Maddede belirtildiği üzere din adamlarının devlet işlerine karışması yasaklanmıştır. 32. maddenin ikinci kısmı, her vatandaşın dinini seçmekte özgür olduğunu ve istediğine inanma hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu aynı zamanda hiç kimsenin bir başkasının inancını değiştirmeye veya dininden çıkmaya zorlayamayacağı anlamına gelmektedir. 32. maddenin birinci kısmı tüm vatandaşlar için vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Bu, her insanın seçtiği dine inanabileceği veya hiçbir dine inanmayabileceği anlamına gelir. 32. maddenin son kısmı, herkesin bir dini kabul etme ya da dinden dönme konusunda zorlanamayacağını belirtir. Bu noktada laikliğe ilişkin Rusça kavramsal tartışma da sona ermiştir. 2010 anayasasında yer alan ilke ve hüküm, Aralık 2016'da referandumla kabul edilen anayasada da korunmuştur. Kırgız hükümeti, geleneksel dinleri ülkenin kültürel mirasının bir parçası olarak kabul ediyor. Din politikası bu anlayışa dayanmaktadır ve Kırgızistan'da dini inançların ele alınış biçiminde ülkenin bağımsızlığından bu yana herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Anayasa din özgürlüğü hakkını korur. Son anayasa reformu ise hükümetin biçimine yönelik yapılmıştır. Yani partili cumhurbaşkanlığı sistemi ve parlamenter sistem üzerine bir tartışmanın sonlandırılması amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla halk oylamasına gidildi. 2010 yılında kabul edilen anayasada parlamento ve cumhurbaşkanı ayrı güçlere sahip organlar olarak kabul edilmişti. Bu dönemde ise pratikte de gördüğümüz gibi cumhurbaşkanı etkin ve daha baskın bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Aralık 2016'da yapılan referandumda onaylanan anayasa ile başbakana da daha fazla yetki verildi.¹⁶¹

¹⁶¹ Timur Kozukulov, Kırgızistanda Devletin Din Siyaseti, Akademik Hassasiyetler, 21.05.2017 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307198> , (17.02.2020), (Din Siyaseti), ss. 92- 93.

Kırgızistan demokratik laik bir ülkedir. Din ve tüm dini kültler devletten ayırdır. Anayasada ‘‘Herkes istediği inancı seçmekte özgürdür.’’¹⁶² hükmüne yer verilmiştir. Siyasi partilerin dini ve etnik temelde kurulması, dini birliklerin siyasi amaçlara yönelik kovuşturulması yasaktır.¹⁶³

2.7.1. Kırgız Cumhuriyeti 2014-2020 yıllar Arası Dini Alandaki Devlet Siyaseti Konsepti

Eğitim siyasetinde din dersinin önemini belirten önemli konsept de, 2014-2020 yılları arasında geçerli olan K.C. Dini Alanındaki Devlet Siyaseti Konsepti’dir. 04.02.2014 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi görüşmelerinde ülkedeki dini durum ele alınarak toplumsal sorunlar tartışılmış ve yeni bir politika geliştirme gerekliliği kabul edilmiştir. Bu Konseptte ikinci asıl konu olarak din eğitimi konusu işlenmiştir. Toplum içindeki dini anlaşmazlıkları önleme, din hakkında doğru bilgiye ulaşabilme, gençlere doğru dini eğitim verme, halkı dini yönden aydınlatma gibi amaçlar belirlenmiştir. Bununla birlikte, halkın aşırı dini akımlar tarafından kullanılmasının önünü alabilme hedefi koyulmuştur. Belgenin din eğitime ait bölümü üzerinde durulduğunda, dini eğitim sisteminin fen ve sosyal bilimlerle takviye edilerek geliştirilmesi, özellikle orta, lise ve yüksek eğitim seviyelerinde yeni teoloji ve din dersi programlarının oluşturulup tamamlanması vurgulanmıştır. Yine bu amaç doğrultusunda başka ülkelerin din eğitimi alanındaki tecrübelerinden faydalanma gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunun için de vatandaşların yurt dışındaki yabancı dini eğitim kurumlarında eğitim alabilmeleri için hem imkan sağlanması hem de bu kurumların titizlikle incelenmesi kararı verilmiştir. Bu sorunlar eşliğinde yapılan tartışma ve edinilen bilgilerle, Din Alanında Devlet Politikası Konsepti hazırlanmıştır. Kırgızistan Güvenlik Konseyi incelemesinden sonra ise K.C. Cumhurbaşkanı tarafından kararname yoluyla onaylanmıştır.

¹⁶² Конституция Кыргызской Республики, Редакция 05.05.2021 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru> , (20.05.2022), (Редакция 05.05.2021) Статьи: 1,9,34. (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 05.05.2021 tarihinde değiştirilen, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru> (20.05.2022), (05.05.2021 tarihinde değiştirilen) 1,9,34. Maddeler).

¹⁶³ Конституция Кыргызской Республики, Редакция 05.05.2021, ст. 8 (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 05.05.2021 Tarihinde Değiştirilen, 8. Madde.

Bu Konsepte göre resmi devlet kurumları ile dini kurumlar dini ekstremizme karşı mücadele edecekler, toplumun dini alandaki güvenliğini sağlayacaklardır. Ayrıca dini kurumların yürüttüğü faaliyetler devlet tarafından kontrol altına alınacaktır.

Konseptin temel amacı toplum ve devletin güvenliğini sağlanması, insanların fıkhıta Hanefi ve akidede Maturidi mezhebine bağlı faaliyet sürdürmelerine imkan sağlanmasıdır. Öte yandan dini toleransa önem verilmesi gerekliliği ile birlikte Kırgızların geleneksel mezhebinin yayılması ve güçlendirilmesi için çaba gerekliliği vurgulanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, din eğitimi veren kurumların müfredatlarını kontrol edecek ve bakanlık tarafından denetlenecektir. Buna bağlı olarak bakanlığın daha sonra ülkedeki din eğitimi kurumlarının sayısı hakkında bir rapor hazırlaması kararı verilmiştir. Ayrıca yurt dışından ekonomik açıdan desteklenen eğitim kurumlarının sunduğu derslerin muhtevası incelenecek ve yabancı ülkelere dini eğitim almak için giden bireylerin okuduğu eğitim kurumları hakkında bilgi edinilip değerlendirilecektir. Bu bağlamda hükümet, insanların yurtdışında uygun din eğitimi kurumlarını bulmalarına yardımcı olmak için bir komisyon da oluşturmuştur. Bu komisyonlara devletin din eğitimi nasıl ele alması gerektiği konusunda yönerge verilmiştir. Kırgızistan'ın din politikasıyla ilgili olarak Güvenlik Konseyi'nde alınan kararların uygulanması için gerekli adımlar ve tecrübeler edinmeye yönelik 14 Ekim 2014'te karar alınmıştır. Laik din eğitiminin geliştirilmesine önem verilmiş hatta amaç edinilmiştir. Bu programın amacı, ortaokul, lise ve yükseköğretim kurumlarında din eğitimi vermek ve bu kurumlarda din kültürünün öğretilmesine yardımcı olmaktır. Program ayrıca, yerel vatandaşların bu kurumlarda neleri öğrenmesinin uygun olduğunu belirlemek için yabancı din eğitimi kurumlarını incelemeyi de içermektedir. Son olarak program, imamların bilgilerini arttırmak ve ilahiyat fakültelerinin uzmanlığından faydalanmak için merkezi bir eğitim sistemi oluşturmak, dini eğitim kurumları, Eğitim Bakanlığı ve Din Komisyon tarafından tertipler, yönlendirmeler, ve özellikle denetleme işlerin gerçekleşmesi ön görülmektedir.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Kozukulov, Din Siyaseti, ss. 100-101.

2.8. KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN DİNİ İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNİ KURUMLAR KANUNU

Bu kanun hakkında bilgi verilirken asıl kaynaktan bilgi edinerek tercüme yoluna baş vurulmuştur ancak tercümeler anlam merkezli yapılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu 16 aralık № 656-XII 1991'de yürürlüğe girmiştir ancak daha sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Kamu düzenini tehdit eden kuruluşlar, mahkeme kararı ile ülke topraklarında yasaklanmaktadır. Orta Asya ülkeleri de dahil olmak üzere diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, K.C.'de devlet ve din arasında kendi ilişki modelinin geliştiğini söyleyebiliriz. K.C.'nin Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu 6 Bölümden ibarettir. Bu bölümler aşağıdaki gibidir:

Bölüm 1. Genel Hükümler;

Bölüm 2. K.C.'nde dini kurumların, yabancı dini kurumların misyonların kurulması;

Bölüm 3. Dini kuruluşların, misyonların ve dini eğitim kurumlarının mülkiyet durumu;

Bölüm 4. Dini kuruluşların, misyonların ve dini eğitim kurumlarının faaliyet hakları ve koşulları;

Bölüm 5. Hukuk kurallarının uygulanmasının yasal olarak sağlanması;

Bölüm 6. Son hükümler;

Bu Kanun, insanoğlunun K.C. Anayasası ve K.C. tarafından onaylanan uluslararası antlaşmalar tarafından belirlenen din özgürlüğüne kavuşmasının sağlanması, dini faaliyetlerin uygulanmasına ilişkin ilişkilerin düzenlenmesi, dini kurumların yasal konumunun oluşturulması ve K.C.'deki yabancı dini kurumların misyonlarının düzenlenmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, bu Kanun, yerel yönetim yetkililerin hak ve sorumluluklarını, din üzerine topluluk komiteleri kurarak, kendi topraklarında din alanda kamu düzenini, değerlerin güvenliği, sınır ve ülke bütünlüğünü ve anayasal düzenini dini aşırılıktan korumak için K.C. DİDK ile birlikte din alanında devlet politikası uygulayan yerel yönetim kurumlarını haklarını ve sorumluluklarını tanımlar.

Bu Kanunun amaçları için aşağıdaki temel terimler ve kavramlar kullanılır:

- *İbadet*- din adamlarının ritüel ve inanç gerekliliklerine göre gerçekleştirdiği bir dini tören ve eylemdir;

- *İnanç*- geleneksel kült pratiği olan bir dine ait bir inançtır;
- *Dini kült*- herhangi bir dinin zorunlu unsurlarından biridir, özel ayinlerde, din adamlarının ve inananların eylemlerinde ifade edilir;
- *Dini mülkler*- dini törenler, ritüeller ve törenler için ihtiyaç olan nesnelerdir, diğer mülkiyet değeri olan nesnelerdir (binalar, camiler ve kilise eşyaları vb.);
- *Misyon*- dinlerini yaymak amacıyla ülkeye gelen yabancı ülkelerin dini kurum veya dini kuruluşların temsilcileridir;
- *Misyonerlik faaliyetleri*- dinlerini yaymayı amaçlayan bir faaliyettir;
- *Hac* - inananların dini açıdan önemli kutsal yerlerini ziyaret etmeleri;
- *Proselitizm*- dininine başka dinlerin takipçilerini çevirme arzusudur bu arzuda aşırılığın olmasıdır;
- *Dini faaliyetler*- inananların dini ihtiyaçlarını karşılamayı, dinlerin yayılmasını, dini eğitimi, ibadet hizmetlerini, vaazları okumayı, manevi uzmanları, din adamlarını eğitmeyi, misyonerlik yapmayı ve dini organizasyonun dini uygulamalarının kurumsal ve maddi olarak sağlanmasını amaçlayan diğer faaliyetleri (dini literatürün yayınlanması ve yayılması, kült eşyaların üretimi ve dağıtımı, manevi çalışanlar ve din adamları için kıyafetler imalatı ve diğer faaliyetleri) amaçlayan faaliyetler;
- *Dini ayinler*- dini temsillerin somutlaştığı inançla kurulan eylemlerin bir bütünüdür;
- *Dini ritüeller ve törenler*- din tarafından belirlenen ritüel eylemleri gerçekleştirme prosedürü;
- *Din özgürlüğü* - bir kişinin dini inançları seçme, sahip olma, değiştirme, ifade etme ve yayma, onlara uygun davranma, dini kültürlerin, ritüellerin ve yasaların yasaklamadığı ayinlerine katılma hakkı;
- *Din adamı*- ilgili dini kurum (dernek, vakıf) vb. tarafından manevi, imamlık, pastoral ve vaaz hizmetine yetkili kişidir;
- *Dini sembol*- belirli bir dine ait olduğunu gösteren bir sembol, nitelik veya işaret.

Kırgızistan'da dini kurumların kontrolünün sistematize ediliyor yolunda olduğu söylenebilir. Bu Kanun K.C. bulunan bütün dinleri koordine eder ve onların yol haritasını belirler.

2.9. YAYGIN DİN EĞİTİM FAALİYETLERİNİN HUKUKİ TEMELLERİ

İnsanlara din eğitimi vermek herkesin üzerinde ittifak edebileceği bir haktır. Hak ve hukuk kavramlarının üzerinde duracak olursak bir olumsuz anlaşmazlık göremeyeceğiz. Devletin, din eğitimi de dahil olmak üzere herkesin eğitim alma hakkına sahip olmasını sağlama sorumluluğu vardır.¹⁶⁵

Din eğitimine hukuki açıdan bakmanın farklı yolları vardır. Din, yasalarla korunan bir konudur, bu nedenle bu tür eğitimin yasal dayanaklarının incelenmesi, adil ve yasal bir şekilde yürütüldüğünden emin olmak için önemlidir. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, insanın, inancında ve inancını öğrenmede özgür olması, onun en tabii hakkıdır. Hukuk kuralları da bu tür temel hak ve özgürlükleri korumak üzere düzenlenir. Hukuki düzenlemeler, temel hakları ve özgürlüğü güvenceye alır, diğer taraftan da bu hak ve özgürlüklerin kullanılmasıyla ilgili düzenlemeler yapar. Hak ve özgürlüklerimizi koruyan pek çok kural olduğu gibi, bu hak ve özgürlüklerle neler yapıp neleri yapamayacağımızı bize söyleyen başka kurallar da vardır. Bu düzenlemeler daha çok, değişik din ve inançtan insanların karşılıklı ilişkileri ve kişilerin dinlerini öğrenme haklarını nasıl kullanacakları ile ilgilidir.¹⁶⁶

Eğitim hukuku, bir ülkede eğitim almak için hükümetin ve halkın uyması gereken kuralları ifade eder. Anayasa en üst yasal belgedir. Bunu sırasıyla kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler takip eder. Eğitim, kanun metinlerindeki düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.¹⁶⁷

Eğitim hakkı önemli bir haktır ve Kırgızistan'da yasal temellere dayanmaktadır. Bu, eğitimin asli bir görev ve sorumluluk olarak görüldüğü ve toplumumuzda hakim bir düşünce olduğu anlamına gelir.

Eğitim hakkı, farklı devletlerin yasalarını ve yönetmeliklerini yazmak için seçtikleri çeşitli yollarla sistemleştirilir. Bu genellikle anayasal hükümler, kanunlar ve

¹⁶⁵ Tosun, Bilimine Giriş, s. 95, 102.

¹⁶⁶ Mustafa Köylü, Nurullah Altaş (Editörler) **Din Eğitimi**, 2.Baskı, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2012, ss. 85-90.

¹⁶⁷ Hülya Çermik, “Bir Bilim Olarak Eğitimin Temelleri”, *Eğitim Bilimine Giriş*, (Ed. Mustafa Yılman), Nobel Yayın Dağıtım, İzmir, 2006, s. 25.

tüzükler aracılığıyla yapılır ve güvence altına alınır. Bu hak, evrensel bir hak haline gelmesine yardımcı olan uluslararası metinlerde sıklıkla vurgulanmaktadır.¹⁶⁸

1991 yılında Kırgızistan bağımsızlığı kabul ettikten sonra kendini laik ülke olarak tanıtmayı ile ülkede devletin bütün dinlere eşit mesafede olmasını, başka dinlere ve dini mensupla inanç özgürlüğü ortamını sağlamıştır.

30 Ekim 2011 tarihinde Kırgızistan dördüncü Cumhurbaşkanını seçti. Dini durumun istikrarlı ve disiplinli bir hale gelmesi için çalışmalar başlatıldı. İlk önce 3 Şubat 2014 tarihinde K.C. Savunma Konseyi Kırgız Cumhuriyetinin 2013-2017 döneminde Sürdürülebilir Ulusal Kalkınma Stratejisi uygulamaları çerçevesinde dini alandaki Devlet politikasının meselesini ele aldı ve dini alanda süreçlerin düzenlenmesinde resmi devlet kurumların uzaklaştırma uygulamasını bağımsızlığın ilk yıllarındaki hatası olarak tanıdı. 7 Şubat 2014'te No.244. Cumhurbaşkanı K.C. Savunma Konseyinin Çözüm uygulanmasına ilişkin Karara imza attı.

Kırgız Cumhuriyetinin Anayasasına dayanarak, ayrıca 3 Kasım 2014'teki K.C. Savunma Konseyi Kararının Uygulanması için, 2013-2017 döneminde Sürdürülebilir Ulusal Kalkınma Stratejisi hükümlerinin insan hakları ilkeleri, vicdan ve din özgürlüğünün korunması üzerine, devlet düzenlemesi sisteminin geliştirilmesi ve dini kurumlar ile etkileşimi, hukukun üstünlüğünü ve kamu güvenliğini daha da güçlendirmek ve Kırgızistan halkının kültür, dil ve manevi değerlerini koruma önlemlerine duyulan ihtiyaç üzerinden ve ülkenin kalkınma özgünlüğünü de dikkate alarak 2014-2020 yıllara Dini Alandaki Kamu Politikası Konseptini 4.Cumhurbaşkanı (14 Ekim 2014 Cumhurbaşkan Kararnamesi No.203) imzaladı.

2016 yılın Aralık ayında 4.Cumhurbaşkanının insiyatifi ile yeni bir Anayasa hazırlama komisyonu oluşup, 12 Aralık 2016 yılında yapılan referandumda yeni Anayasa kabul edilmiştir. Fakat genel yapı 16 Aralık 1991'e aittir. Ülkemizdeki dini gelişmeler yasal hak ve özgürlüklere dayanmaktadır. Bu hak ve özgürlükler, insanların dinlerini özgürce yaşamalarına ortam sağlamaktadır. Yeni Anayasa'da da laiklik kelimesi kullanılmaktadır. Anayasa'nın 7. maddesinde: "Kırgız Cumhuriyetinde hiçbir din zorunlu olamaz. Din ve tüm kültürler devletten ayrıdır. Dini kurumlar ve din adamlarının Devlet kurumlarının faaliyetine karışamaz", 16. maddede: "İnsanlar

¹⁶⁸ Fatih Töremen, "Eğitim ve Hukuk", *Eğitim Bilimine Giriş*, Üniversite Kitabevi, Ankara 2007, s. 150.

arasında cinsiyet, ırk, dil, engellilik, etnik köken, din veya yaş farkı yoktur.”- diye belirlenmiştir. Bu, hiç kimseye bu faktörlerden dolayı haksız muamele yapılamayacağı anlamına gelir.¹⁶⁹

Din inancına özgürlük verilmesiyle Kırgızistanda ülke genelinde misyonerlik faaliyetlerin yürütülmesine yol açmıştır. İslam, Avrupa ülkelerinden gelen çok çeşitli dini kurum ve cemaatler ülkemizde faaliyet göstermeye başladılar. Bazıları vakıf, öğrenci yurdu, okullar açtı ise, bazıları yanlış olan hareketleri gerçekleştirme amacını taşıyordu. Ülkede faaliyetini sürdürmekte olan dini cemaat ve kurumlar din eğitimi faaliyetlerine girişmişler. Farklı dini kurumların din eğitimi vermesi devletin ilgisini çekiyor. Devletin ilgi çekmesinin birden bir nedeni de, bu güzel eğitimi alan şahısların anlayışlarından ve düşüncelerinden ülkemizin geleceği ve halkımızın birliği etkilenecek. Cumhuriyetimiz devletin yapısını ve ülkede yaşayan milletin birliğini sağlamak ve farklı dini mensuplar arasında bir denge kurmayı amaç edip, bu alanda sürekli bir değişim ve gelişim gerçekleştirilmektedir. Özellikle yabancı dini organizasyonlar ülkede gizlice faaliyet göstererek dinle ilgili kanunların değişimine yol açıyor.

Bazı dini faaliyetler ülkenin gelişmesine, toplumuna endişe yaratıyor. Hükümet, faaliyetlerinin izlenebilmesi için dini kuruluşların kontrol edildiğinden ve kayıt altına alındığından emin olmak amacıyla yeni 31 Aralık 2008 tarihinde 282 Nolu “Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu” yürürlüğe girdi. Bu Kanun insanın dine olan özgürlük hakkının sağlanmasını hedefliyor ve kanunla K.C. DİDK'na dini kurumları kayıt altına alma ve denetleme görevi verilmiştir.

Gelecekte gençlerin dini alanda doğru bilgilere sahip olmaları için dini organizasyonlar, kurumlar tarafından kurulan eğitim merkezlerinin devlet tarafından nitelendirilmesi lisanslandırılmaktadır. Ülkenin yerel halkına yaygın yöntem ile dini bilgi veren bütün eğitim kurumları K.C. yasalarına uygun olmak şartıyla faaliyetlerini sürdürmelidirler. Yaygın din eğitim faaliyetlerinin hukuki temelleri büyük oranda K.C.'nin Anayasası ve Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini inanç özgürlüğü ve dini kurumlar kanunu ile belirlenir. Aşağıda Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini inanç özgürlüğü ve dini

¹⁶⁹ Конституция Кыргызской Республики, Редакция 28.12.2016, 16 статья. Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası, 28.12.2016 tarihinde değiştirilen, 16. Madde.

kurumlar kanununun maddeleri anlamı bakımından açıklanmaktadır. Bu kanun rus ve kırgız dillerinden tercüme edilmiştir.

2.9.1. Din Özgürlüğü ve Dini Kurumların Faaliyetleri Mevzuatı

Kırgız Cumhuriyeti'ndeki din özgürlüğü ve dini kuruluşlar hakkında mevzuat K.C. Anayasasına dayanır ve ona uygun olarak yasa, kabul edilen diğer yasal düzenlemelerden oluşur. Resmi makamlar ve yerel özyönetim kurumlar tarafından bu Kanuna aykırı normatif yasal düzenlemelerin yayınlanmasına izin verilmez.

Dini durumu istikrara kavuşturmak, dini aşırılıkçı ayaklanmaları önlemek ve devlet (ulusal) güvenliği sağlamak için din eğitimi konusunda ek düzenlemeler yapılmasına izin verilmektedir.

2.9.2. Eğitim ve Din

1. Kişilere dine karşı tutumları ne olursa olsun çeşitli tür ve düzeylerde eğitime erişim hakkı verilir.
2. Dini Eğitim Kurumları dışında Eğitim Kurumlarında dini kurumların oluşturulmasına izin verilmez.
3. Kırgızistan Cumhuriyeti Kanunlarındaki usule uygun şekilde kayıtlı dini kurumlar, çocuklara ve büyüklere eğitim vermek için kendi tüzüklerinde belirlenen maddelere göre, kendilerinin özel paralarından karşılanan ve kendilerine ait dini okullarını kurmaya ve eğitim verme hakkına sahiptirler.
4. Dini Kurumlar Kırgızistan Cumhuriyeti Mevzuatının belirlediği usule uygun olarak din görevlilerin ve muhtaç oldukları din hizmetçilerini hazırlamak için Dini Eğitim Kurumlarını açma hakkına sahiptir.
5. Üniversite ve Orta Din Eğitim Kurumlarına Kırgızistan Cumhuriyeti Eğitim Hakkındaki Kanunlarına uygun olan zorunlu genel orta öğretimi almış olan vatandaşlar başvurabilir.
6. Dini Eğitim Kurumlarındaki din dersleri veren öğretmenlerin ilgili belge ile tasdik edilmiş özel bir dini (manevi) eğitim almış olmaları ve işini çalıştığı kurumun yönetim kurumunun onaylarıyla yürütmesi gerekmektedir.

7. Din derslerinin eğitimin bütün kademesinde bireysel olarak yürütülmesi yasaktır.
8. Genel eğitim niteliğindeki dini disiplinlerin öğretimi K.C. mevzuatına aykırı değil ise devlet eğitim kurumlarının programlarına dahil edilebilir.
9. Dini Eğitim Kurumları K.C. sınırı içerisinde çalışmakta olan Eğitim Kurumlarının tüm hak ve hukuklarından yararlanacaktır.

2.9.3. Dini Kurumlar

1. Kırgız Cumhuriyetinde Dini Kurumlar ortaklaşa dini yaşama, ibadet etme, dini örf ve adetleri gerçekleştirme, tören yapma, kendi faaliyetlerini sonradan sürdürecekt olanları yetiştirmek, dini ve eğitim amaçlı kurulmuş, K.C. Kanunu ile kayıtlı olan K.C. vatandaşlarının gönüllü olarak kurduğu (dini topluluklar, merkezler, din eğitim kurumları, camiler, kiliseler, sinagoglar, ibadethaneler, dini merkezler, manastırlar vb.) tanınacaktır.
2. Kanuna göre dini kuruluşların K.C. DİDK’da resmi kayıttan geçmeksizin faaliyet ve işleyiş göstermesi yasaktır.
Kayıt dışı bir dini kuruluş adına faaliyet yürüten kişi K.C. Kanunları gereği sorgulanacaktır.
3. Dini kurum yetişkin ve K.C. topraklarında sürekli olarak ikamet eden iki yüzden aşağı olmayan vatandaşların girişimiyle kurulur.
4. Belli (itiraf, mezhep) Dini Kurumlarını koordine etmek ve yönetebilmek için kendilerine ait Merkezi yönetim kurumlarını (bundan sonra Merkezi yönetim kurumları) dini yönetim, birlikler ve konferansları kurmalarına izin verilir.

Merkezi yönetim kurumu Kırgız Cumhuriyetinin en az dokuz bölgesinde (bölgeler, Bişkek ve Oş şehirleri) faaliyetini sürdürüyormuş olan belli bir Mezheplerin Dini Kurumları tarafından hesap kayıtlı yapılan kurumsallaştırma toplantısı (kurultay, konferans vb.) sonucunda onaylanır.

Yönetim Merkezleri K.C. sınırından dış bölgelerde bulunan Dini Kurumlar K.C. Kanunlarına aykırı olmadığı zaman kendi çalışmalarında yukarıda belirlenen merkezlerin tüzüğünü kendi yönetimlerine almaları mümkündür.

5. Dini dernekler aynı dine mensup ve bunlardan birisi K.C. topraklarında en az 15 sene kendi faaliyetini gösteren en az 10 dini kurumun huzurunda kurulabilir.
6. Yabancı ülke Dini Kurumu Misyonu olarak K.C. sınırı dışında merkezleri olan veya Yönetim üyelerinin biri yabancı ülke vatandaşı içeren bir kuruluştur.

K.C. topraklarında kayıttan geçmemiş misyonların faaliyet sürdürmelerine izin verilmeyecektir. Misyonlar kendi tüzüklerinde belirlenen maddelere göre kendi personellerini seçerler, iş verir ve değiştirirler.

2.9.4. Kırgız Cumhuriyetinde Yabancı Dini Kurumların Misyonların (görevlilerini, şubelerinin) Hesap Kayıt Altına Alma

1. Misyonun resmi kayıttan geçebilmesi için yabancı dini kurum tarafından yetkilendirilmiş olan kişi K.C. DİDK dilekçe ile başvuruda bulunabilir.

Başvuruya Misyonun kaydına ilişkin kurucu belgeleri devlet ve resmi dillerde dört nüsha olarak eklenecektir:

- 1) Misyonun beyanı aşağıdaki bilgileri içerir:
 - Misyonun amaç ve hedefleri;
 - Bulunduğu yer ve faaliyetlerini sürdürecektir olan önerilen bölge sınırları;
 - Yönetim yapısı ve yönetimin yetkisi olan şartları;
 - Finansal kaynakları ve mülk ile ilgili bilgileri;
 - Misyonun kapanma prosedürü;
- 2) Misyonun çalışanları hakkında bilgiler: (adı, soyadı, doğum tarihi, yeri, baba adı, pasaport bilgileri, hangi ülke vatandaşı, çalıştığı yer, ikamet adresi, eğitim ve daha önce çalıştığı yer);
- 3) Yabancı ülkede bulunduğu merkez tüzüğünün devlet ve resmi dile çevirilmiş ve noter onaylı kopyası;
- 4) Dini kurumun kendi ülkesi Kanunlarına uygun Yasal bir kurum olduğuna dair devlet ve resmi dile çevirilmiş noter onaylı kayıt defteri veya başka belgeler;
- 5) Yabancı dini kurum misyonunun bulunduğu yeri onaylayan belge;
- 6) Misyon vekiline noter onaylı verilen izin belgesi.

Başvuruya ayrıca, dini bir kurum ve misyon oluşturulmasının başlatıcıları olan ve kanun önünde tüzük kapsamında sorumlu olan Kurucu Konsey üyelerinin noter

tasdikli bir listesi bulunmalı (ad, soyad, doğum tarihi, ikamet yeri, uyruğu, pasaport bilgileri belirtilir).

2. K.C. topraklarında faaliyet gösteren dini kurumların yabancı dini merkezler tarafından atanan misyon başkanlarının Kırgız Cumhuriyetinde kalacakları süreyi belirten bir üst kuruluştan devlet veya resmi dile noter tasdikli tercümesi ile sevk etmeleri gerekmektedir.

3. Misyon tüzüğüne maddeleri yabancı dini kurum tüzüğüyle aynı olması, aynı anda da K.C. Kanunlarına ters gelmemesi ve yabancı dini kurum yüksek düzey yönetmeni imzası ve mühürü ile onaylı olması gerekir.

Yönetmelikte misyon faaliyetinin sonlandırması durumunda misyonun kültürel ve tarihi değerleri sayılan mülkünün K.C. topraklarında kalma şartları belirlenmesi lazım.

4. K.C. DİDK 1 ay içerisinde misyonun kurucu belgeleri olan tescil başvurusunu inceler ve daha sonra uygun bir karar verir.

K.C. DİDK sunulan belgelerde yer alan bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek amacı ile ilgili devlet organlarına veya diğer sivil kuruluşları aracılığıyla ek bilgi talep etme ve sunulan belgeleri dini uzmanlara verme hakkına sahiptir. Bu durumda başvurunun değerlendirilmesi 1 ay daha uzatılır.

5. Sunulan belgelerin hatalı ve K.C. Kanunlarına aykırı bulunduğu durumlarda K.C. DİDK belgeleri geri başvuruca iade eder ve bu durum ikinci kez başvuru yapma konusunda engel olmaz.

6. Olumlu bir karar verildiğinde kayıt belge düzenlenir.

Misyon tescil belgesinin düzenlendiği tarihten itibaren dini faaliyetlerde bulunma hakkını elde eder.

7. Kayıttan geçtiğine dair tescil belge 1 yılı geçmeyen süreye verilecektir. Görev süresinin sona ermesi üzerine misyon bu madde ve belirlenen usule uygun olarak K.C. DİDK'da yeniden kayıt yaptıracaktır. Misyon bu maddenin 1.maddede belirtilen bilgilerdeki değişiklikleri yıllık olarak K.C. DİDK'a bildirmek ile yükümlüdür.

8. K.C. DİDK eğer misyon ülkeye ve kamu-toplum güvenliğine, etnik ve mezhepler arası ilişkilere, nüfusun sağlığına ve ahlakına karşı tehdit gibi dini durum var ise veya K.C. Kanunlarını tekrar tekrar ihlal edilmesi durumunda K.C. DİDK'a

bağlı olarak faaliyet gösteren dini çalışmalar uzman grubunun sonucuna dayanarak misyonun faaliyetlerini durdurma kararı alma hakkına sahiptir.

9. Misyona yetkili kişileri, K.C. mevzuatını ihlal etmeleri halinde K.C. mevzuatına göre sorumluluk taşırlar.

10. Misyona aşağıdaki durumlarda görev kaydı (yeniden kayıt) reddedilebilir:

- K.C.'de misyon açmak için başvuran üstün bir yabancı dini kurumun amaç ve faaliyetleri, K.C. Anayasası ve diğer düzenleyici yasal düzenlemelerine aykırı ise;
- sunulmuş olan belgelerin K.C. mevzuatının, bu Kanunun gereklerine uygun olmaması veya yanlış bilgi içermesi halinde;
- devlet ve kamu güvenliğine, etnik ve mezhepler arası ilişkilerine, nüfusun sağlığına ve ahlakına karşı tehdit gibi dini durum var ise veya K.C. Kanunlarını tekrar tekrar ihlal edilmesi durumunda;

Kayıdı reddetme kararı verildiğinde, başvuru sahibine, reddetme gerekçeleri belirtilerek bu durum yazılı olarak bildirilir.

11. Din işleri ile ilgili devlet kurumunun resmi kayıt reddine, misyon faaliyetlerinin durdurulmasına ilişkin kararları mahkemede itiraz edilebilir.

12. Misyona yasal kurum olarak sayılmaz.

2.9.5. Dini Eğitim Kurumlarını Kaydetme

1. Dini eğitim kurumları zorunlu olarak K.C. DİDK kurumunda resmi kayıttan geçmelidirler. Kayıttan geçmeyen eğitim kurumların K.C. sınırında din eğitimi yapması yasaktır.

K.C. topraklarında yerleşik usule göre kayıt olmaksızın din eğitimi yasaktır.

2. Bir dini eğitim kurumunun kayıttan geçmesi için kurucu aşağıda belirlenmiş olan belgeleri sunacaktır:

- devlet ve resmi dilinde dört nüsha olarak düzenlenmesi gereken kurucu (kurucular) tarafından onaylanan eğitim kurumunun tüzüğü;
- dini bir kurumun kurulmasına ilişkin kurucu meclis, karar veya emir (kurucu anlaşma) tutanakları;

- noter tasdikli vatandaşların listesi, bir dini eğitim kurumunun oluşturulmasını başlatan ve kanun önünde tüzük uyarınca sorumlu olan Kurucu Konsey üyeleri (adı, soyadı, doğum tarihi, vatandaşlığı, ikametgahı, pasaport bilgileri);
- tüzüğün noter tasdikli bir kopyası, kurucunun (kurucuların) dini bir organizasyon olarak devlet tescil belgesi;
- eğitim programı, kurucu (kurucular) tarafından onaylanan öğretmenlerin niteliksel bir göstergesi;
- ilgili hizmetlerden (sıhhi-epidemiolojik, yangın) bir belge-sonuç, yerel yönetim organının bir dini eğitim kurumunun faaliyetlerini yürütmesine izin vermesi;
- finansal kaynakları ile ilgili bilgiler;
- öğretmenlerin niteliği.

2.9.6. Kanuna Uymadığı Zaman Dini Kurumun, Misyonun, Dini Eğitim Kurumunun Kapatılması ve Çalışmalarının Yasaklanması

1. Dini kuruluşların faaliyetinin sonlandırılabilir:

- Kurucularının veya dini bir kurumun tüzüğü ile bunu yapmaya yetkili olan kurum kararı ile;
- anayasa, bu Kanun ve Kırgız Cumhuriyeti'nin diğer kanunlarının normlarının tekrar tekrar ihlal edilmesi halinde mahkeme kararı ile veya kanuni amaçlarla çelişen faaliyetlerin dini bir kurum tarafından sistematik olarak uygulanması durumunda.

2. Bir dini kurumun kapatılması, faaliyetlerinin yasaklanması için mahkemede bir misyon için gerekçeler şunlardır:

- Kamu güvenliğinin ve kamu düzeninin ihlali, devletin güvenliğinin sarsılması;
- ülkenin kutsal anayasal sistemin düzenini onun temellerini güç ve zorla değiştirmeye ve K.C.'nin bütünlüğünü ihlal etmeye yönelik eylemler;
- savaş propagandası, sosyal, ırksal, ulusal veya dini nefretin kışkırtılması, insan nefreti;
- ailenin dağılmasına yol açan zorlama, aileyi bozma ve yok etme durumu;
- vatandaşların kişilik, hak ve özgürlüklerinin ihlali;

- vatandaşların ahlakına, sağlığına zarar vermek, narkotik ve psikotrop ilaçların kullanımı, dini faaliyetleri ile bağlantılı hipnoz, ahlaksız ve diğer yasadışı eylemlerin gerçekleştirilmesi;

- yaşamı tehdit eden ve sağlığı tehdit eden bir durumdaki kişilere tıbbi bakım sağlamayı dini gerekçelerle reddetme veya intihara teşvik etme;

- zorunlu eğitimin engellenmesi;

- dini bir kurum üyelerini ve takipçilerini ve diğer kişileri dini bir kurum lehine mülklerini devretmeye zorlamak;

- diğer yasa dışı eylemlerle bir vatandaşın dini bir kuruluştan çıkışının gerçek olarak yürütülmesi veya şiddet kullanılması tehlikesi varsa, hayata, sağlığa, mala zarar verme tehdidinin önlenmesi;

- vatandaşları kanunla belirlenmiş vatandaşlık yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddetmeye ve diğer kanunsuz eylemlerde bulunmaya teşvik etmek.

3. Dini kurumların sicil kaydını yürüten K.C. DİDK ve savcılık makamları, dini bir kurumun faaliyetinin sonlandırılması veya dini bir kurumun faaliyetlerinin yasaklanması konusunda mahkemeye başvuruda bulunma hakkına sahiptir.

4. Dini kurumun faaliyeti sona erdiği durumlarda kurumun mal ve mülkiyeti kurumun tüzüğü ve K.C. medeni mevzuatına göre dağıtılır.

5. Bir dini kurumun mahkeme kararıyla faaliyetinin sona erdiği gerekçeleri ve usulü, misyon ve dini eğitim kurumlarının faaliyetlerinin yasaklanması için de geçerlidir.

2.10. KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN DİNİ İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNİ KURUMLAR KANUNUNUN DİĞER MADDELERİ

Kırgızistanda insanların hakları ve hukukları ilk başta K.C. Anayasası, K.C. Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu ve diğer kanunlar ile korunmaktadır. Dini faaliyetler ve yaygın din eğitimi bu kanuna göre yolunu belirtir ve işlerini yürütmektedir. K.C. DİÖDKK'nın maddeleri anlamı bakımından verilmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu kanun rus ve kırgız dillerinden tercüme edilmiştir.

2.10.1. İnanç Özgürlüğüne Dair Haklar

K.C. DİÖDKK'nın inanç özgürlüğüne dair haklar 4.maddede belirtilmektedir.

1. Kırgız Cumhuriyeti'nde herkesin din ve ateist inanç özgürlüğü güvence altına alınmıştır.
2. K.C. vatandaşları, dine karşı tutumları ve dini veya ateist inançları ne olursa olsun, sivil, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın her alanında kanun önünde eşittir. Resmi belgelerde bir vatandaşın dine karşı tutumunun belirtilmesine izin verilmez.
3. K.C. vatandaşının kendisinin bir dine inanmaya veya inanmamaya, tapınmaya, dini faaliyetlere ve törenlere katılmaya, dini eğitim almada her hangi bir yöntemle zorlama yasaktır.
4. Vatandaşların dine karşı tutumlarına bağlı olarak haklarının kısıtlanması veya herhangi bir avantaj sağlanması, ayrıca düşmanlık ve nefretin kışkırtılması veya dine karşı tutumlarıyla bağlantılı olarak vatandaşların duygularına kasıtlı hakaret, saygı duyulan ibadet nesnelerine saygısızlığın yapılması K.C. Anayasasına uygun şekilde sorguya çekilecektir.
5. Çocukların dini organizasyonlara katılmasına izin verilmez.
6. K.C. topraklarında yasal olarak ikamet eden yabancı vatandaşlar ve vatandaşlığı yok kişiler, K.C. vatandaşları ile eşit temelde din özgürlüğü hakkında yararlanırlar ve din özgürlüğü ve dini kuruluşlara ilişkin yasayı ihlal etmekten yasal sorumluluk taşırlar.
7. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ve yasaları, insanın din özgürlüğünün kısıtlanmasına ancak başkalarının özgürlük ve haklarını, kamu güvenliğini ve düzenini, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenin korunmasını sağlamak amacıyla izin vermektedir. Aynı zamanda, anayasal özgürlüklerin ve hakların özüne dokunulamaz.
8. Dini kurumların faaliyetleri insan haklarını ve onurunu ihlal etmemeli, toplumsal ve cinsiyet ayrımcılığını teşvik etmemelidir.
9. K.C. mevzuatı ile yasaklanan faaliyetlerin yerine getirilmesinde dini teşkilatlar, misyonlar ve bunların temsilcileri kanunla belirlenen sorumluluğu taşırlar.

10. Hiç kimsenin, dini inançları nedeniyle, yasayla belirlenmiş yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden kaçınma hakkı yoktur. Bir görevin yerine getirilmesinin dini inançlara dayalı olarak başka bir görevle değiştirilmesine yalnızca K.C. mevzuatında öngörülen hallerde izin verilir.

2.10.2. Devlet ve Din

K.C. DİÖDKK'nın devlet ve din ile ilgili bilgileri 5.maddede belirtilmektedir.

1. Devletin din özgürlüğü alanındaki politikası aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır:

- Kırgız Cumhuriyeti, dini kuruluşların ve din görevlilerinin, devlet yetkililerinin ve yerel özyönetimin faaliyetlerine veya işlerine müdahalesine izin verilmeyen laik bir devlettir;
- hiçbir din devletin zorunlu yada resmi dini olamaz;
- dini kuruluşların kurulması vatandaşlar için zorunlu olarak oluşturulamaz;
- tüm dinler ve dini kuruluşlar kanun önünde eşittir;
- devlet ve dini kuruluşlar arasındaki ilişkiler, manevi, kültürel, devlet ve ulusal geleneklerin oluşumu üzerindeki etkileri dikkate alınarak kanunla düzenlenir.

2. Devlet, bir dine mensup olan ve olmayan vatandaşlar arasında, çeşitli inançlara mensup dini kuruluşlar arasında ve ayrıca onların takipçileri arasında karşılıklı hoşgörü ve saygı ilişkilerinin kurulmasını teşvik eder, hedeflenen eylemler karşıtlık oluşturan ve ilişkileri alevlendiren, dini düşmanlığı körükleyen dini radikalizme ve aşırılığa izin vermez.

3. Dini kurumlar ve dini görevlilerin Kırgız Cumhuriyeti'nin yürürlükteki mevzuatının normlarını ihlal ederek devlet kurumlarına, yerel özyönetim kurumlarına ve yetkililerine herhangi bir baskı uygulama girişimleri, kanunla belirlenmiş sorumluluk gerektirir.

4. Bir itirafa inananları diğerine dönüştürmeye yönelik ısrarlı eylemler (proselitizm) ve ayrıca herhangi bir yasadışı misyonerlik faaliyeti yasaktır. Bu kuralı ihlal etmekten suçlu bulunan kişiler, K.C. mevzuatı ile belirlenen sorumluluğu üstlenirler.

5. Devlet, kanuna aykırı olmadığı sürece, dini kuruluşların faaliyetlerine müdahale etmez, bir din veya mezhebe diğerlerine göre herhangi bir kısıtlama getirilmesine izin vermez, dini kuruluşların faaliyetlerini ve ateizmi teşvik etmek için finanse etmez.

6. Devletin resmi ve kamu görevliliğine işe alındığından itibaren önceden din görevini yapan bireyin bu süre içerisinde önceki görevi durdurulacaktır.

7. İbadet yerlerinde toplantı, miting, seçim kampanyası ve siyasi nitelikteki diğer etkinliklere izin verilmez.

2.10.3. Dini Kurumların Faaliyetlerinin Hukuki Esasları

Dini kuruluşlar, misyonlar ve dini eğitim kurumları faaliyetlerinde tüzüklerine göre hareket etmeli ve K.C. Anayasasına, bu Kanuna ve diğer düzenleyici yasal düzenlemelere uygun olmalıdır. K.C. DİÖDKK'nın dini kurumların faaliyetlerinin hukuki esasları 20. maddede belirtilmiştir.

2.10.4. Dini Ayinler, Ritüeller ve Törenler

K.C. DİÖDKK'nın dini ayinler, ritüeller ve törenleri 21.maddede belirtilmektedir.

1. Dini adetler, törenler ve tapmalar ibadethanelerde, hac yerlerinde, mezarlıklarda, kendi bina ve mekanlarında gerçekleştirilmelidir.

Dini ibadetlerin ve toplantıların icrası için dini organizasyonlar, kendileri için uygun olan yerleri muhafaza etme ve ayrıca belirli bir dinde kutsal kabul edilen hac yerlerini himaye etme ve kullanma hakkına sahiptir.

1-1. K.C. vatandaşlarının Suudi Arabistan Krallığı topraklarında bulunan kutsal yerlere hac (hac, umre) organizasyonu ve sorumluluğu, yasada öngörülen şekilde Kırgız Cumhuriyetinde kayıtlı Kırgızistan Müslümanları Din İdareciliğine aittir.

2. Huzurevi, yetimhane, tutuk evleri ve ceza evlerindeki dini adetler ve törenler oralardaki adamların istekleri ve buraların yönetmenliğin ayırdığı özel olarak

tahsis edilen yerlerde gerçekleştirilmeli, bu adamlar, sağlıklarına zarar vermediği, diğer kişilerin hak ve meşru menfaatlerini ihlal etmediği takdirde yasak olmayan dini literatür ve kült nesneleri kullanma hakkına sahip.

Bu kurumların yönetmenliği din adamlarının davet edilmesine yardımcı olur, dini ritüellerin ve törenlerin düzenlenmesi için zaman ve diğer koşulların belirlenmesinde rol oynar.

3. Özel olarak belirtilmeyen mekanlarda dini tören, ritüel ve ibadetlerin yapılması K.C. Kanunlarında belirtilen kurallara uyarak gerçekleştirilmesine izin verilir.

4. Dini kurumlar din mensuplarından mecburi olarak para toplamaya ve onlarda herhangi bir para birimi almaya ve namusuna, şerefini zedelemeye hakkı yoktur.

5. Müslümanların eski dini ritüellerine (ayın) izin verilir- müslüman geleneğine göre bir camide, Müslümanlar için bir ailede sünnetin yapılması ve evliliğin kutsanması, ayrıca Hristiyanlar için vaftizin, bir kilisede düğünün yapılması ayrıca evlilik sivil kayıtn yapılması durumunda.

2.10.5. Dini Literatür ve Dini Amaçlar İçin Eşyalar

K.C. DiÖDKK'nın dini literatür ve dini amaçlar için eşyalar hakkında 22.maddede bilgi verilmektedir.

1. Dini Kurumlar dini literatür, edebiyatları, dini audio ve başka basılı materyalleri K.C. Kanunlarında belirtilen maddelere uygun şekilde üretmeye, satın almaya, K.C. sınırı dışına götürmeye, getirmeye, saklamaya ve yaymaya yetkilidirler.

2. K.C. kanunlarını, dini hoşgörüsüzlüğe yol ačan ve toplumun ahlaki temellerinde değişiklik çağrıları içeren, dini ayırım yapmaya yönelik davetleri içeren dini sesli ve görüntülü materyalleri, edebiyat, literitür, audio ve video materyalleri getirmek, saklamak, üretmek, sınır dışı çıkarmak, yayılmak yasaktır.

3. K.C. DiDK sesli ve görüntülü dini audio ve video materyalleri, dini literatür ve edebiyatları din uzmanlarına kontrol ettirme, dini ekspertiz yaptırma hakkına sahiptir.

Dini literatürler kütüphane fonu tarafından alındığında din uzmanları tarafından kontrol edilmelidir.

K.C. mevzuatı ile belirlenen usule uygun olarak kayıtlı dini kurumlar, devlet yetkililerinin ve yerel özyönetim kurumlarının talebi üzerine, basılı yayınlarda, fotoğraf, ses ve video ürünleri ve diğer malzemelerde, filmlerde, dini aşırılık unsurlarının varlığı hakkında açıklama yapma hakkına sahiptir.

4. Dini kurumlar faaliyetlerini yürütürken tam olarak isimlerini ve mezheplerini (itiraflarını) belirtmeleri gerekmektedir.

5. Dini kurumlar tarafından üretilen yayınlar, diğer basılı, sesli-video materyaller, tam adı ve hangi mezhebe (itiraf) bağlı olduğuna dair işaretleme ile işaretlenmelidir.

6. Dini literatür, ses, video ve dini içerikli diğer materyallerin dağıtımı, dini kuruluşlar tarafından mülkiyet hakları dahilinde yapılabileceği gibi, devlet idareleri tarafından bu amaçlar için öngörülen şekilde tahsis edilen yerlerde de yapılabilir.

Halka açık yerlerde (sokaklarda, bulvarlarda), apartmanları, çocuk kurumlarını, okulları ve yüksek öğretim kurumlarını gezerek dini nitelikteki literatür, basılı, sesli-video materyallerinin dağıtılması yasaktır.

7. Vatandaşlar ve dini kurumlar, seçtikleri herhangi bir dilde dini literatürün yanı sıra diğer nesneleri ve materyalleri sadece ibadet yerlerinde ve özel mağazalarda dini amaçlarla edinme ve kullanma hakkına sahiptir.

8. Basılı yayınların, film, fotoğraf, ses ve video ürünlerinin ve dini aşırılık, ayrılıkçılık ve köktencilik fikirlerini içeren diğer malzemelerin ithalatı, üretimi, satın alınması, nakliyesi, iletilmesi, depolanması ve dağıtımı, K.C. mevzuatına göre sorumluluğa getirir.

9. Basılı yayınların, film, fotoğraf, ses ve video ürünlerinin ve dini aşırılık, ayrılıkçılık ve köktencilik fikirlerini içeren diğer materyallerin ithalatı, üretimi, satın alınması, nakliyesi, iletilmesi, depolanması ve dağıtımı üzerindeki kontrol, yetkili devlet organları K.C. DİDK, Ulusal Güvenlik ve İçişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilir.

2.10.6. Dini Kurumların, Misyonların Uluslararası İlişkileri

K.C. DİÖDKK'nın dini kurumları, misyonların uluslararası ilişkileri hakkında 23.maddede bilgi verilmektedir.

1. Dini kurumlar, Misyonlar K.C. Kanunlarına uygun şekilde Uluslararası bağlantıları kurmaya yetkilidirler. Ancak bu yetki ancak dini eğitim almak, ziyaret ve başka ülke vatandaşını bu amaçlarla çağırmaya yetkilidir.

2. Dini Kurum, Misyon K.C. DİDK ile anlaşma yaparak K.C. DİDK onayı ile başka ülke vatandaşını kendi kurumunda eğitim yaptırtmak yada uygun uzmanlık alanında çalıştırmak amacıyla K.C. Kanunlarına uygun şekilde davet etmeye yetkilidirler.

2.10.7. Dini Kurumların Resmi Kayıta Alınması

K.C. DİÖDKK'nın dini kurumların resmi kayıta alınması hakkında 10.maddede bilgi verilmektedir.

1. K.C. topraklarında faaliyetini sürdüren dini kurumları ve dini amaçlı tesisleri resmi kayıt altına alma işi ile K.C. DİDK ilgilenir.

Dini kurum, K.C. DİDK tarafından verilecek olan kayıt işlemleri ile ilgili belgeyi aldığı andan itibaren dini faaliyetini sürdürme imkanını kazanacaktır.

2. Dini kurumun resmi kayıt altına alınması için kurucular tarafından aşağıdaki belgelerin (devlet veya resmi dilinde) sunulması lazım:

- kayıt başvurusu;
- başvuruya ayrıca, dini bir kurum ve misyon oluşturulmasının başlatıcıları olan ve kanun önünde tüzük kapsamında sorumlu olan Kurucu Konsey üyelerinin noter tasdikli bir listesi bulunmalı (ad, soyad, doğum tarihi, ikamet yeri, uyruğu, pasaport bilgileri belirtilmiş şekilde);
- devlet ve resmi dillerde dört nüsha olarak düzenlenmesi gereken kurucu (kurucular) tarafından onaylanan eğitim kurumunun tüzüğü;

- dini bir kurumun kurulmasına ilişkin kurucu meclis, karar veya emir (kurucu anlaşma) tutanakları;
 - dinin ortaya çıkış tarihi, faaliyet biçimleri, kullandığı yöntemleri, eğitim, aile ve evliliğe karşı tutumu, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili olarak kurumun üyeleri ve takipçilerinin sağlığına yönelik özellikleri ile ilgili bilgi;
 - oluşturulmakta olan dini organizasyonun tam adı hakkında bilgi;
 - belirtilen bölgede oluşturulacak dini kurumun yerini (yasal adresi) onaylayan bir belge (kendi mülkü için satın alma ve satış sözleşmesi, kira sözleşmesi, mülkün karşılıksız sağlanması için sözleşme, resmi yazı vb.);
3. Dini kurumların ve misyonların sicil kayıtları, başvurunun yapıldığı tarihten itibaren en geç otuz gün içinde, Kırgız Cumhuriyeti'nin yürürlükteki mevzuatına uygunluklarını kontrol etmek için gerekli belgelerle birlikte sunulmalıdır;
- K.C. DİDK ek bilgi talep etme ve ilgili kurumların sonucunu alma ve ayrıca başvuranın kurucu belgelerini dini uzmanlığa gönderme hakkına sahiptir. Bu durumda, başvurunun değerlendirilmesi bir ay daha uzatılır;
 - Dini kurumun tüzüğüne yapılan eklemeler ve değişiklikler, bir dini kurumun sicil kaydı ile aynı şekilde ve aynı süre içinde kayıt yenilemeye tabidir.
 - Dini kurumların K.C. DİDK kayıt alımından kaçınmaları, K.C. mevzuatına göre sorumluluk gerektirmektedir.
4. Dini kurum, K.C. Cumhurbaşkanlığına bağlı DİDK tarafından verilecek olan kayıt işlemleri ile ilgili belgeyi aldığı andan itibaren dini faaliyetini sürdürme imkanını kazanacaktır.
5. Dini kuruluşların Devlet tescili (yeniden tescili) Adalet Bakanlığının il kurumları tarafından K.C. mevzuatında öngörülen şekilde gerçekleştirilir.

2.10.8. Dini Faaliyetler İçin Kırgız Cumhuriyetine Gelmiş Yabancı Ülke Vatandaşlarını (Misyonerleri) Resmi Kayıt altına alma

K.C. DİÖDKK'nın dini faaliyetleri için Kırgız Cumhuriyetine gelmiş yabancı ülke vatandaşlarını (misyonerleri) resmi kayıt altına alma konusu 12.maddede belirtilmektedir.

1. Dini faaliyetleri sürdürmek amacıyla K.C. topraklarına gelen yabancı bir vatandaş (bundan sonra misyoner olarak anılacaktır) K.C. Kanunlarına uygun şekilde K.C. DİDK’da kayıttan geçmelidir.

2. K.C. topraklarında misyonerlik faaliyeti, kayıtlı bir dini kuruluşu temsil eden, daveti ve uygun bir yönlendirmesi olan bir misyoner tarafından gerçekleştirilme hakkına sahiptir.

Misyoner K.C. topraklarında 3 yıldan fazla kalmama hakkına sahiptir.

3. Misyoner, K.C. DİDK’da kayıt için başvuruda bulunur.

Başvuruya eklenmesi gerekenler:

1) anket;

2) giriş ve çıkış vizelerinin kayıtlı olduğu pasaportun bir kopyası;

3) misyonerin K.C. topraklarında kaldığı süreyi gösteren, devlet veya resmi dilde noter tasdikli tercümesi ile bir üst kuruluştan sevkini gösteren belge;

4) misyoneri Kırgızistan'a davet eden, dini bir kurum ve misyon oluşturulmasını başlatan ve misyonerlik faaliyetlerinden kanun önünde tüzüğe göre sorumlu olan Kurucu Konsey üyelerinin noter tasdikli listesi (adı, soyadı, doğum tarihi, vatandaşlığı, ikamet yeri, pasaport bilgileri).

4. K.C. DİDK bir ay içinde yabancı bir vatandaşın (misyoner) sicil kaydı başvurusunu inceler ve bir karar verir.

K.C. DİDK sunulan belgelerde yer alan bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek amacı ile ilgili devlet kurumlarına veya diğer sivil kuruluşları aracılığıyla ek bilgi talep etme ve sunulan belgeleri dini uzmanlara verme hakkına sahiptir. Bu durumda başvurunun değerlendirilmesi 1 ay daha uzatılır.

5. Kayıttan geçtiğine dair tescil belge 1 yılı geçmeyen süreye verilecektir. Görev süresinin sona ermesi üzerine misyon bu madde ve belirlenen usule uygun olarak K.C. DİDK’da yeniden kayıt yaptıracaktır.

6. Faaliyeti kamu güvenliği ve düzeni, etnik gruplar arası ve mezhepler arası uyum, nüfusun sağlığı ve ahlakı için bir tehdit oluşturuyorsa, bir misyonerin kaydı reddedilebilir.

Kayıp reddetme kararı verildiğinde, başvuru sahibine, reddetme gerekçeleri belirtilerek bu durum yazılı olarak bildirilir.

Bu karar mahkemede şikayet edilebilir.

7. Bir belge verirken misyonerlere vizelerin uygun şekilde uzatılması konularında, K.C. mevzuatının gereklilikleri ve kayıt prosedürü de dahil olmak üzere Kırgız Cumhuriyeti'nde kalma prosedürü açıklanır ve ayrıca Kırgız Cumhuriyeti'nde kalma prosedürünü ihlal etme sorumluluğu konusunda uyarılırlar.

8. Misyonerler için vizelerin açılması, Dışışleri Bakanlığı ve K.C. İçişleri Bakanlığı tarafından K.C. DİDK onayı ile belirlenen şekilde gerçekleştirilir.

9. Bir misyonerin, ilgili devlet kurumunun izni olmadan işçi veya serbest meslek faaliyetlerinde bulunmasına izin verilmez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİ

Ülkemizde yaygın din eğitimi faaliyetleri bağımsızlığa kavuştuktan sonra pekçok zorlukla karşılaşmıştır. Çünkü Sovyetler dönemindeki boşlukları kapatmak büyük problemler barındırmaktaydı. Üstelik din eğitiminin yapılmadığı yıllarda dini bilgi ve kültürde tamamen uzak bir nesil yetişmişti. Hatta bağımsızlığın ilk yıllarında bile halka açık olan yaygın din eğitimi veren yerlere insanlar gelmeye çekiniyorlardı. Bununla birlikte egemenliğin ilan edilmesinin ardından yıllardır beklenen yaygın din eğitimi faaliyetleri yavaş yavaş harekete geçti.

3.1. KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR

Kırgızistanda yaygın din eğitimi alanında islam eğitim verme sistemi KMDİ İslami Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi Konsepti uyarınca gerçekleştirilmektedir.¹⁷⁰ Eğitim programı KMDİ Ulemalar şurası tarafından 14.05.2013 senesi №7 kararı ile yürürlüğe girmiştir. Kırgızistan'da yaygın din eğitimi kurumlarını medreseler, camiler-mescitler ve Kur'an kursları altında değerlendirmeye çalışacağız. Vaaz faaliyeti konusunda ise ayrıca bilgi verilecektir.

1. Kur'an-ı Kerim ezberleme (Hafızlık), *Kaarı kana'*- Medresede, yazın cami ve mescitlerde Kur'an-ı Kerim'i ezberletmek ve öğretmek için Kur'an-ı Kerim öğrenme kursları ve hafızlık eğitimi verilmektedir. Öğrencilerin temel dini bilgileri alması ve Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmeleri sağlanmaktadır. Daha sonra hafızlık yapmak isteyenler ise bu eğitime devam etmektedirler. Dersler genel eğitim veren okul derslerinden sonra verilmektedir. Kurslar daha çok yaz aylarında organize edilmektedir. Aslında bu programda medrese amacı hafız yetiştirmek olduğu için bu tip medreselerde sadece hafızlık amacıyla eğitim verilmektedir. Eğitim süresi 3 senedir. Öğrencilerin orta yaş seviyesi gençlik grubu için: 16-22 yaş, küçük grub için

¹⁷⁰ Кыргызстан мусулмандар дин башкармалыгы, Кыргызстандагы ислам билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн концепциясы, <http://muftiyat.kg/ky/node/116>, (04.03.2019). (Kırgızistan Müslümanlar Din İdaresi, Kırgızistan'da İslami Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi Konsepti), <http://muftiyat.kg/ky/node/116>, (04.03.2019).

8-12 yaş. Amacı: Kur'an-ı Kerim'i ezberletmek, İslam'ın temellerini öğretmek ve müslümanların ana görevlerinin ne olduğunu öğretmektir.

2. *İlk Dini Eğitim*- 2 senelik medrese eğitimi vasıtasıyla gerçekleşir. Öğrenciler temel dini bilgiler konusunda bilgi sahibi olur. Öğrencilerin yaş seviyeleri: genç grup için 16-25 yaş, yüksek grup için 30 yaş ve yukarıdır. Amacı: öğrencilerin eğitimini mesleki ve yüksek din eğitim kurumlarında devam edecek yada mesçitlerde din görevlisi olarak (İmam, müezzin) yükümlülüğünü taşır.

3. *Orta dini eğitim*- Gündüzü orta dini eğitim veren medreseler ile daha farklı eğitim sistemi başlatılmaktadır. Öğrenciler dini eğitimini tamamladıktan sonra orta seviyede din görevlisi unvanı verilebilmektedir. Eğitim süresi 3 sene. Öğrencilerin yaş düzeyi 16-30 yaş. Amacı: öğrencilerin eğitiminin yüksek okullarda, üniversitede devam etmelerine yada camilerde orta seviyedeki din görevlileri olmalarına yardımcı olmaktır.

4. *Yüksek Dini Eğitim*- İslam dini eğitim veren kurumları tarafından gündüz ve gece eğitim sistemi uygulanmaktadır. Öğrencilerin temel dini bilimi tam olmayanlar bu yüksek din eğitimini almaya devam etmektedirler. Eğitim süresi 4 sene. Amacı: camilerde üst düzeydeki din görevlilerin (imam hatip, vaiz, imam), dini kurumlara görevlileri ve dini eğitim veren medreselere öğretmenleri hazırlamaktır. Eğitimin sonunda arap dili ve şeriat ilimi uzman belgesi verilmektedir.

KMDİ tarafından başlatılmış olan İslam enstitüleri özel yardımlar ile faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Eğitim gündüz, gece ve uzaktan olarak verilmektedir. Eğitim süresi lisans - 4 sene, Amacı: geniş alanda İslam ilahiyatı şeriat ilimleri uzmanı, arab dil uzmanı.

3.1.1. Medreseler

Kırgızların 19. yüzyıla kadar sistematik bir din eğitiminden söz etmek oldukça zordur. Kırgız mektep ve medreselerinin kurulmasının, okullarının oluşumu ile ortaya çıktığı görülmektedir. Kokand Hanlığı döneminde Kırgızlar'da din eğitimi birçok gelişme göstermiştir. Dini ilimler medreselerde (İslam mekteplerinde) okutulmaktaydı. Akmedrese'nin (Oş'ta bir okul) 1841 yılında Kokand Hanlığı'nın

valisi olan Kırgız asıllı Alimbek Datka tarafından kurulduğu belgelenmiştir. 1892'de Oş bölgesinde sadece 7 medrese vardı.¹⁷¹

1909 yılından bu yana Pişpek'te 14, 11'i Karakolda olmak üzere 25 medrese faaliyet göstermekteydi. Güney'de ise 169 dini okul faaliyet gösteriyordu.¹⁷²

1914 yılında Oş Uezdinde 1.178 talebesi olan 88 medrese bulunmaktaydı. Beşinin 200 talebesi vardı ve bu medreseler Oş şehrinde bulunuyordu. Ayrıca Prejevalsk'ta küçük bir Özbek camisinde 45 talebesi ve hocası olan bir medresenin varlığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Medrese mezunları camilerde din görevlisi, çevre köylerde mollalık yapmaktaydılar. Okuldan mezun olan Kırgız çocuklarından çok azı Kırgızistan'ın güneyine ve Andijan, Buhara, Hokand gibi diğer şehirlere gidip medreselerde eğitimlerine devam edebiliyorlardı. Bu medreseler, kadı, müftü ve vaiz olarak bilinen din öğretmenlerinin yetiştirildiği yerlerdi.¹⁷³

1909'da Shabdan Jantay Uulu, Chon-Keminde'de İslami ve laik eğitimi birleştiren yeni bir okul açtı. Kazan ve Orenburg şehirlerinden eğitim materyalleri ve öğretmenler getirildi. «Eğitim durumuna göre öğretmenler öğrencileri 1-5. sınıflara ayırdılar ve din ile birlikte aritmetik, coğrafya öğretildi. Böylece, öğrenciler ilk küreyi gördüler". Shabdan Batyr, Kazan, Orenburg ve Ufa'dan öğretmenleri gelip onun için çalışmaya davet etti. Onlara iyi maaşlar verdi ve gerekli tüm malzemelere sahip olduklarından emin oldu, onlara her yıl 500-1000 ruble'lik bir maaş ödüyordu.¹⁷⁴

19. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'daki birçok insan, öğretim yöntemlerini geliştirmeye çalışarak din eğitiminde reform yapmaya başladı. Bu akımı Tatar düşünürü İsmail Gaspralı başlatmıştır. Bu hareket oldukça etkili olmuş ve ilgi görmüştür. 1800'lerde geleneksel medrese tarzı din eğitimi sistemine bir alternatif getirildi. Usul-u Cedid mektepleri olarak bilinen bu mektepler, gramer, el yazısı,

¹⁷¹ Akramova, (Çözüm Arayışları), s.494.

¹⁷² **Кыргыз советтик социалисттик республикасы энциклопедиясы**, Кыргыз СССР басма, Фрунзе, 1983, б. 268. (Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, Kırgız SSC Yayını, Frunze, 1983, s. 268).

¹⁷³ Akimjan Kyzy, Kurumları ve Durumu, s.294.

¹⁷⁴ Булан институту, **Кыргызстандагы ислами диний билим берүүнү реформалоо: Жетишкендиктер жана кыйынчылыктар**, 2019 <https://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2021/02/Report-on-Religious-Education-in-Kyrgyzstan.pdf> (01.12.2020) б. 6-23. (Bulan Enstitüsü, Kırgızistan'da İslami din eğitimi Reformu: başarılar ve zorluklar, 2019 <https://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2021/02/Report-on-Religious-Education-in-Kyrgyzstan.pdf> (01.12.2020) ss. 6-23).

matematik ve tarih gibi konuların öğretimine ağırlık vermişlerdi. Kırgızlar'da Ekim İhtilali'ne kadar 10–15 tane bu tip okul açılmıştır.¹⁷⁵

Bağımsızlık sonrası ilk yıllarda Kırgızistan'da ilk ve orta öğretim düzeyinde din eğitimi-öğretimi veren okullar hiç yok sayılır. Ülkemizde medreselerin öğretim programları daha gelişmemiş ve planlanmamış. Bu programlar genellikle 15. asırlarda hazırlanmıştır. Medreselerde dersler sosyal bilimleri kapsamaz, sadece dini bilgileri içerir. Devletten medreseler destek alamıyorlar, çoğunluğu düzenli yeniliklere ihtiyaç duymaktadırlar.

Ülkemizde din eğitim, öğretim çalışmaları ve faaliyetleri sunulan kurumlar statülerine göre enstitü, fakülte ve medrese olarak üç grupta incelenebilir. Sovyetler döneminden sonra hızla sayıları artan medreseleri kontrol altına almak ve koordine etmek pek mümkün olmadı.

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra 1992'de dört farklı okul açıldı. Bunlardan ikisi kuzeyde Çüy bölgesinde bulunan Bişkek'te, diğer ikisi ise güneydeki en büyük iki şehir olan Oş ve Celalabad'da faaliyet göstermeye başladı. Son yıllarda medrese (dini okul) sayısında artış olmuştur. 2003 yılında resmi rakamlar ülkede toplam kırk bir medrese olduğunu gösteriyordu ama bu sayı muhtemelen bundan çok daha fazlaydı. Medreselerde çalışan öğretmenler, genelde yerel düzeyde din hizmetlerinin ve eğitimini koordine eden kazıyatlar tarafından tayin edilirken, medreselerde “Direktör”, yani müdür adı verilen sorumlu kişiler tarafından tespit edilmektedir. Kısacası, medrese müdürleri ile kazıyat tarafından müştereken seçilmektedir.¹⁷⁶

Medreselerin amacı, halkın istediği veya talep ettiği zamanlarda din eğitimi vermek, cami ve mescitlerde çalışacak kişiler yetiştirmektir. Medreselerden mezun olan başarılı öğrencilerin bir kısmı medreselerde müderris olabilme imkanına sahiptir.

Bağımsızlıktan sonra ülke genelinde cami ve mescit sayısı giderek arttı. Bu, özellikle 1991'de sayısı 39 olan camilerin 2006'da 2.000'in üzerine çıktığı Kırgızistan'daki durumun ne kadar ciddi olduğundan haber verir. Kırgız halkının ibadet yerleri hakkında kendilerine has bir düşünce tarzı vardır. Mescit, insanların

¹⁷⁵ Akramova,(Çözüm Arayışları), s.

¹⁷⁶ Ahmet Cihan, **Kırgızistan'da Din Eğitimi Veren Kurumlar**, İslâm Araştırmalar Dergisi, Sayı 14, 2005, http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi14/111_124.pdf (11.07.2017) ss. 116-117.

namaz kılmak için gittikleri bir yerdir ve genellikle herkesin okunan duaları görebilmesi için tek katlı olarak inşa edilir. Camiler farklıdır - genellikle birkaç kat üzerine inşa edilirler, böylece insanlar mahremiyet içinde dua edebilirler. Camiler, çocukların Kur'an-ı Kerim ve İslam dini bilgilerini öğrenebilecekleri yerlerdir. Bu bilgiyi erkek imamlar erkek çocuklara, "atinça" denilen kadın görevliler ise kızlara öğretir.¹⁷⁷

K.C. DİDK'nun verdiği bilgiye göre, kayıttan geçen 112 medrese var. Bölgeler aralık medrese sayısı Tablo 2 de gösterilmiştir. Bunların %64'ü ülkenin güneyindedir, ayrıca kuzey taraftaki medreseler çabuk gelişmektedir.

Ülkede medreselerin öğrencilerin veya okumak isteyenlerin genel olarak 9. veya 11. Sınıfı tamamlamış ve mezuniyet belgesi olan öğrencileri sözlü mülakat sonrasında kabul ediyorlar. Öğrenciler tarafından yıllık olarak medreseye para ödenmektedir, bu yüzden başvuran adayların çoğunluğunun tamamı kabul edilmektedir. Öte yandan her medrese öğrenci sayısını kendi belirlemektedir, yani devlet yada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiş belirli öğrenci sayısı yoktur. Bu da olsa medreseler fazla gelir elde edebilmek için çok öğrenci sayısını kabul edip, onların eğitim ve öğretim şartlarına yeteri kadar ilgi gösterilmemesi olabilmektedir.

Yaz ve kış dönemlerinde talebelere birer ay tatil verilen medreselerdeki eğitim süresi, hazırlık sınıfları dahil, dört ile altı yıl arasında değişmektedir. Fakat bazı öğrencilerin daha kısa veya uzun bir süre medreselerde kaldığı tespit edilmiştir.¹⁷⁸

Medreselerin çoğu yatılı olarak öğrencilere eğitim vermektedirler, bazı medreselerde koşullar iyi durumda değildir. Okutulan dini kitaplar uzmanlar tarafından gözden yeterli kadar geçirilmemiş ve onlara ilgili kurumlarca denetim yapılmamış. Manevi ve kültürel değerlerin gelişmesine yardımcı olmak, değerli ve anlamlı çalışmalar yapmak, din eğitimi programları hazırlamak önemlidir.

Medrese programını tamamlayan öğrenciler orta, iyi ve mükemmel olmak üzere üç farklı düzeyde diploma ve sertifika almaktadır. KMDİ ve Kazıyat bu dereceleri tasdik eder. Medreseler devlet diploması vermezler, çünkü devlet standardına uygun olarak bir lisans almadıkları içindir ayrıca akreditasyon

¹⁷⁷ Hüseyin Yılmaz, "Kırgızistan'da Misyonerlik ve Din Eğitimi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI, .1, , s. 116.

¹⁷⁸ Mayramkan İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri" (bitirme tezi), Oş Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, 2005, s 21.

denetiminen'da geçmemektedirler. Bu nedenle, mezunlara diploma verilir ancak sertifika derecesinde olmaktadır bu diplomalar. Medreseden mezun olan çocuklara dini bir sertifika verilir. Bu sertifika devlet sertifikası olarak sayılmaz. Bu belgelerle mezunlar, medrese veya camilerde imam olarak çalışabilirler.¹⁷⁹

Mezunların çoğu dini alanda çalışmaktadır. Medrese mezunları mahalle ve köylerde imamlık, müezzinlik, hacılık, hafriyat, müftülük kadrolarında çalışabilirler. 2002 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, Kırgızistanda imamların % 98'inin sadece namaz kıldırabilecek seviyede olduğu, az süre bildikleri; % 38'inin ise kıraatli tecvidli düzgün bir şekilde Kuran okuduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁰

Farklı medreseler, farklı dini bilgi alanlarında uzmanlaşmıştır. Bazıları Kuran'ı ezberlemeye odaklanırken, diğerleri geleneksel dini bilimler üzerinde uzmanlaşmıştır. Hafızlık eğitimine başlayan öğrenciler Kuran'ı hızlı bir şekilde öğrenebilirken, bazıları daha uzun sürebilir. Ancak çoğu Kuran'ı ezberlemeyi üç yılda tamamlayabilir. Bazılarının ise Kuran'ı ezberlemesi 10-15 yılı bulabilir.¹⁸¹

Daha önemli bir konu olarak fiziki koşulların kötü durumda olması çok düşündürüyor. Özellikle ders gördüğü yerler, yatakhane, yemekhane ve banyo olarak kullandıkları odalarda yeterli hijyenin sağlanmadığı görülüyor.

2016 senesinde Kırgızistanın Bişkek, Oş şehirleri ve 7 bölgesindeki dini okulların, medreselerin müdürlerinin, öğretmenlerinin bilim seviyeleri KMDİ tarafından kontrol edilmiştir. Sonuçta Isık-Göl bölgesinen 1, Talas 3, Çüy 14, Calal-Abad 6, Batken 6, Bişkek 3, Narın 2, Oş bölgesinen 7, Oş şehrinde 2 toplam 44 medrese, Çüy 1, Calal-Abad 1, Bişkek 1, Oş bölgesinen 2, toplam 5 enstitü ve Bişkekten 1 üniversite katılmıştır. Toplam 11 müdür: Çüy bölgesinen 4, Calal-Abadtan 2, Batkenden 1, Bişkekten 1, Oş bölgesinen 3 müdür ve Bişkekten 1 rektör bilim seviyelerini değerlendirmeye şans kazanmışlardır. Isık-Göl bölgesinen ve Oş şehrinde %100, Calal-Abad bölgesinen %86, Talastan %75, Narından %67, Bişkekten %60, Çüy bölgesinen %49, Batkenden %47, Oş bölgesinen %32, toplam ülke çapında medreselerin % 40'ı yeterliliğe katılmışlardır.

Sınavın bütün taleplerini karşılayarak, sınavı başarı ile geçiren müdürlerin sayısı 5: Calal-Abad bölgesinen 1, Batkenden 1, Bişkekten 1, Oş bölgesinen 2.

¹⁷⁹ Abduşukur İsmailov, KİÜ, Teologiya Fakültesi Dekanı ile röportaj 2019.

¹⁸⁰ Cihan, Kırgızistan'da Din Eğitimi Veren Kurumlar, s.118.

¹⁸¹ Cihan, Kırgızistan'da Din Eğitimi Veren Kurumlar s.118.

Bir sene sonra tekrar sınava katılmaya hak kazanan öğretmenlerden: Çüy bölgesinen 1, Calal-Abadtan 3, Oş bölgesinen 1, toplam 5 öğretmendir.

Orta öğretim diploması olmadığı için sınavı geçenlerin listesinen çıkarılmış müdürler: Çüy bölgesinen 3, Calal-Abadtan 1, Oş bölgesinen 1, toplam 5 müdür.

Diploma eksikliği nedeniyle sınavı geçenlerin 5 müdür ve sınavı başarı ile kazanan 102 öğretmenden 84'ü listeden çıkarılmıştır. Orta öğretim diploması olduğu nedeniyle sınavı 18 öğretmen kazanmıştır.

Diploma eksikliği nedeni ile seneye sınava girme şansını kaybeden toplam 9 öğretmen var. Onlar Çüy bölgesinden 3, Calal-Abadtan 3, Batken'den 1, Bişkek'ten 1, Oş bölgesinden 1.

Ahlak değerleri açısından sınavdan geçenlerin listesinen Calal Abadtan 1 öğretmen çıkarılmıştır.

Din alanında Devlet politikasına direnci (karşılık gösteren) için Bişkek'ten sınavı geçenlerin listesinden çıkarılan 2 öğretmen olmuş.

Medreselerin sınava katılım oranı %40. Sınavı başarı ile kazanan müdür ve öğretmenlerin katılım oranı %45. Sonuç orta göstergesini gösterebilmesi için %50'den %70'e kadar endekse sahip olmalıydı. Demek ki, sınavın sonucu tatmin edicidir.

K.C. DİDK'tan kayıttan geçmiş, KMDİ gözetimi altında toplam 105 dini okul mevcuttur, onların 83'ü çalışıyor, 22'si çeşitli nedenler ile çalışmamaktadır.

Mesleki eğitim açısından Çüy bölgesindeki Kara-Balta şehrindeki 'Kuran Nuru' enstitüsünde kaynaklama, Isık-Ata bölgesinin Drujba köyündeki 'Nur İslam' medresesinde elektrik, Sokuluktaki Janı-Jer köyündeki 'Ravza' medresesinde terzi, Alamüdün bölgesinin Araşan köyündeki 'Abdulla bin Abbas' medresesinde kaynaklama, Bişkek şehrindeki 'Abdullah ibnu Mas'ud' medresesinde aşçı v.s. ek olarak mesleki dersler okutulmaya başlanmıştır. Güney bölgedeki 5 medreseye ek olarak mesleki derslerin de eklenmesi planlanmaktadır. Bundan ziyade tarım, bahçıvanlık ve ingilizce kursların ana derslerin programlarına eklenmesi yetkililer tarafından görüşülmektedir.

KMDİ tarafından bütün dini okullar için okul programları belirlenmiştir, ancak bu programın çerçevesinde düzenlenen okul planının gerekli yetkililer tarafından onaylanıp, K.C. DİDK'e gönderileceğini bildirilmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyetinin dini alandaki Devlet Politikasını gerçekleştirmek için 2014-2020 senesi içerisinde yapılması gereken işlerin Planının 6.1, 6.5, 6.6. Maddelerine ve K.C. DİDK müdürünün 2016.yılın 28 Ekimindeki 270 Numaralı Kararnamesine göre Kırgızistanın bölgelerindeki dini okulların faaliyetlerini yürütmeleri ile ilgili 1-30 Kasım tarihi arasında geniş kapsamlı bir izleme (monitoring) gerçekleşmiştir. 2016 senesinde toplam 74 dini okullara izleme yapıp, 35 yazılı uyarı gönderilmiştir. K.C. DİDKnün bölgedeki temsilcileri yardımı ile resmi yazılı uyarıda belirlenen eksikliklerin yerine getirilmesi ile ilgili gerekli işlemler yapılmaktadır. İslam yönlü 1 üniversite, 5 enstitü, 68 medrese, 11 Hristiyan yönlü dini okullardan 1 üniversite, 2 enstitü, 8 Hristiyan orta okulu ve dini genel okulu tam olarak kontrolden geçmiştir.

Bu dini okulların bulunduğu yere göre:

- Bişkek şehrinde 6 İslam yönlü (1 üniversite 5 medrese), 5 Hristiyan yönlü dini okul (1 enstitü, 4 Hristiyan orta okulu);
- Çüy bölgesinde 27 İslam yönlü (3 enstitü, 24 medrese), 6 Hristiyan yönlü dini okul (6 Hristiyan orta okulu);
- Isık-Göl bölgesinde 1 dini okul (1 medrese);
- Narın bölgesinde 2 dini okul (2 medrese);
- Talas bölgesinde 4 dini okul (4 medrese);
- Calal-Abad bölgesinde 7 dini okul (1 enstitü, 6 medrese);
- Oş şehrinde 3 dini eğitim kurumu,
- Oş bölgesinde 15 dini eğitim kurumu,
- Batken bölgesinde 10 dini eğitim kurumu denetlendi.

Dini okulların faaliyetleri Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasına, normatif yasal eylemlerine, KMDİ ve kendi Tüzüğüne göre yürütülmektedir. Bu dini eğitim kurumları Kurani Karim, hadis, ‘Ahli Sunna val Jamaat’ akidesi, fikh dini kitapları ve alimlerin eserlerin yardımı ile ve İmam Maturidi ve Hanefi mezhebine göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Dini okulların ana hedefleri olarak öğrencilerin ruhsal ve ahlaki eğitimine dikkat etme, kaliteli eğitimi sağlamak, öğretimin kalitesini kontrole almak, öğrencileri ahlaklı olmaya öğretmek, dini aşırılık ve radikalizmi önlemek için zamanında doğru bilgi vermektir.

Dini Eğitim veren kurumların müdürleri ve öğretmenleri hakkında söz edersek, tasdik komisyonunun kararına göre hem müdürün hem de öğretmenlerin devletin tanıdığı dini veya laik yüksek eğitimi tamamladığına dair diploma, yada 9-11 sınıfı bitirdiğine dair belgesinin olması lazımdır. Tasdik komisyonunun kararına göre sınavdan geçen müdür ve öğretmenler çalışmaya yetkilidirler. Ancak, yapılan araştırmalar sonucunda sınava girmeyen yada sınavı geçemeyen müdür ve öğretmenlerin çalışmasına devam ettikleri ortaya çıktı. Dini eğitim aldığına dair belgesi bulunmayan adamın Dini Eğitim Kurumunun Müdürü olduğu belli olmuştur. Örnek olarak bir medresenin müdürünün yüksek laik eğitimi yoktur ve Kırgız Devlet Hukuk Akademisinde 2.sınıfta eğitim alıyor olduğu, daha bir İslam Enstitütünün müdürünün genel orta eğitimine dair belgesi olmadığı için sınava girenlerin listesinden alınmaya çalışılmıştır v.s.

Güney bölge ile ilgili (Oş, Calal –Abad, Batken bölgeleri): toplam 35 dini eğitim kurumlarına gözlem yapıldı. Onların 3ü İslam Enstitüsü, 32i medreseler. K.C..DİDKnan kayıttan geçmeleri lazım olanlar: ‘Kurmanjan Datka» medresesi, Calal-Abadda “İmam Azam” ve ‘Bibi-Rabiya” medreseleri.

Toplam olarak dini eğitim kurumlarına ve medreselere yapılan gözlemler sonucuna bakarsak kurumların eğitim seviyesi, eğitim verme imkanları önceki senelere göre ilerlediği belli oldu. Medreselere başvuran öğrencilerin sayısının artışı, anne-babaların son zamanlarda çocuklarının medreselerde eğitim almalarını istemelerinin artışı gösteriyor. Demek ki, gelecekte dini eğitim alabilmek için modern koşullara ihtiyaç duyulacağı mümkündür. Çünkü seneler önce medreseler öğrencilere bedava eğitim verirken, son yıllarda medresede eğitim alabilmek için 10.000-20.000 som arası ödemesi gerektiği ve anne babaların itiraz etmedikleri görülmektedir.

Ülke çapındaki medreselere yapılan gözlemlerin sonuçları öğrencilerinin kendi medreseleri hakkındaki düşüncelerini, önerilerini, kendilerinin gelecekteki planları, eğitimleri hakkındaki bilgileri içerdi. Daha detaylı bilgi için araştırmanın sonuçları bölümünde vermeye çalışacağız.

Yapılan gözlemler ve insanların görüşleri gösteriyor ki, medreselerde öğretmenlik yapanların çoğunluğunun resmi örgün eğitim almamış olduğu, aksine medrese eğitimi aldığını yada bir kaç hocadan özel din dersi görmüş olduğu

bilinmektedir. Dini Eğitim Kurumları bugün ciddi maanada gözden geçirilmelidir, geçmiş senelere bakarsak hatta egemenlik dönemindeki yıllara kıyaslarsak 2017 senesi din eğitim alanında gelişmeler var. Ama bu yeterli değildir, dini eğitim kurumları, medreseler, yaygın din eğitimi bir üst seviyeye getirilmelidir.¹⁸²

3.1.2. Camiler

Toplumdaki her yaştan bireyin dini yönden bilgilendirilmesi ve aydınlatılması bakımından camiler önemli birer yaygın din eğitimi merkezleri durumundadır.¹⁸³

İslam, din öğretimine çok önem veren bir dindir. Medreselerin açılışına kadar İslami öğretilerin öğretilmesinden büyük ölçüde mescitler sorumluydu. Camiler, Müslümanların ibadet etmek ve dinlerini tefekkür etmek için geldikleri yerlerdi. Ancak zamanla daha fazla insan okullara ve bilim kurumlarına gitmeye başladı ve camiler farklı amaçlarla hatta farklı dinden insanlar tarafından kullanılmaya başlandı. Çünkü camiler hangi dinden, hangi sosyal sınıftan olursa olsun herkese açıktır. Camiler eğitim için insanların evlerinden daha uygundu, çünkü Peygamber Efendimiz eğitimi insanların bir arada barış içinde yaşamalarına yardım etmenin bir yolu olarak görmüştü. Bu nedenle camiler daha ilk günden itibaren eğitim kurumları olarak hizmet vermeye başlamıştır. Efendimizin ardından zamanla burada farklı bilim çevreleri oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda, camilerde sadece dini ilimlerin değil diğer ilimlerin de öğretildiğini görmekteyiz. Kur'an, Hadis, Fıkıh, Edebiyat, Tarih, Tıp ve Astronomi gibi ilimler bunlara örnektir.¹⁸⁴

İslam'ın ilk yıllarında eğitimde dini konulara ağırlık verilmiştir. Alimler eğitim ve öğretimlerini camilerde ve diğer ibadethanelerde sürdürüyorlardı. Esasen bu usulü başta Hz.Peygamber ihdas etmişti. Peygamber'in vefatından sonra, bazı büyük İslam alimleri, onunla aynı yolu izlemişlerdir. Başta Ebu Hanife ve İmam Malik gibi büyük imamlar veya bilginler bu yolu takip etmişler ve çevrelerinde geniş ilim halkaları oluşturmuşlardır. Böylece 'Peygamber Mektebi'ni devam ettirmişlerdir. Ebu Hanife ve İmam Malik, Peygamberimizin yolundan giden alimlerdi. Pek çok ilim öğrenerek

¹⁸² Abdulmacid Asomudinov Muhammad mustafa medresesi müdürü, roportaj, Bişkek, 2017.

¹⁸³ Cebeci, 'Din Eğitimi Bilimi ve Türkiyede Din Eğitimi', s. 216.

¹⁸⁴ Kerim Yavuz, Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1, Adana, 1998, s. 277.

diğer alimlere aktarmışlardı. Mescitler ve camiler, başlangıçtan itibaren insanların İslam'ı öğrenip yetiştirebilecekleri yerler olmaya başladı. Bu özellikle küçük yerleşim yerlerinde geçerliydi.¹⁸⁵

Başlangıçta eğitim öğretimin kurucusu, idarecisi, planlayıcısı, ilk programlayıcısı ve nihayet asıl öğretmeni hiç şüphesiz Hz. Peygamberin kendisi idi.

Hız. Muhammed peygamberliğin daha ilk günlerinde İslami hareketi başlatmıştır. Bu hareket hızla yayıldıktan sonra eğitim-öğretimin yaygınlaşmasına yardımcı olmak için yeni öğretim yerleri ve yeni öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. İslam'ın yeni bölgelere hızla yayılmaya başlaması 'Peygamber Mektebi' kurulma gerekliliğini de hızlandırmıştı.¹⁸⁶ Camiler, insanların din hakkında resmi olmayan bir şekilde din eğitimi alabilecekleri mekanlardır. Bu cami temelli eğitim merkezlerinin bazıları çok popülerdir ve birçok kişiye dini eğitim vermektedir.¹⁸⁷

Günümüzde Kırgızistan'da dini eğitim hizmeti örgün eğitim çerçevesi içinde yeteri ölçüde verilmemektedir, okullarda verilen din dersleri nitelikli değildir. Bu nedenle yaygın din eğitimi büyük ölçüde KMDİ'ye bağlı camilerde yürütülmektedir. Okul dışında dini ve ahlaki öğretime destek veren en tanınmış yaygın öğretim yerleri şüphesiz camilerdir. Camiler, tarihsel geleneğe de uygun düşecek biçimde Kur'an ve ilmiyal bilgilerinin öğretildiği yerler olarak varlıklarını hala korumaktadırlar. Ancak öte yandan ülkemizde eğitim veren camilerin değerlendirilmesi ve burada görev yapan elemanların bilimsel yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ülkede bugün mevcut 2504 cami vardır. Camilerdeki görevli elemanlar mesleğini sevgi, istek ve samimiyetle yaparsa, manevi ve milli sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktırlar. Onların davranış ve sözleri halk üzerinde örneklik üreten bir etkiye sahiptir.

Bu noktada yapılan mülakatlarda katılımcıların bildirdiklerine göre bazı cami görevlilerinin eğitimi, davranışları, bilgi ve becerileri oldukça zayıf bulunmaktadır. Nitekim son döneme kadar vaaz ve hutbeler hazırlıksız yapılıyor ve gerekli bilgiler doğru bir şekilde aktarılamıyordu. Ancak son dönemlerde K.C. DİDK ve KMDİ tarafından yapılan çalışmalar neticesinde bu sıkıntılar giderilmeye başlandı.

¹⁸⁵ Yavuz, Günümüzde Din Eğitimi, s.279.

¹⁸⁶ Kerim, Günümüzde Din Eğitimi, s.278.

¹⁸⁷ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s.296.

Ancak şu bir gerçektir ki, cemaat eğitimi önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Çocuklar ve gençlerin eksik kalan bilgilerinin tamamlanması, yetişkinlerin toplumla birlikte eski bilgilerinin gözden geçirilip yeni ve doğru bilgilerle donatılması önemli bir görevdir. Burada eğitim kaliteleri hakkındaki görüşler ise tartışılmalıdır. En azından bunların pek çoklarında temsilci ve öğreticilerin kendilerini yeterince yetiştirememiş, yenileyememiş, dünyadaki eğitim ve öğretim hareketlerinden ve onların gelişmelerinden beslenememiş ve böylece kendi alanlarında veya dini yada fikri saplantı içerisinde çakılı kalmış olmaları, onları görevlerinin yürütülmesinde olumsuz etkilemiş ve bu durum onların başarılarını gölgelemiştir. Aslında sağlıklı ve bütünleşmiş bir toplum hayatının gerçekleşmesinde dinin temsilcileri ve eğitimcilerinin önemli sorumluluk ve yükümlölükleri vardır.

Kırgız toplumunda bir imamın rolü önemlidir, ancak onlar esas olarak günde beş vakit namaz kıldırmak gibi geleneksel dini faaliyetleri yürütürler. Bu, toplumun ve toplumun sorunlarının çözölmesine yardımcı olmaktan ise onlar klasik sınırlar içerisinde faaliyetleri yürütmektedir. Müftölük din görevlisi yetiştirme konusunda iyi bir iş ve sonuç yeterince çıkaramıyor ve bu Kırgız toplumu için bir sorun haline gelmiştir. Müftölük, din görevlilerini daha iyi yetiştirebilmesi için devlet tarafından da desteklenmelidir. Sadece müftölük gereken kadroları yetiştirmesi lazım diye bakılmamalıdır.¹⁸⁸

Ayrıca kadın vaizlerinin sayısının azınlığı nerdeyse yok denecek kadar az olması, din eğitimindeki büyük bir eksiktir. Bayram günleri, Cuma günleri kadınlar vaaz dinlemekten yoksundurlar. Bu açıdan, bu eksikliği gidermek amacıyla yaygın din eğitiminin toplumun tümüne, cinsine, yaşına bakmaksızın konferanslar şeklinde verilmesini sağlamak gerekir.

Kırgızistanda camilere erkekler giderler. Genellikle bir katlı olup, namaz kılacak mekan ve avludan oluşmaktadır.

¹⁸⁸ Timur Kozukulov, Kırgızistan'da Dini Kurumsallaşma Ve Toplum, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17477> (12.07.2021) s.187.

3.1.3. Vaaz

Vaaz, halkı kötü davranışlardan kaçıdırmak ya da iyi davranışlara yöneltmek niyetiyle ahlaki ve dini konularda tavsiye, uyarı ve teşvik sağlayan bir konuşma veya yazılı eserdir. İnsanlara dini inançları da öğretmektir. Vaaz eden kimselere vaiz denir. Vaizlik, kaynağını Kur'an ayetlerinden ve hadislerden alan geleneksel bir meslektir.¹⁸⁹

Zariyat süresi, 55 ayet: “Sen öğüt ver! Çünkü öğüt, inananlara yarar sağlar”.¹⁹⁰

Nisa süresi, 63 ayet: “Onların kalplerindeki Allah çok iyi bilir. Onlara yüz verme ; onları uyar; onlara konuş; ruhlarına işleyen etkili söz söyle”.¹⁹¹

Vaazın hem teorik hem de pratik bir tarafı vardır. Vaizlik eğitimi, camilerde vaizler tarafından incelenen bir konudur. Vaizlik, camilerde vaizler tarafından yürütülen önemli bir iştir. Dini kavramları öğretmek için kullanılabilir ve genellikle insanları hayatlarını Allah'ı memnun edecek şekilde yaşamaya teşvik etmenin bir yoludur.¹⁹²

İslam dininin ilk devirlerinden itibaren cami ve mescitlerde imamlar ve dini ilimlerde yetişmiş kişiler tarafından halka öğüt ve nasihatler verilmiş, herkes bu derslere katılarak ders halkaları şeklinde etkinliklerin oluşmasını sağlamışlardır. Kırgızlar da dini bilgilerine büyük ölçüde bu yolla sahip oluyorlardı.

Ülkemizde son zamanlarda camilerde Cuma günleri verilen vaazlar bir sisteme bağlanmaktadır. Camilerde verilen hutbeler toplum için önemli konuları esas alır. Cuma günleri genellikle dini birlik, uzlaşma ve dayanışma, din ve mezhep bilgileri, radikal fırkalara uymama, Hanefi mezhebini benimseme, aile, toplumdaki barış ve dostluk konularında hutbeler verilmektedir. Bu konulardan bazıları, özellikle toplumu bir arada tutmak söz konusu olduğunda oldukça önemlidir. Halkı dini yönden bilgilendirip aydınlatmak görevi kadrolu resmi vaizlere aittir. Resmi vaizlerin bulunmadığı bölgelerde bu görev iyi yetişmiş imamlar tarafından yürütülmektedir.

Genelde camilerde okunan hutbelerin ve verilen vaazların etkili olmadığından söz edilir. Bunu yanında bazı vaizlerin etkili oldukları da bilinmektedir. Nikah günü, ölüm, çocuk doğumundan sonra isim verme gibi vesilelerle de vaazlar verilmektedir.

¹⁸⁹ Suat CEBECİ, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiyede Din Eğitimi, s. 213.

¹⁹⁰ Peker, Kur'an Meali, s.476.

¹⁹¹ Peker, Kur'an Meali, s. 84.

¹⁹² Yavuz, Günümüzde Din Eğitimi, s. 301.

Vaizlerin aldığı eğitimin bilimsel metotlarla yapıldığı söylenemez. Çünkü vaizlik ile ilgili ülkedeki İlahiyat fakültelerinde anabilim dalı yada herhangi bir bölüm bulunmamaktadır. Bu eksiklikler hizmetçi eğitim kursları ile telafi edilmektedir.

Vaiz cemaat ile iletişim içerisinde olmalı. Sürekli olarak ‘Ben kimlere vaaz edeceğim?’ sorusu içerisinde arayışta olmalıdır. Vaiz inançtan söz ederken ifadeleri ile onları içinde bizzat kendisinin yaşadığı hissini uyandırabilmelidir.

Vaiz; cami, mescit ve diğer ibadethaneler ile hastane, cezaevleri ve müftülüğün göstereceği diğer yerlerde vaaz vermekle yükümlüdür. Ayrıca rehberlik programlarına, Kur’an kurslarına ve mesleki gelişim kurslarına da katılmaktadırlar. Vaizin görevi vaaz vermek, dini konularda vekillik yapmak ve müftünün düzenlediği etkinliklere katılmaktır. Ayrıca Müslümanların camilerde ibadet etmelerindeki eksiklikleri de inceler ve bulduklarını müftülüğe bildirir. Son olarak vaiz, bireysel ve toplumsal davranışları nasıl etkilediğini görmek için görev yaptığı bölgenin sosyal ve kültürel yapısını inceler. Müftü, Hutbe ve İrşad Heyeti sunulan rapor gereğince bu raporun bulgularını daha sonra tartışır. Bu ise meydana gelen bazı sorunların çözülmesine yardımcı olacaktır.¹⁹³

Bir yandan bugün vaizlere yeterince itibar edilmediği fark edilmektedir. Örneğin ülkemizdeki genel imaja baktığımızda mesleki bilgilerinin, dünya görüşlerinin, genel kültürlerinin çok güçlü olduğunu görüyoruz. Öte yandan vaazlarındaki yöntemlerin, hazırlanışlarının ve içeriklerinin genellikle özensiz olduğunu görmekteyiz. Öte yandan ikna etme yetenekleri de genellikle güçlü durumda değildir.

İşte bu ve buna benzer durumlardan dolayı gözlemlerden de elde edildiği üzere, insanların Cuma günleri vaaz dinlemeye değil, sadece cuma namazını kılmak için camiye geldikleri görülmektedir.

3.1.4. Kuran Kursları

Kırgızistanda okul, lise veya üniversite programlarında yer alan Din Kültürü veya Etik dersleri herhangi bir dinin eğitimini öngörmemektedir. Dolayısıyla bu derslerde farklı dinler birlikte anlatılmaktadır. Konuların yalnızca İslam dinine özgü

¹⁹³ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s.276.

olmaması sebebiyle halk arasında İslam, Kur'an okuma, temel dini bilgiler, namaz, dua ve sureler v.s. hakkında genel bilgiye sahip olmak için Kur'an kurslarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurslar yaz aylarında daha etkindirler.

Kur'an kursları, faaliyetlerini KMDİ tarafından düzenlenen plan ve programlara bağlı olarak yürüten yaygın din eğitim kurumlarıdır. Ülkemizdeki her müslüman ve vatandaşın gönüllü olarak din eğitimi almak ve İslam dini hakkında bilgi edinmek istediği zaman başvuracağı yer yaygın din eğitimi kurumudur. Burada gerçekleştirilen din eğitimi kimseyi mecbur etmeden, tamamen bireylerin gönüllü taleplerine bağlıdır. Kur'an kursları İslam dinine mensup olanların kendilerini yetiştirmesinin önünü açmayı amaç edinmektedir.

Kur'an kurslarının vereceği İslami din eğitimi, diğer eğitim kurumlarında veya okullarda din eğitiminden edinilen bilgileri pekiştirme, eksikleri tamamlama ve sahip olamadıklarını kazandırma konusunda yardımcı bir eğitim hizmeti olmaktadır. Bu nedenle söz konusu eğitim İslam hakkında sağlam bilgilere dayanmalı ve bu bilgileri güncellemeye özen göstermelidir. Dolayısıyla Kur'an kursları gibi yaygın din eğitimi veren kurumların varlığı kaçınılmazdır. Kur'an kursları, yaygın din eğitimi veren kurumlardır, yani laik eğitim sistemi içindeki diğer kurumlarla uyum içinde çalışarak İslami din eğitimi ihtiyacını karşılayan yapılardır.¹⁹⁴

Kur'an kursu öğreticilerinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır: 'Kurs öğrencilerine usulüne göre Kur'an-ı Kerimi yüzünden okumayı öğretmek, ezber çalışanlara usulüne göre Kur'an-ı Kerimi ezberletmek, namaz süreleri ile dualarını özüne uygun okunuşlarını sağlamak, meallerini öğretmek, müfredat programına göre tecvit, tashih-i hurufu öğretmek, müfredat programına göre itikat, ibadet ve ahlakla ilgili dini konularda bilgiler vermektir. Kur'an kursu öğretim elemanları da kursta düzeni sağlamak, öğrencilere ve çevreye örnek olmak, program ve etkinliklerin temiz ve düzenli tutulmasından sorumludur.¹⁹⁵

Kırgızistanda Kur'an kursları üzerinen tartışılan konuların birisi de, Kur'an kursu sayısıdır diyebiliriz. Burada belirtmek gerekir ki, Kur'an kurslarının sayısını okul sayısı gibi değerlendiremeyiz. Kurslar genelde tek sınıflıdır ve öğrenci sayısı çok fazla değildir. Okulda bir sınıfta 25-34 arası öğrenci varken, kurslarda en fazla 15

¹⁹⁴ Aydın, Kuran Kursu, s.1.

¹⁹⁵ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss.277-278.

öğrenci olabilmektedir. Kuran kurslarının sayısının artması konusunda olumsuz görüş bildirenler ise, eğitimin dinselleştirilmesinin bir tehlike olduğunu belirtmektedirler.

Oysa Kırgızistanda laik, demokratik eğitim bir sistemi vardır. Kur'an kursları yaygın din eğitim kurumları olduğu için, onun sayısının artması başka örgün eğitim kurumlarına olan ilgiyi azaltmamaktadır. Aksine, bu kurslar laik eğitim sisteminin amaçlarına ulaşabilmeleri için örgün eğitim veren okullara destek sağlamaktadır.

Kırgızistan'da Kur'an kurslarının sayısı sürekli değişmektedir. Bu kursların bazıları eğitimlerinin niteliğine göre kapanabilmekte ya da varlığını sürdürebilmektedir. Kur'an kurslarının açılması ya da kapatılmaları kuruldukları çevrelerde insanların ihtiyaçları ve ilgileriyle ilişkilidir. İsteyenlerin ihtiyacı sona erince eğitime ara verilmekte, daha sonra ihtiyaç duyulduğu takdirde yeniden açılmaktadırlar. Bu kursların bazen kayıtsız olarak da yapıldığı görülmektedir.

Okulların tatil olduğu yaz aylarında okul çocuklarına yönelik yaz kursları da mevcuttur. Bu kurslar Kur'an kurslarının bulunmadığı bölgelerde müftülükçe uygun görülen camilerde açılmaktadır. Aslında Kur'an kurslarının sayısı az olduğundan çoğu zaman camilerde, mescitlerde ve bunların eklentilerinde açılmaktadır ve Kur'an okumayı, bazı temel dini bilgileri ve duaları öğrenmeyi, en önemlisi de insanların din ile bağlantılarını geliştirmelerini sağlamak açısından çok yararlı olmaktadır.

Dersler cami görevlileri ya da Kur'an kursu öğretmenleri tarafından verilmektedir. Kurs sonunda verdikleri diplomalar ise resmi görevlerde öğretim değeri taşımamaktadır. Din hakkında doğru bilgiler vermenin en önemli taraflarından biri, halkın yanlış bilgiler veren dini kurumlara başvurmasını engellemesidir. Bu yüzden çocuklara, öğrencilere Kur'an kursunda olsa bile özel eğitime sahip, kaliteli eğitim almış, özenle hazırlanmış bir programın yardımıyla ders verecek öğretmen ihtiyacı bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kur'an kurslarının kaliteli bir şekilde yürütülmesindeki katkı payı çok yüksektir. Mesela, Kırgızistan'da Oş Devlet Üniversitesi himayesinde bulunan Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi'ndeki Kur'an kursu Türk hayırseverlerin desteğiyle faaliyet göstermeye

başlamıştır. Böylece 2011 senesinden itibaren yüz bir (101) hafızın hafızlığını tamamlaması mümkün hale gelmiştir.¹⁹⁶

Bu yöntem ile dini bilgiyi verme görevi olan KMDİ tarafından yerine getirilmesi, toplumun bu yöndeki ihtiyaçlarının resmi kanallarla karşılanması çok önemlidir. Ancak gözlemlerin sonuçlarına bakarsak, bazı eksikliklerin olduğu, sorunların yaşandığı, öğretmenlerin bilgi verme metodlarının zayıf olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda bir değerlendirme yapılacak olursa, Kur'an kurslarında öncelikle bilgi ezberleme ve kurallara uyma gibi esaslardan önce doğru ile yanlış temyiz etmeyi sağlayan bilgilerin daha çok vurgulanması uygun olacaktır. Çünkü kurslara katılan kişiler sürekli bilgi ezberlemekten sıkılmakta ve eğitimden uzaklaşabilmektedirler. Bu yönde yapılacak bir yenilenme, ders saatlerinin verimli geçmesine ve böylece insanların dini değerlerin gerekliliği konusunda olumlu tutumlar benimsemesine yardımcı olacaktır. Nihai aşamada ise bu, Kur'an kurslarına olan katılımın artması olarak geri dönüşler kazandıracaktır. Böylece insanların dine olan ilgileri uyandırılarak Kur'an okumayı öğrenme, dua ve sureleri ezberleme gibi pratikler canlı tutulacaktır.

3.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİ KURUMLARININ EĞİTİM PROGRAMI

Medresede okutulan dersler Arapça, Tefsir ve Tefsir Usulü, Hadis ve Hadis Usulü, Fıkıh ve Fıkıh Usulü, Kelam ve Akaid gibi sadece İslami Bilimlerle ilgili derslerden oluşup, genel kültür dersleri, fen bilimleri ve pedagojik formasyon derslerine yeteri kadar yer verilmemiştir. Bütün Medreseler için planlanmış yada düzenlenmiş ders programı resmiyette olmakla faaliyette bir sistem tam uygulanmamaktadır. Ders programı, okutulan kitaplar her medreseye göre değişiklik göstermektedir. Bazı medreselerin ders programını incelersek, Türkiye'deki Kuran kurslarındakine benzer şekildedir ve farklı medrese türleri vardır. Bazıları sadece klasik İslami eğitim programı verirken, diğerleri Kırgız dili, coğrafyası ve yabancı ülkeler tarihi ile ilgili dersleri içerir.

¹⁹⁶ Nezir Aliyev, Kırgızistanda Kuran Kursu Öğrencileri Hafız Ooldu, 07.05.2017
<http://aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistanda-kuran-kursu-ogrencileri-hafiz-oldu/813283>, (11.11.2017).

Dersler genellikle konuşma yoluyla işlenir. Öğretmen Arapça bir kitaptan bir ders okur ve Kırgızcaya çevirir. Öğrenciler de konuşmayı dinleyerek konuyu anlamaya çalışırlar ve sonrasında anlamadıkları soruları öğretmene sorarlar.¹⁹⁷

Orta çağda, öğretmenler ve öğrenciler ezbere dayalı yöntemler ve öğrencilerin öğrendiklerini basitçe aktardıkları bir sistem kullandılar. Müfredatta sosyal hayatla ilgili herhangi bir ders veya materyal bulunmadığından ders kitaplarının içeriği resmi doktrin olarak kabul edilmektedir. Müderris, ders kitaplarının içeriğinin doktrin olarak kabul edildiğini ve hiçbir şekilde yoruma açık olmadığını belirtmektedir.¹⁹⁸

Medreselerin bir parçası Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün gibi kurumların yöntemleri ile, bazıları ise Türk ve Mısırların yöntemi ile faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu eleştirilere yanıt olarak 2012 tarihinden itibaren KMDİ din eğitim kurumlarında tek tip müfredat geliştirmiştir. İslam dini eğitimi beş seviye ayrılır:

1. Kuran okuma, hafızlık – eğitim dönemi 3 yıl
2. İlköğretim medreseler - eğitim dönemi 2 yıl
3. Orta öğretim medreseler - eğitim dönemi 3 yıl
4. Yükseköğretim kurumları ve medreseler- eğitim dönemi 4 yıl
5. İslam üniversitesi- eğitim dönemi 5 yıl

Bütün eğitimler Hanefi mezhebi üzerinden verilir.

¹⁹⁷ Pay, Kılavuz, **Kırgızistan'da Bir Din Eğitimi Kurumu: Medreseler**, s. 271.

¹⁹⁸ Ahmet Cihan, **Kırgızistanda Din Eğitimi Veren Kurumlar**, Belgeler ve Araştırma Notları, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 14, 2005, http://isad.isam.org.tr/vdata/sayi14/isad014_cihan.pdf (10.11.2021 giriş), s. 123.

Tablo 4. Kurani Kerimi ezberleme (Hafızlık) Kursunun Okul Programı Eğitim süresi 3 yıl.
Mezun alanı: Hafız (Kurani ezberebilen) ve İmam.

№	Dersler	Kaynaklar	Sınıfı	Toplam saat	Vize sınav	Sınav	Mezuniyet sınavı	Ders saatlerinin sayısı					
								1.Sınıf		2.sınıf		3.sınıf	
								16	18	16	18	16	18
								1	2	3	4	5	6
1	Kurani-Kerimi kopmle ezberleme	Kurani-Kerim		648		1-6	6	106	110	106	110	106	110
2	Tecvid	Tecvid		108		1-6		16	20	16	20	16	20
3	Fıkıh	İslam eğitimi, İslam ibadeti		432	1-6			70	74	70	74	70	74
4	Hadis	40 Hadis, Seçilmiş Hadisler		216	1-6			34	38	34	38	34	38
5	İslam Tarihi	Peygamberler Tarihi (kırgızca)		108	1-6			16	20	16	20	16	20
6	Ahlak	İslam edepleri		108	1-6			16	20	16	20	16	20
7	Kelam	Tevhid		324	1-6			54	54	52	54	52	54
8	Beden eğitimi												
	Toplam			1944									

Tablo 5: İlk Dini Eğitim medreselerin okul programı. Eğitim süresi 2 yıl

№	Dersler	Kaynaklar	Sınıfı	Toplam saat	Vize sınavı	Sınav	Mezuniyet Sınavı	Ders saatlerinin sayısı			
								1. sınıf		2.sınıf	
								1	2	3	4
								16	18	16	18
1	Kuran, Tecvid	30-cüz, Yasin, Mülk	1-2	288		1-6	6	70	74	70	74
2	Arabça	Arab dili	1-2	288		1-6	6	70	74	70	74
3	Sarf	Muallim sarf, Mabdau sarf, Bidan sarf mir	1-2	144	1-6			34	38	34	38
4	Nahf	Harakat, Nahf vazıh, Durusu nahv, Nahv mir, Mabdaul nahv, Miati amil, Hidayat nahv	1-2	216	1-6			52	56	52	56
5	Kelam	Tevhid, Taysir (Akide Tahavi)	1-2	216		1-6	6	52	56	52	56
6	İslam tarihi	Sıra nebevi, Kıyas nabaviya, Sufi Allıyor	1-2	144	1-6			34	38	34	38
7	Fıkh	İbadat İslamiya, Nurul izah, Minyatul musolli, Taalimül islam	1-2	288		1-6	6	70	74	70	74
8	Hadis	Seçilmiş Hadis, Riyazus solihin	1-2	216		1-6	6	52	56	52	56
9	Edep ve Ahlak	Adabul islam	1-2	72	1-6			16	20	16	20
10	Usulü Tebliğ	Dine daavet etmenin usulü		72	1-4			16	20	16	20
11	Kırgızistan Tarihi	Macmuat tavarıh	1-2	72	1-4			16	20	16	20
12	Kırgızca			72	1-4			16	20	16	20
13	Bilgisayar		1-2	72	1-4			16	20	16	20
14	Beden eğitimi		1-2	72	1-2			16	20	16	20
15	El sanatları		1-2	48	1-4			10	14	10	14
16	Seminer		1-2	24	1-6			6	6		6
	Toplam			2340							

Tablo 6: Orta Dini Eğitim / Medreselerin Okul Programı. Eğitim süresi 3 yıl. Mezun alanı:
Dini Alanda Uzman.

№	Dersler	Kaynaklar	Sınıfı	Toplam saati	Vize sınavı	Sınav	Mezuniyet Sınavı Sınavı	Ders saatlerinin sayısı					
								1.sınıf		2.sınıf		3.sınıf	
								1	2	3	4	5	6
								16	18	16	18	16	18
1	Kuran	30-cüz, Yasin, Mülk, Ar-Rahman, Vakiya.	1-3	432		1-6	6	70	74	70	74	70	74
2	Arabça	Arab dili	1-3	432		1-6	6	70	74	70	74	70	74
3	Sarf	Muallim sarf, Mabdu sarf, Bidai, Ulmu Siyya, Sarf mir.	1-3	216	1-6			34	38	34	38	34	38
4	Nahf	Harakat, Nahf vazih, Durusu nahv, Nahv mir, Mabdu sarf, Miati amil, Kafiya.	1-3	324	1-6			52	56	52	56	52	56
5	Kelam	Tahaviya, Fikhul akbar, Badul amaliy, Tavhid.	1-3	324		1-6	6	52	56	52	56	52	56
6	İslam tarihi	Süra nabaviya, Peygamberler tarihi (kırgızca), Sufi Allayor.	1-3	216	1-6			34	38	34	38	34	38
7	Tefsir	30. cüzün tefsiri Celalayn.											
8	Fikh	Muktasar, Talimul İslam, Nurul izah, Minyatul musolli, Kuduri.	1-3	432		1-6	6	70	74	70	74	70	74
9	Hadis	40 Hadis (arapça), Riyazus solihin, Muhtarul ahadis.	1-3	324		1-6	6	52	56	52	56	52	56

10	Ahlak	Adabul islam	1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20
11	Usulü Tebliği	Sahabe hayatları, Mincahu dağva.		108	1-6			16	20	16	20	16	20
12	Kırgızistan Tarihi	Macmuat tavarih	1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20
13	Kırgızca	Kırgız dili	1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20
14	Bilgisayar		1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20
15	Beden eğitimi		1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20
16	El sanatları		1-2	72	1-6			10	14	10	14	10	14
17	Seminer		1-3	27	1-6			4	5	4	5	4	5
	Toplam			3447									

Tablo 7: Yüksek Din Eğitimi Medreselerin ve Dini Enstitütülerin Okul Programı. Eğitim süresi 4 yıl/ gece ve gündüz eğitim programı. Mezun alanı: Arab dili ve Şariat Bilimleri alanında uzman.

№	Dersler	Kaynaklar	Sınıfı	Toplam saat	Vize sınavı	Sınav	Mezuniyet Sınavı	Mezuniyet Sınavı	Ders saatlerinin sayısı							
									1.sınıf		2.sınıf		3.sınıf		4.sınıf	
									1	2	3	4	5	6	7	8
									16	18	16	18	16	18	16	18
Alan mesleki dersler																
1	Kuran	4.cüz ezber	1-4	360		1-8	8	44	46	44	46	44	46	44	46	
2	Arabça	Arab dili	1-4	432		1-8	8	52	56	52	56	52	56	52	56	
3	Fıkıh	Muhtasar, İhtiyar, Kuduriy, Kanzu dakaik, Şarhul vikaya, Hidayat	1-4	432		1-8	8	52	56	52	56	52	56	52	56	
4	Kelam	Fikihul akbar, Tahaviya, Badul amaliy, Nasafiy, Matn Mulla Jalal	1-2	144		1-4	8	34	38	34	38					
5	Hadis	Mişkatul masobih, Riyazus soolihin, Adabul mufrad, Manhalul hadis,	1-4	432		1-8	8	52	56	52	56	52	56	52	56	

		6 sahîh hadis (sihasus sitta).													
6	Tefsir	Calalain, Tafsir Nasafiy, Bayzooviy.	3-4	288		5-8	8					70	74	70	74
7	Kuran meali	Tercume kelime kelime.	3-4	288		5-8	8					70	74	70	74
8	Usulü Fikh	Usul şaşıy, Nurul anvar, Husamiy, Tavzih, Talvih.	3-4	288		5-8	8					70	74	70	74
9	Balaga	Durusul balaga, Talhis, Muhtasar ma’ani.	3-4	144	1-8							34	38	34	38
10	Nahf	Nahvul vazih, Miatu amil, Kafiya, Şarh, cami, Hidayatun nahvi,Nahvu Mir, Alfiya.	2-3	288	1-6					70	74	70	74		
11	Sarf	Tafsili akmalı, Sarf Mir, İlim Siga, Mizaan, Muallim Sarf.	2-3	144	3-6					34	38	34	38		
12	Muras	Siraci, İlmul mavaris	4	72	7-8			16	20	16	20	16	20	16	20
13	Ulumul Hadis	Nahbatul fikr, Taysirul mustallah ahadis.	4	72	7-8			16	20	16	20	16	20	16	20
14	Tezhib	Kuraniy, Nash, Nasta’lik, Rik’ya.	1	72	1-2			34	38						
15	İslam Edebiyeti	Unvanul bayan, Makomatul haririy, Mesnevi, Sufi Allayar, Humasiy.	1	72	1-2			34	38						
16	İslam Tarihi	Nurul yakin, Kisas, Tazkiratul avliya.	1-2	216	1-4			52	56	52	56				
17	Din Felsefesi	Taysir mantık, İsagojiy, Mirkat, Mantikul mufid, Sullam, Şarhtahzib	1	72	1-2			34	38						
18	Din pedagojisi	Ta’lim muta’allim, Adabut toolibin.	2	72	3-4					34	38				

19	Usulü Tebliğ	Minhaju Da'va	2	72	3-4					34	38				
Ek Dersler															
20	Kırgızca	Kırgız dili	1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20		
21	Kırgızistan Tarihi	Majmuat Tavarih	1	72	1-2			34	38						
22	Bilgisayar		2	72	3-4					34	38				
23	Rus dili		1	72	1-2			34	38						
24	Seminer		1-4	36				4	5	4	5	4	5	4	5
25	Beden Eğitim		1-3	108	1-6			16	20	16	20	16	20		
26	El sanatları		2	72	3-4					34	38				
	Toplam:			4500											

Devlet medreselere eğitim için para vermiyor. Örneğin 200 kişinin eğitim gördüğü bir medrese var ve medrese eğitim finansmanını sadece bir sponsordan alıyor. Özel sponsorlar hakkında söylersek, birçok Kırgız vatandaşı tarafından bilinen Sayın Said Bayumi¹⁹⁹ medreselere sponsorluk yapmaktadır. Özel sponsorlar genellikle camileri ve dini eğitim kurumlarını finanse etmek için para sağlar. Bazı durumlarda, öğretmenler sponsorla yapılan bir anlaşmaya dayalı olarak maaş alırlar ve bazı öğretmenler maaşlarını sponsor kuruluşa bağışlamayı veya zekatlarını (sadaka) okula veya camiye vermeyi seçerek maaşlarını almazlar. Bazı insanlar hasat sırasında yiyecek veya para sağlayarak yardım ederler.²⁰⁰

2015 yılında çalışma başlatan İyman vakfı Kırgızistan'daki dini alanda neredeyse tüm din görevlilerinin tamamına kısa dönemli programlar ve kursları düzenleyerek, eğitim verme imkanlarını sunmuşlardır. Tahminen iki bin beşyüz (2500)

¹⁹⁹ Yukarıda adı verilen Sayın Said Bayumi. Dünya Müslüman Gençlik Meclisi Başkanı, Kırgızistanda aktif bir faaliyet yürütmektedir.

²⁰⁰ Bulan Institute for Peace Innovations, **The Report "Religious Education in Kyrgyzstan: Madrasah System in Urgent Need of Reform"**, 2017, <https://prevention.kg/wp-content/uploads/2019/02/Report-on-REUs-in-English-1.pdf> (01. 06. 2020), s. 21.

din görevlisi (onun içinde imamlar da var), ilk düzenlenen pilot turda 12 günlük kurs gördüler. 2016'da ikinci kez olarak KMDİ'nin tüm görevlileri için bir haftalık kurs organize edildi. Bu kursların hoca ve öğretmenlerinin çoğunluğu Türkiye Diyanet Vakfı'nın yardımı ile açılmış olan Oş Devlet Üniversitesinin İlahiyat Fakültesinin Öğretim Üyeleri olmuştur. Adı geçen kurslarda esas olarak Hanefi mezhebi Maturidi akidesinin okutulması ön görülmüştür. İmamlar hariç başka farklı sivil toplum temsilcilerin kuruluşları ve devlet kurumlarında görev yapanlara'da Hanefi-Maturidilik konusunda geniş bilgi verilip, resmiyette olan, ayrıca benimsenen görüşü özellikle Devletin Din Siyaseti ile ilgili vizyonun çerçevesinde konferans, seminer ve görüşmeler organize edilmiştir. İlahiyat fakültesinin öğretim üyelerinin bu kursların oluşumundaki rolü büyüktür çünkü programların hazırlamasında ve müfredatın uygulanmasında yer almışlardır. Din adamlarının eğitiminin yükselişinde faaliyette bulunma çalışmasından sonra din görevlilerine maaş verme projesi üzerinde çalışmalar yapılmıştır ve KMDİ çalışanlarına, imamlara maaş adında destek burs vermeye başlamıştır. Laik devlet anlayışı din görevlilerine aylık ücret verme konusunda kanunen yol verilmediği için bu verilen paraya bir nevi burs olarak adlandırılmaktadır. Cami görevlilerine imama beş bin (5000) kırıgız somu verilmiştir. Bu prosedürün işlenmesinde ilk önce imamları yada din görevlilerini KMDİ, K.C. DİDK, Sivil Kuruluş, Güvenlik Güçlerinden oluşan üyeleri bir komisyon halinde sınav yaparak elemeler düzenlemektedir. İmtihandan geçenler KMDİ'nin Müftüsü tarafından verilen onayı ile destek burs almaya hak kazanmış olmaktadır, böylece devlet din görevlilerin ekonomik, maddi, sosyal güvenliğini sağlamış olmaktadır. Anayasa anlayışında din ve devlet ayrıdır, devletin bütçesinden dini alana destek ve yardım etme gibi imkanların sağlanması mümkün değildir. Diğer sivil kurum ve kuruluşların, vakıfların, fonların bu yapılan maddi desteğe eleştiriler beklenirken tam tersi bazıları desteklemiş ayrıca herhangi bir negatif sözler, düşünceler, eleştiriler, tepkiler olmamıştır. Böylece K.C.'nin Güvenlik Konseyinin kararı ile din alınındaki devlet siyaseti ufuğunda gelişmeler ve bir çok konuda düzenlemeler gerçekleştirilmektedir.²⁰¹

²⁰¹ Kozukulov, Din Siyaseti, ss.98-99.

Analiz gösteriyor ki, dini alandaki uzmanlar medreselerin eğitimin kalitesi ile birlikte standartlarına göre faaliyetlerini sürdürmesi daha da verimli olacağını söylüyorlar.

3 Şubat 2014 tarihinde kabul edilen Savunma Konseyinin din alanında devlet politikasının kararına göre, yasal düzenlemelerin gereklerine uygun dini kurumları kontrol etme ve güvenliği sağlamak amacıyla, 94 dini kurumlara planlı kontroller yapılmıştır. Sonuçta, çevresel, teknik, yangın, inşaat, enerji güvenliği konusunda yaklaşık 300 ihlaller ortaya çıkmış.

Görüşmelerin sonuçlarına bakarsak bütün medreseler maddi desteğe muhtaçtırlar. Hükümet yetkilileri, uzmanlar ve medyada çalışanlar medreselerde öğretim sisteminin kalitesizliği, yeterli sayıda personelinin olmadığını ve yetersiz koşullar altında faaliyet yürüttüklerini eleştiriyorlar. Ancak, son yirmi yıldır, devletin bütçesinden dini eğitim kurumlarının gereksinimlerine ve ihtiyaçlarına herhangi bir para tahsis edilmediğine ve vakıflardan düzenli yardım görmedikleri için medreseler uluslararası fondların, öğrencilerin anne babasının ve bazen iş adamların, hayır severlerin maddi desteğiyle ayaktaadırlar.

3.3. KIRGIZISTANDA YAYGIN DİN EĞİTİM FAALİYETLERİN ÖRGÜN DİN EĞİTİMİ İLE İLİŞKİSİ

Kırgızistanda 1992 yılında kabul edilen Eğitim Hakkında Kanunda “Kırgız eğitim sistemi” çok basamaklı bir yapıya sahip olarak tanımlanmıştır ve şimdiye kadar Sovyet döneminde pratikte uygulanan bir türü olarak sürdürölmektedir.

Eğitim sistemi aşağıdaki gibi şekildedir:

1. Okul öncesi eğitim- 3-6 yaş arasındaki çocukların kireşe gitmesidir.
2. İlk Genel Eğitim- 1. sınıftan 4. sınıfa kadar basamaktır. 6-11 yaş arasısıdır.
3. Temel Genel Eğitim- 5. sınıftan 9. sınıfa kadar basamaktır. 11-15 yaş arasısıdır.
4. Tam Genel Eğitim- 10-11. sınıf, 15-17 yaş arasısıdır.
5. Mesleki eğitim (Kollej)- mektepten 9. sınıftan yada 11. sınıftan mezun olanlara mesleki eğitim vermektedir. Eğitim süresi kuruma göre 1,5-3 senedir.
6. Lisans
7. Yüksek Lisans

8. Aspirantura (Doktora)

Zorunlu eğitim 11 yıllıktır. Kırgızistanda örgün eğitimde din eğitim konusu incelenirken, ülkemizin güney ile kuzey tarafındaki dini durum farkı göz önünde bulunmalıdır. Çünkü Kırgızistanın Güney tarafı daha dini olup, burada özellikle din eğitimine özen gösteriliyor. Kuzey tarafında Ruslar yaşadığı içindir de belki, dini alanda gelişim bir az yavaştır. Okul programlarında din eğitime bağlı dersler okutulmamaktadır. Ayrıca örgün eğitim çerçevesinde din öğretiminin yapılması için din dersinin programa eklenmesi yetersiz olurdu, çünkü ders kitapları, bu alanda eğitim verecek uzmanların okullarda bulunmaması okutulacak olan bu dersin amacına ulaştırılmaz.

Eylül 2015'te Kırgızistan hükümetinin emri altında K.C. EBB din eğitimi kurumlarını reforme etme konseptini geliştirmek için bir çalışma komisyonu kurdu. Konsept gelişimi 2016 yılının sonlarında tamamlanmış ve K.C. DİDK kamuoyu tartışması için Oş ve Bişkek şehirlerinde duruşmalar gerçekleştirmiştir.²⁰²

Bu kavramın diğer temel amaçlarından biri de, dini kurumlardaki din eğitimi müfredatlarının tüm öğrencilerin aynı şeyleri öğrenmesi için standart hale getirilmesidir. Bu, daha tekdüze bir eğitim sistemi oluşturmaya ve laik konuları din eğitimi kurumlarına sokmaya yardımcı olacaktır. Birleştirilmiş eğitim programı, kademeli olarak medreselerde ve yüksek din okullarında fen derslerine başlayacaktır. Bu dersler matematik, coğrafya, Kırgız dili, Rus dili, hukuk teorisi, yabancı dil, tarih ve yurttaşlık bilgilerini içerecektir. Kırgız hükümeti, okul müfredatına "Din Kültürü Tarihi" konusunu eklemeye karar verdi. Bu pilot program gelecek öğretim yılında başlayacaktı. K.C. EBB Bakan Yardımcısı S. Kaldybayev'in bildirdiğine göre, Bakanlık, uzmanlarla bir pilot eğitim programı üzerinde çalışıyor ve bu konuda bir kitap yayınlamayı planlıyor. Şimdiye kadar yurdun farklı yerlerinde 10 okulda programla ilgili eğitimler başladı. İlk yarıyıl 16 saat olarak verilen "Din Kültürü Tarihi" dersi öğrencilere dünya dinlerinin tarihi ve oluşumu hakkında da bilgi veriliyor."²⁰³

²⁰² Кыргыз телерадиоберүү корпорациясы, Бишкекте диний билим берүү концепциясы талкууланды, 2016, www.ktrk.kg/post/2440/ru (17.08. 2020). (Kırgız Televizyon ve Radyo Yayıncılık, Bişkek'te Din Eğitimi Kavramını Tartıştılar, 2016, www.ktrk.kg/post/2440/ru , (17.08. 2020).

²⁰³ Институт Булан иноваций для укрепления мира, **Религиозное образование в Кыргызстане: медресе нуждаются в срочной реформе**, 2017, <https://prevention.kg/wp->

Din eğitimi veren okullarda eğitim kalitesini artırmak için Güvenlik Konseyi'nin gerekliliklerine dayanarak, K.C. DİDK'nun uzmanlarının önerileri ile K.C. DİDK, KMDİ, K.C. EBB ve İşenali Arabaev Devlet Üniversitesi birleşerek pilot proje olarak Teoloji Kolejini (imam-hatip) açtılar. Kolejde, dini ile birlikte Fen dersleri okutulmaktadır. Kolej, dini ve laik kurumların entegrasyonunun bir örneği olarak çalışmaya başladı. Öğrenciler koleje ancak 9. ve 11. sınıfı bitirdikten sonra başvurabilirler ve devlet standardı diplomasına sahip olacaklar. Aslında, kolej deneysel bir plan temelinde çalışıyor, içinde kullanılan program kademeli olarak ülkedeki mevcut olan tüm medreselere tanıtılacaktır. Çünkü şu anda, eğitim kalitesi ve devlet gereksinimlerini karşılamıyor olan medreseler hala vardır. Gelecekte bütün medreseler bir lisans alarak, modern imamların eğitileceği bir eğitim kurumu haline gelmelidir. Modern bir imam ise hem yönetici hem de bir diplomat olmalıdır. Aynı zamanda felsefeyi, Şariat yasalarını iyi bilen otorite, genç kuşağın yetiştirilmesinde önemli bir din adamı olmalı ve kendilerini yeterince yaşlılar konseyinde temsil etmelidirler. Şimdilik, ülkedeki bütün medreselerde bu tür pilot projesi tanıtılmaktadır ve uygulama işleri hakkında bilgi verilmektedir. İleride bu pilot proje yaygın din eğitimine belki önderlik yapar düşüncesi içindeyiz. 2016 senesinde K.C. DİDK bu alanda çalışma yaptığından dolayı adı geçen Teoloji kolejine kendi uzmanını müdür olarak atamış ve bu projeyi yönetme sorumluluğu verilmiştir. Devlet tarafından bazı konularda yardım edilmiş ancak organize ve finansman yönü koleje bırakılmıştır.

Fen ve sosyal bilimlerin eğitimi medresede eğitilmesi kuşkusuz zamanın ihtiyacıdır. İyi sonuçlar, bilim ve din etkileşimde bulunduğu zaman verimlilik olacaktır. Daha önce, Al' Farabi, Alisher Navoi'den başlayarak bizim Moldo Kılıç ve Kalıgul oluya medresede eğitim almışlardı. Onlar medreselerde Kuran, Sünnet, astronomi ve geometriyi öğrenmişlerdi. Bunun gibi çok misal vardır.

Pilot proje olarak faaliyetini sürdürüyor olan bu Kolej "İyman" Vakfı tarafından finansı edilmeye başlatıldı. İyman vakfı Kırgız halkının ulusal kültürü, eğitim ve din arasındaki uyumlu bir ilişkiyi teşvik etmek, gençlik alanlarında çeşitli platformlar yaratmak amacıyla dini alanda destekte bulunuyor. Ayrıca K.C.

content/uploads/2019/02/Report-in-Russian-final.pdf (03.06.2019), c.14; (Bulan Institute for Peace Innovations, Dini Eğitimi Kırgızistanda: medreselerin acil reformlara ihtiyacı var), 2017, <https://prevention.kg/wp-content/uploads/2019/02/Report-in-Russian-final.pdf> (03.06. 2019) s. 14).

Cumhurbaşkanı 2017 senesini Ahlak, Eğitim ve Kültür Yılı ilan ettiğinden itibaren ülkedeki dini durumu ve dünyadaki gelişme eğilimlerini göz önüne alarak, Kırgızistan'da uluslararası toplumlar arası uyum ve hoşgörüyü güçlendirmek için, devlet ve sivil toplum için değerli olmaktadır. Yaygın din eğitim ile örgün din eğitiminin ilişkileri pek yakından ilişkileri olmazsa bile artık devlet ve insanlar tarafından istenilen bir takım taleplerin neticesinde bu iki eğitim sistemi bir birlerinden etkileşime girerek bir birbirinden kendine faydalı olan yönlerini alarak kendi sistemini geliştirmeye yol almaktadır. Burda belirtmek gerekirkeni örgün din eğitimi Kolej örneğinde Teoloji koleji çok yeni olmasına rağmen insanlar ve devlet tarafından büyük çapta olumlu ve istekli yönler fark edilmeye başlamaktadır. Planlı, programlı, resmiyeti ve kanun gereği hareket etme gibi konular insanlar tarafından bu koleje büyük güven verdiği görülmektedir.

3.4. KIRGIZİSTANDA YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİN YÜRÜTÜLMESİNDE CEMAATLERİN DURUMU, ROLÜ VE ÖNEMİ

Kırgızistandaki cemaat üyelerinin büyük çoğunluğu Pakistan, Hindistan, Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır ve bazı Arap ülkelerinde dini ve diğer bilimlere ait olan eğitimini almış olanlardır. Bundan dolayı o hocalar medreselerde veya toplumun önem verdiği yerlerde eğitim vermektedir ve yetkili olmaya çaba göstermektedirler.

KMDİ'nin, 2002 senesinde Devlet yetkililerine yaptığı sunumda: “Soyu tükenmiş, kaç zamandan beri yok olan dini kurumun ve cemaatin yeniden faaliyet oluşturmaya başlamasına, çalışmalarına yasak edilmesi lazım ki, toplum arasında çatışma, dini bilgisizlik ve kargaşaya yol açmasın”. Hem KMDİ hem de kamuoyu, ülkede faaliyet gösteren tüm dini grupların ülkedeki siyasi ve sosyal düzeni bozmaya çalıştıklarına inanıyor. Pek çok farklı dini akımlar vardır, bunlardan bazıları Yehova'nın Şahitleri, Tanrı'nın çocukları, Sayentologlar ve Hizbut Tahrir v.b. Bunlar genelde çalışma alanı olarak birbirlerinden farklı stratejileri kullanmaktadırlar. Örneğin, Muncular dini propaganda altında bazı kurum ve kuruluşlarda söz sahibi olmak isterler. Tanrı Çocukları ismi ile belli olan dini grup ise özellikle gençlerin milli ve manevi duygularını yok edecek şekilde onlara maddi imkanlar sağlamaktadırlar. Sayentologların asıl argümanları ise en önemli şeyin para kazanmak olduğunu, ‘para

kazan, güçlü olmak için yine para kazan' felsefesiyle toplumu yanıltmaya çalışmaktadır, toplumun değerlerini değiştirmenin gereksiz olduğuna inanıyorlar ve gençlerin finansal güvenliğin önemini öğrenmelerini engellemek için çalışıyorlar. İslami aşırılığı teşvik ettiği bilinen Hizbut Tahrir, nihai hedefinin Akdeniz'den Hazar Denizi'ne kadar bir İslam devleti yaratmak olduğunu söylüyor.²⁰⁴

Doğal süreç olarak ve aynı zamanda Kırgız halkının sorunu cemaat ve gruplaşma olarak kalmaya devam ediyor. Bu soru şu gerçeğe bağlı olarak kabul edilebilir: Müslüman dünyasında cemaatleşmenin izlenebilmesi yani inananların İslam'ı anlamanın farklı yöntemleri var olan farklı dini cemaatler içindeki birleşmesi. Ve Kırgızistan, Müslüman dünyanın bir parçası olarak, dünya İslam Ümmeti içinde gerçekleşiyor olan süreçlerden uzak duramaz.

Bugüne kadar dini çatışmaların dünya görüşü düzeyindeki temel nedeni de “Yurtdışında din eğitimi almış insanların görüşlerinin birbirinden farklı olmasıdır”. Bu nedenle, din adamlarının akademisyenlerin temsilcileri tarafından Hanefi mezhebi ve Maturidi inanç okulunun akademisyenlerin katıldığı bir konferansın düzenlenip halka doğrusunu anlatmak gerekmektedir. Güvenilir kitapları kaynak göstererek.

Ancak KMDİ tarafından Nisan 2015'te düzenlenen konferansta Müslüman dünyasının bilim insanlarının bulunduğu ortamda çeşitli dini konularda birliğin yok olduğu ortaya çıkmıştır. Bazı katılımcılar çoğunluğu sorunun İslam dininde olmadığını, Müslümanların kendilerinde, İslam dinini farklı şekilde yorumlayan insanlarda yatıyor olduğunu doğruladılar.

Sunnilik ile Şiiilik arasındaki tartışmalar'da Kırgızistan için güncellenmektedir. Şii ile ilgili kuşkular artmaktadır. Örneğin, Aga Khan Vakfının bir faaliyeti olan Naryn bölgesindeki Orta Asya Üniversitesinin kuruluşu nüfusun inanan kısmı arasında şüpheler uyandırıyor ve endişe yaratıyor.

Bazı bayramların bir çoğu “Kırgızların etnik kimliğine karşı geliyor” tartışmalarına neden oluyor ve Yeni Yıl ve bu tür bayramları kutlamama gibi çağrılar bulunmaktadır.

Selefilerin cemaati bazı tatillere karşı çıkmaktadırlar, “bu ise, İslam ile Kırgız halkının yerleşmiş gelenekleri arasındaki ilişkide gerginliğe neden oluyor. Bu

²⁰⁴ Fazlı Polat, **Sosyal Bütünleşme Bağlamında Kırgızistanın Din Devlet ve Toplum İlişkilerine Genel Bir Bakış**, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 9 Sayı:25, 2005, http://isamveri.org/pdfdr/ D01777/2005_25/2005_25_POLATF.pdf (17.04. 2019), s.5.

pozisyon, Tengrici (eski inanç) taraftarlarının hoşuna gidiyor ve onlar bu fırsattan kullanarak insanları yanlışlığa sürdürmektedir.

Bugün Kırgız Cumhuriyetinde şu gösterilen aktif cemaatler var: Nurcular (yazıcı ve okuyucu olarak ayırım yapılmadan), Tebligi Cemaat, Selefiler, Gülenciler (Nurculardan ayrı), Tengriciler (eski inanç). Dini alanda yaşanan temel problemlerden biri, Kırgızistanda İslam ümmetindeki cemaatlerin ilişkisi meselesidir hatta bir sıkıntıdır. Her şeyden önce, müftülüğe iktidar mücadelesi sorununun öne çıkmasıdır, bu da olsa Haccın düzenlenmesi sırasında geçmiş zamandaki gibi nakit para akışı üzerinde kontrol ve KMDİ'nin diğer faaliyetlerinin üzerindeki etkisidir.

Cemaatler arasındaki ortaya çıkan diğer mücadele ise, camilerde ve medreselerde etki yaratmaktır. Bazı cemaatler tarafından camilere ve medreselere baskı düzenlendikleri hakkında bilgiler vardır. Rekabet, ana aktif cemaatin arasında gerçekleşmektedir, onlar: Selefiler, Tabligi Cemaat. Bugüne kadar böyle bir mücadele politikacılar ve yetkililer aracılığıyla etki etme yoluyla da yürütülüyor. Belirli bir Cemaatin bir üyesi olmak inanan birisi için çok karlıdır. Bazı insanlar Cemaat aracılığıyla halkla olan ilişkilerde, işte, ticarete, hatta devlet işinde ilerliyor, böylece Cemaat sosyal bir asansör oluyor. Herkesin toplumda kendine ait büyük bir yeri vardır ve bazı cemaatler siyasi alanı işgal etmeye çalışıyorlar, destekçileri dini alan ile birlikte yüksek devlet görevlerine atanıyor. Kanunla yasaklanan cemaatler hariç, neredeyse tüm cemaatler hem dini hem de laik eğitim alanları, ana okulları, spor kulüplerini açmaktadırlar. Böylece sosyo-kültürel ve ekonomik mekanizmaların yaratıldığını söyleyebiliriz. Bunun nedenleri: olgunlaşmamış insanlar, işsizlik, sosyal kalkınmanın yetersizliği, bölgecilik, kabilecilik, bölgeselcilik problemleridir. İslamda ırkçılık ayrımcılığına yer verilmemesine rağmen, Kırgızistanda müslüman ümmeti ve camiler halklara göre ayrılma durumları olabilmektedir. İç işleri Bakanlığı'nın bilgilerine göre, aşırılık yanlısı Hizbut Tahrir örgütüne üye olmaktan suçlu bulunanların ve sınır dışından Suriyeye çıkanların büyük çoğunluğu diğer halk mensupları olup güney tarafından olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, etnik azınlıkların radikalleşmesinin nedenlerini, etkenlerini araştırmaya ihtiyaç vardır. Yukarıdaki sorunların yanı sıra, aktüel sorunlar arasında proselytismın nüfusu algılama sorunu ve onunla bağlantılı sorulardır. Asıl mesele Müslüman mezarlıklarındaki proselyteslerin gömülmesidir.

Müslümanlar ve proselytesler arasındaki çatışmanın ana katalizörü din değiştiren insanların gömülmesine karşı çıkan yerel imamlardır.

Proselytizmle ilgili çatışmaları çoğu insan yasaların sertleştirilmesi, dini akımları, kurumları kayıt altına almada sürekli kontrolden geçirme gibi yollar ile çözebileceklerini sanıyorlar. Çünkü adamlar bu dini akımları üçüncü tarafların bir aracı olduğunu düşünüyorlar.

Kırgızistanda gerçekleştirilen bir diğer sorun, son 2-3 yıl içinde "Tengriciler"in takipçilerinin artması ile ilişkilidir. Bunun nedeni, Tengricilik ve İslam dinin destekçilerinin karşılıklı olarak radikalleşmeyi birbirine suçlayan muhalefetinden kaynaklanıyor.

Bazı imamlar, dünya dinlerinin tarihsel gelişimi aşağıdaki ilkeler temelinde ortaya çıktığını belirterek, Tengriciliğin bir din olarak kaydedilmesine karşı duruyorlar:

1. Din, Allah'ın bize indirdiği yol, yaşam, şeriat, islam din anlayışı.
2. Bir kitap (Kur'an) ve bir elçi (Muhammed) ile birlikte gelir.
3. Din, herkesin anlaması için neyin izin verildiği ve neyin yasak olduğu konusunda net kurallar sağlamalıdır.²⁰⁵

Tengricilerin destekçileri ile muhalifleri birbirlerine göre çok şüphelidirler. Tengriciliğin bir din olarak kaydedilmesi sorunu milliyetçiliğin büyümesi dalgasında yoğunlaştı. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, Orta Asya topraklarında, yüzyıllarca süren tarihsel gelişimi ile Tengriciler İslam dini ile uyumlu şekilde var olmuştu, yerli halk arasında dünya görüşü ve kırgız halkının kültürel değerleri ve gelenekleri olarak yerini almıştı. Tengricilik ile İslam arasındaki ilişkilerdeki sorunlu yönler son yıllarda, İslamın aktif yayılma döneminde ve Tengriciliği ülkedeki ayrı bir dini örgüt olarak kurumsallaştırmaya yönelik aktif çabalardan sonra başlamıştı. Böylece bugüne kadar kayıt altına alınmış tüm dini örgütler, kayıtsız hareketler, radikal ve aşırı dini ideolojinin yasaklanması Kırgızistanda kendilerine taraftarlarını kazanmış durumda olmaktadır.

²⁰⁵ Din görevlisi cami imamı ile röportaj, Bişkek, 2016.

3.5. TÜRKİYE MODELİ IŞIĞINDA KIRGIZİSTANDAKİ YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİNİN YENİDEN İNŞAASI

Kırgızistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye, Kırgızistan'ı tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülke oldu. Daha sonra aralarında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel'in de bulunduğu liderler üst düzeyde Kırgızistan'ı ziyaret ettiler. Türkiye ve Kırgızistan'ın uzun süredir iyi dost olması, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin, TTOMER Dil kursunun, TDV ve TİKA tarafından bir çok kurum ve kuruluşların inşaatların yapılmasına, Oş ve Araşan İlahiyat fakültelerinin ve diğer eğitim kurumlarının açılmasına yol açmıştır. İki ülke arasında yürütülen bir program kapsamında binlerce Kırgız öğrenci Türkiye'de eğitim görme imkanına kavuştu. Türk hükümeti ve Kırgız hükümeti bu programı iki temel ilke üzerinde sürdürme konusunda anlaşmışlardır: eğitim bir haktır ve karşılıklı saygı önemlidir. Türk yatırımcılar, Kırgız Cumhuriyeti'nde hizmet sektöründe çok sayıda yatırım yaptı ve buna iş ve altyapı gibi alanlara yapılan yatırımlar da dahildir. Bu arada eğitim ve sağlık başta olmak üzere eğitime de yatırımlar yapıldı. Eğitime yapılan yatırımları iki grup altında inceleyebiliriz. Türkiye Bursları ile Türkiyede farklı eğitim alanında eğitim alan kırgız öğrenciler ve başta Kırgız Türk Manas Üniversitesi, Oş Devlet Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi, Anadolu Kız Meslek Lisesi ve İlköğretim Okulunu içermektedir ve bu tür yatırımlar örnek olabilir. Söz konusu Türkiye modeli ışığında ülkemizde yaygın din eğitimi faaliyetlerin yeniden inşa edilmesi için, acaba neler yapılmalı sorusuna cevap arayıp, Türkiye ve Kırgızistandaki din eğitimi alanındaki durumları kıyıslayarak, aşağıda öneri vermeye çalışıldı: Toplumumuzun çok dinli olması, ülkede misyoner grupların faaliyet sürdürmesi, bozucu niteliğe sahip çeşitli dini akımların sayısının artması, halkımızın dini eğitim ve bilgi seviyesinin yetersiz olması devlet tarafından din eğitimi alanında gerekli işlemlerin yapılmasını ortaya çıkarmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nde diğer ülkelerin deneyimlerinden yola çıkarak devlet kontrolünde yeni bir din eğitimi sistemi oluşturulması lazım. Bu sistem, diğer ülkelerde iyi işleyen uygulamalardan öğrenmemize ve tüm öğrencilerimiz için daha iyi bir din eğitimi oluşturmamıza yardımcı olacaktır.

Bu çalışmamızda ülkelerin din eğitimi alanındaki tecrübelerine bakarak, Türkiye'de din eğitimi, yaygın din eğitim göze alınıp, Kırgızistan için öneri vermekte uygun olduğunu düşünüyoruz. Ülkemizin bütünlüğü ve toplumumuzun düzenliliği için yaygın din eğitimi çalışmalarının daha da verimli ve olumlu düzeye çıkarılması için bütüncül yaklaşımlar gerekir. Bunun için Türkiye'deki yaygın din eğitimi alanındaki gerek bilimsel alanda, gerekse uygulama alanında Diyanet İşler Başkanlığının faaliyetleri ayrıca Türkiye tecrübesi modeli ışığında Kırgızistandaki yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yeniden inşası için öneriler verme ihtiyacı doğmuştur. Bire bir model aktarma veya uygulama konusu doğru olmaya bilir çünkü her bir ülkenin kendine göre has temel ve yapılanması vardır. Bu yüzden Kırgız halkına uygun ve ükle için faydalı olan yönler ve uygulamalar alınmalıdır.

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi din eğitimi yönünden inişli-çıkışlı dalgalanmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Başlangıçta görülen Osmanlı mirası üzerinde din eğitime yeni bir nitelik verme girişimleri, adeta başlamadan biten çabalar olarak kaldı. Bundan sonra çok partili demokrasiye geçinceye kadar geçen 25 yıllık sürede, eğitim sistemi içinde din eğitime hiç yer verilmedi. Bu, az bir süre değildi. Sonuçta camilerde imamlık yapacak görevliler bulunamaz hale gelmişti. Çok partili dönemin başlamasıyla birlikte yönetim değişikliği de gelince din eğitimi faaliyetleri tekrar başlamış oldu.²⁰⁶

Aslında bakarsak Türkiye'de de din eğitimi ilk baştan hemen gelişmiş alanlardan birisi değilmiş. Türkiye'de de din eğitiminin uzun yıllar boyu kesintiye uğraması bir tecrübe boşluğunu ortaya çıkarmış. Kırgızistan ile kayılsarsak şu andaki ülkedeki din eğitimi alanındaki durum Türkiye Cumhuriyetinin baştaki din eğitimi alanındaki duruma benziyor. Elbette, Türkiye'de şu anda din eğitimi çalışmaları bir düzen içinde yerleşmiştir ve gerekli çalışmalar yapılmak durumundadır. Kırgızistan da ise, halen din eğitimi alanındaki bir çok konuda çalışmalar yapılıyor, tereddütler yaşanmaktadır. Toplum içerisinde din eğitimi konusu içindeki siyasi ve ideolojik kuşkular tamamen giderilebilmiş değildir.

Türkiye'de birkaç farklı din eğitimi kurumu vardır. Bu kurumların bir kısmı devletin diyanet işlerinden sorumlu dairesine bağlı iken, bir kısmı ise bağlı değildir. Bu din eğitimi kurumlarının tamamı bireylere din eğitimi vermektedir, ancak devlete

²⁰⁶ Cebeci, Türkiye'de Din Eğitimi, s.9.

bağlı olanlarla olmayanlar arasında bazı farklılıklar vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı, örgün eğitim kapsamına girmeyen tüm din eğitimlerinden sorumludur. Dini inançları ne olursa olsun herkesin iyi eğitime erişebildiğinden emin olmak istiyor. Bu da eğitim sorumluluğunu toplumun tüm kesimlerine yayarak yapılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlığa bağlı, halkı dini konularda eğitmeye yardımcı olan bir kurumdur. Görevlerini belirten yasaya dayanır. Bu görevi 633 sayılı yasayla belirlenen teşkilatıyla yürütmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, ülkede dini anlayışın ve eğitimin yaygınlaştırılmasından sorumludur. Bunu, ülke genelinde camiler, Kuran kursları ve diğer dini temelli kuruluşlarla çalışarak yapıyorlar.²⁰⁷

Kırgızistanda dini faaliyetler KMDİ ve dini kurumlar tarafından yürütülmektedir, bu kurumlar K.C. DİDK'dan resmi kayıttan geçtiklerine dair sertifikasyon almaktadırlar. Ancak bizim tavsiyemiz, Türkiye modeli ışığında Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun olması ve bu kurum ülke çapındaki bütün dini faaliyetleri kontrol altına almasıdır. Hizmet tecrübesi yüksek, toplumla doğrudan temas halinde olan ve din eğitim ve öğretimiyle ilgili çalışmalarını yürüten kurumun oluşmasını ön görmekteyiz. Din görevlileri aynı zamanda memur ve onların maaşları devletten verilmelidir.

Türkiye'de Kuran kursuna gidebilmek için 8 yıllık ilköğretimi bitirmiş olmasını gerektiğini açıklayan yasa vardır. 18.08.1997 tarih ve 23084 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, 16.08.1997 tarih ve 4306 sayılı 'İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile 24.03.1988 tarihli 3418 Sayılı Kanununa Değişiklik Yapılması ve Bazı Kayıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkındaki Kanundur. İlköğretim birinci kademeyi bitirenler camilerde açılan yaz kurslarına katılabilecekler.²⁰⁸

Mesela Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 24.maddesi, din ve ahlak öğretimini zorunlu kılmaktadır. Bu Anayasanın 2.maddesinde, "laiklik" Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmakta, buna uygun olarak dine ve mezhep nedeniyle kişilere karşı farklı muamele yapılmayacağı "Kanun önünde eşitlik" hakkındaki 10.madde de belirtilmiştir. Anayasanın 24.maddesi gereği ise dini özgürlükler genel olarak devlet

²⁰⁷ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, ss. 243-244.

²⁰⁸ Keyifli, Yeni Yaklaşımlar, s. 255

tarafından tanınmıştır. Bu, din eğitimi ve öğretiminin devlet tarafından denetleneceği ve kontrol edileceği anlamına gelir. Aynı maddeye göre, “din kültürü ve ahlak eğitimi” ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulacak zorunlu dersler arasında yer almaktadır, bunun dışında din eğitimi seçenek olarak sunulmakta ve isteğe bağlı olarak okutulabilir. Ayrıca Anayasanın 42.maddesi herkesin eğitim alma ve öğretim hakkını güvence altına almıştır. Yaşı kaç olursa olsun herkesin öğrenme ve gelişme hakkına sahip olduğu anlamına gelir.²⁰⁹ Türk Milli Eğitim Sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden kuruludur. Örgün eğitim ilk okulu öncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim ile yüksek öğretim kurumlarını içene alır. Yaygın eğitim, örgün eğitimin parçası olmayan tüm eğitim faaliyetlerini içerir. İlk ve orta okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adı altında din ve ahlak eğitimi zorunlu dersler arasında yer almaktadır. T.C.nin 1982 yıl kabul edilen Anayasanın 24.maddesi esasında din ve ahlak öğretimi, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi ders adında, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler olarak yer almıştır.²¹⁰

Türkiye tecrübesinde yaygın din eğitiminin medrese üsülü bir zamanlar medreselerin çoğu faaliyetlerini durdurmuş ve günümüzde resmi olarak imam hatip okulları olarak eğitim verdiklerini görmekteyiz.

Kırgızistan tarafından din eğitim ve yaygın din eğitim alanında bir çok devlet temsilcileri, sivil toplum, akademik yetkilileri ile Türkiye ziyaretlerinde çoğu zaman eğitim sistemine eğitim programlarına olan ilgi, istek ve profesyonel yaklaşımlarından dolayı modellerin beğenildiği belirtilmiştir. Türk dili konuşan ülkeler arasında tecrübeli konumunda olan Türkiye'nin eğitim sistemi modern plarformunda teknolojinin geliştiği konumundadır. Tecrübesi muhakkak alınmalı ve değerlendirilmelidir.

²⁰⁹ Akramova, Kırgızistandaki Durum, s. 24.

²¹⁰ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, 4. Baskı, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999, ss.55-68.

SONUÇ VE ÖNERİLER

a) Sonuç

Günümüz yaygın din eğitimi alanının, teorik bir yaklaşım ve alan araştırmasıyla ele alındığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar, şu şekilde özetlenebilir.

Kırgızistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra bütün alanlarda olduğu gibi din eğitimi alanında da çalışmalar başlatıldı. Ayrıca 2014 senesinden itibaren ilk defa medreselerin eğitim kalitesine önem verilmeye başlandı. Resmi ve hukuki anlamda ülkenin gelişmesi için din alanında bazı iyileştirmelerin önü açıldı. Ancak Sovyet döneminde dini alanda koyulmuş yasaklar, vatandaşların dini bilgilere sahip olması ve bu alanda herhangi bir çalışma yapılması konusunda engelleyiciydi. Kırgızların İslamı kabul etmeleri birçok açıdan doğal olmakla birlikte, tarihsel kültürleri dini pratiklere özel ihtimam içermektedir. Nitekim bu bölge, İmam Serahsi gibi büyük alimlerin de yetişmesine vesile olmuştur. Bununla birlikte Sovyet döneminde dinden uzaklaştırma ve dini değerleri yok etme politikası sonucu dinsel alanda bir duraklama süreci oluşmuştur. Buna rağmen Kırgızistan'da yaygın din eğitimi ve örgün din eğitimi alanında yeni yapılanmalar, kararlar ve çalışmalar başlatılmıştır. Belirttiğimiz gibi Türkiye modeli ışığında Kırgızistan'daki yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yeniden inşası büyük beklentiler taşımaktadır. Bu model sayesinde hem iyi bir gelecek neslin yetişmesi hem de farklı alanlarda stratejiler geliştirilmesi beklenmektedir. Bu noktada eğitimde model olarak dil, kültür ve din açısından Kırgız toplumu ile yakın özellikler taşıyan bir ülkenin tercih edilmesi de uygun görünmektedir.

Kırgızistan'da din eğitimi alanında büyük bir potansiyelin varlığı görülmektedir. Ancak bu aynı zamanda cemaatlerin ve farklı dini yapıların hakimiyet alanına dönüşme riskini de taşımaktadır. Kırgızlar dini inaç konusunda duraklama sürecinden geçmiş ve yeni bir döneme girmişlerdir. Giderek kendi değerlerine dönmekle birlikte, bu büyük potansiyelin bir eğitim sistemi ve program çerçevesinde devlet yoluyla tahkim edilmesi gerekmektedir. Aksi halde boş bırakılan bu manevi ve kutsal alanın yanlış ellerle doldurulması olasıdır. Bu noktada söz konusu potansiyeli göstermesi açısından sadece medrese öğrencilerinin sayısını belirtmek gerekirse 10.000 den fazla olduğu düşünülmektedir. Öte yandan bazı yaygın din eğitim

kurumlarının düzenli maddi gelirlere sahip olmadıkları için kapanma durumuna kadar geldikleri fark edilmektedir.

Çalışmamızda yaygın din eğitimi üzerinde yapılan gözlem, döküman analizi, bilgi tarama ve görüşmeler neticesinde bu alanın yeniden yapılandırılmasından söz etmeye çalıştık. Kırgızistan yaygın din eğitimi faaliyetleri açısından oldukça hızlı yol almaktadır. Genç, orta yaş ve yaşlılar dahil her yaştan insanın cami ve mescidlere gitme ve vaaz dinleme oranları 2000-2010 yıllarına göre oldukça artış göstermiştir. Dolayısıyla halkın dini bilgi edinmede arzulu ve istekli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında yaygın din eğitim kurumlarında görev yapan görevlilerin eğitim alanında yeterliliklerinde eksiklikler vardır ve resmi olarak eğitim yapma hakkını veren belgelerin eksik olduğu bilinmektedir. Bu konuda akademisyenler ve toplum bir uzlaşa halindedir. Bu durumun devamlı olmamasının ve eğitim programlarının kesilmelere uğramasının temel nedeni, maddi imkanların yetersiz olması ve nitelikli personel ihtiyacının tam olarak karşılanamamasıdır.

K.C. 2014-2020 yıllar Arası Dini Alandaki Devlet Siyaseti Konsepti'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte hem yaygın hem örgün din eğitiminde olumlu yönde gelişmeler başlatıldı. Bu noktada eğitime ilişkin temel analizler ve planlar hazırlanmış haldedir. Nitekim 2016 senesinde medrese eğitim programlarına bir alternatif olarak Teoloji koleji modeli örneği verilerek faaliyete başlayan eğitim kurumları vardır. Teoloji kolejinde hem din ve hem de fen bilimlerinin dersleri okutulmaktadır. Bu okul İşenali Arabayev Kırgız Devlet Üniversitesi Teoloji Koleji olarak adlandırılmıştır.

b) Öneriler

- Türkiye ya da benzer laik sisteme sahip ülkelerin tecrübelerinden faydalanarak din alanında yapılacak değerlendirmeler ile (yaygın ve örgün din eğitiminde) resmi din eğitiminin ihtiyaçlarının giderilmesine ilişkin hem yasal hem pratik çerçevesi olan bir proje hazırlamak.
- Bütün yaygın ve örgün din eğitimini devlet kontrolüne almalı, eğitim kurumlarının maddi kaynakları devlet bütçesinden giderilmeli.
- Ortaokul ve lise düzeyinde öğrencilere sistemli din dersleri verilmeli.
- Yaygın din eğitimi kurumu olan medreseler sistemli olarak Teoloji koleji formatına dönüştürülmeli. Bunun faydalarından bahsedilecek olursak, söz gelimi Teoloji koleji mezunlarına devlet tarafından resmi diploma verilir, medreselerde ise bu

imkan bulunmamaktadır. On binlerce medrese öğrencisi mezun olduğu zaman resmi dairelerde veya üniversitelerde yer bulamamaktadırlar. Öğrencilerin çoğunluğu yurt dışına büyük oranda Rusyaya çalışmaya giden vatandaşlarımızdandır şu anda belki ekonomi açısından kısa vadeli olarak iyi görünse bile, ne zaman nesil ve gelecek konusu ele alındığında bu konu olumsuz etkileri getirdiği söylenmektedir.

- Yaygın din eğitim kurumunun başında bulunan KMDİ televizyon ve radyo üzerinden hizmet verme projesi başlatmalıdır. Bugün insanlara ulaşmanın en kolay ve kullanışlı yolunun medya olduğu dikkate alındığında dini eğitimde bu araçların kullanılması gerekir. Çünkü insanların çoğu internet aracılığıyla farklı sosyal medya platformlarında dini konularda bilgi edinmeye çalışmaktadırlar.
- Kırgızistan’da dini faaliyetler, yaygın ve örgün din eğitimini, bu alanda yapılan resmi ve gayri resmi çalışmaları bağımsızlıktan 2026 yılına kadar değerlendirme ve çalışma yapılması gerekmektedir. Bu alanı daha da detaylı taramak ve bulgular ile konuyu akademik platforma ulaştırmak gerekmektedir.
- Yaygın din eğitiminde görev yapan tüm din görevlilerinin, eğitim, bilim ve yönetim konularında seviyelerinin yükseltilmesi ve akademik anlamda tecrübe kazanmaları gereklidir. Ayrıca bu yaygın din eğitimi sisteme girinceye kadar 4 yıllık proje üzerinde devlet tarafından belirlenen komisyon aracılığıyla yeterlilik tespiti, sınavlar ve değerlendirmeler uygulanmalıdır.
- Yaygın din eğitim kurumları devlet tarafından tam olarak ve planlı maksadlı bir biçimde akreditasyon programından geçilmeli, resmi eğitim standartının uygulanmalıdır. Fen ve sosyal bilimlerini eğitim programlarına dahil etmelidir.

KAYNAKÇA

Akramova Dilaram, **Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri Ve Kırgızistan'daki Durum**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.

Akımjan kyzy Bukatcha, **Çarlık Rusya Döneminde Kırgızistandaki Eğitim Kurumları ve Durumu**, OŞ Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi 20-21, 2015.

Akımjan kyzy Bukatcha, **Kırgızistan'da “Mugalimder Gazetesi” ve “Kut Bilim” Gazetesinde Din ve Ahlak Eğitime Yaklaşımlar**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Akpınar Turgut, **Türk Tarihinde İslamiyet**, İletişim Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1993.
Arslan Harun, **SSCB Sonrası Kırgızistanda Demografik ve Siyasi Durum**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Akimcan kızı Bukatça, **Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ortaöğretim Ders Kitaplarında Din Anlatımı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entütüsü, Ankara, 2008.

Akramova Dilaram, **Kırgızistan'da Din Eğitimi Sorunları ve Çözüm Arayışları**, II Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, <https://silo.tips/download/kirgizstan-da-dn-etm-sorunlari-ve-zm-arayilari>, (01.12.2022).

Akramova Dilaram, **“Kırgızistan'da Orto Mekteplerdeki «Adep Sabagı» Dersinde Din Eğitimi ile İlgili Amaçların Gerçekleşme Düzeyi” (Oş örneği)**, (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Akyüz Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004.

Aliyev Nezir, Kırgızistanda Kuran Kursu Öğrencileri Hafız Oldu, 07.05.2017
<http://aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistanda-kuran-kursu-ogrencileri-hafiz-oldu/813283>,
(11.11.2017).

Айтмамбетов Дюйше, Дореволюционные школы в Киргизии, Фрунзе : Изд-во АН Киргиз. ССР, 1961. (Aytmambetov Duyşe, Devrim Öncesi Okullar Kırgızistanda, İA Kırgız SSR, 1961).

Aydın Muhammet Şevki, **Din Eğitimi Kurumu: Kuran Kursu**,
<https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=3931>, (12.11.2017).

Aybey Salih, **Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Açılan Yaz Kursları İle İlgili Görüşleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.

Bası Chatitze Moustafa, **Yaygın Bir Cemaat Olarak Süleymancılık Ve Hadise Bakışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.

Bizakov Seydin, ‘**Tübi Bır Türküler**’ Geografıyadan Respublikalık Ataulı Mektep Yayınevi, Almatı 2013 (Kazakça), Malik Otarbaev (Ed.), **Türk Dünyası**, Özel Yayın, Türk Dünyası Mühendislik Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı, 2014.

Bilgin Beyza, Mualla Selçuk, **Din Öğretimi Özel öğretim Yöntemleri**, 4. Baskı, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999.

Bulut Aytekin, **Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık**, DİB Yayınları, Ankara, 2011.

Bulut Mehmet, **Yaygın Din Eğitimi**, Diyanet İlmi Dergi, Cilt:29, Sayı:3, 1993.

Булан институту, Кыргызстандагы Ислами Диний Билим Берүүнү Реформалоо: Жетишкендиктер жана Кыйынчылыктар, 2019, <https://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2021/02/Report-on-Religious-Education-in-Kyrgyzstan.pdf> (01.12.2020). (Bulan Enstitüsü, Kırgızistan'da İslami Din Eğitimi Reformu: Başarılar ve Zorluklar, 2019, <https://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2021/02/Report-on-Religious-Education-in-Kyrgyzstan.pdf>, (01.12.2020).

Bulan Institute for Peace Innovations, **The Report “Religious Education in Kyrgyzstan: Madrasah System in Urgent Need of Reform”**, 2017, <https://prevention.kg/wp-content/uploads/2019/02/Report-on-REUs-in-English-1.pdf>, (01. 06. 2020).

Cebeci Suat, **Kırgızistanda Dini Etik Mekanizmaları ve Dini Gelişiminin Karakteristiği**, Araştırma Raporu, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bışkek, 2016.

Cebeci Suat, A.Akmataliev, A.İmamoğlu, B.Mırzaraimov, M.Mırzabayev, **Kırgızistanda Dini Durum ve Din Eğitimi-Durum Analizi ve Öneriler- Araştırma Raporu**, KTMÜ İlahiyat Fakültesi, Bışkek, 2014.

Cebeci Suat, **Kırgızistanda Dini Durum ve Sovyet Sonrası Dini Gelişmeyi Besleyen Etkenler**, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:3, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/577459>, (18.05.2019).

Cebeci Suat, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiyede Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

Cihan Ahmet, **Kırgızistanda Din Eğitimi Veren Kurumlar**, Belgeler ve Araştırma Notları, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 14, 2005, http://isad.isam.org.tr/vdata/sayi14/isad014_cihan.pdf, (10.11.2021), s. 123.

Cihan Ahmet, **Kırgızistan’da Din Eğitimi Veren Kurumlar**, İslam Araştırmalar Dergisi, Sayı 14, 2005, [http://www.isam.org.tr/ documents/_dosyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi14/111_124.pdf](http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi14/111_124.pdf), (11.07.2017), ss. 116-117.

Cihan Cihad, **XIX. ve XX. Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dini Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmeleri**, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2015, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202532>, (12.02.2021).

Çermik Hülya, “Bir Bilim Olarak Eğitimin Temelleri”, **Eğitim Bilimine Giriş**, (Ed. Mustafa Yılman), Nobel Yayın Dağıtım, İzmir, 2006.

Dam Hasan, ‘**Yaygın Din Eğitime İlişkin Bazı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**’, **Bildiriler-Müzakereler kitabı**, Seleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları İsparta, 2003.

Demir Murat, **Tebliğ Cemaati: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Demircioğlu Aytekin ve Büşra Çelik, **Yaygın Din Eğitiminin Neliği**, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1-2, 2019, s. 14.

DİB, Hadislerle İslam 1, **Hadislerin Hadislerle Yorumu**, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Cilt 1, 2020, <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=441>, (13.11.2020), s. 441.

Döner Muhammed, **Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004.

Erden Münire, **Eğitim Bilimine Giriş**, Arkadaş Yayın Evi, Ankara, 2011.

Элебаева А.Б., Н.С. Эсенаманова, З.Д.Чотаев, Ж.Ф.Молдокеева, **Влияние религиозного фактора на социально-политическую ситуацию в**

Кыргызской Республике, издательство ОсОО Триада-Принт, Бишкек, 2016.
(Elebaeva A.B., N.S. Esenamanova, Z.D. Çotaev, J.F. Moldokeeva, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Dini Faktörün Sosyo-Politik Duruma Etkisi, Triada-Print Ltd. Yayınevi, Bişkek, 2016.

Erşahin Seyfettin, **Türkistan'da İslam ve Müslümanlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.

İmanova Dinar, **İX-XIII. Yüzyıllarda Kırgızların Siyasi, İktisadi Ve Sosyal Tarihi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015.

İnan Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

Институт Булан, **Религиозное образование в Кыргызстане: Медресе Нуждаются в Срочной Реформе**, Доклад Нурлана Исмаилова, 2017, (03.06.2019) (Bulan Enstitüsü, Dini Eğitimi Kırgızistanda: Medreselerin Acil Reformlara İhtiyacı Var), file:///C:/Users/user/Downloads/Report-in-Russian-final.pdf, 2017, Nurlan İsmailov'un Sunumu, (03.06. 2019) s. 14).

İsakov Baktıbek, **Kırgız Konar Göçerlerinde Din ve Diğer İnançlar, Etnografik Değerlendirme**, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, Ankara, 2010, http://isamveri.org/pdfdrg/D00206/2010_2/2010_2_ISAKOVB.pdf, (14.06.2021), ss.251-252.

İsubov Elvin, **Kırgızistanda Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Jusubaliev Ali, **Kırgızların İslamiyeti Kabulü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Kalyev Muratbek, **Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan-Rusya İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Kalandarov Ulukbek, **Selefilğin Kırgızistana Girişi ve Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.

Karataş Zeki, ‘**Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi**’, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/360845>, (25.12.2017).

Kazan Halim, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2016, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/bilarstekau202.pdf>, (01.11.2017)

Каныбек Осмоналиев, Мурзахалилов Канатбек, Маматалиев Каныбек, **Международные нормы по обеспечению свободы совести и вероисповедания. Законодательные и нормативно-правовые акты Кыргызской Республики Регулирующие Сферу Религии**, Ош, 2010, с.92-93. (Kanıbek Osmonaliev, Murzahalilov Kanatbek, Mamataliev Kanıbek, **Vicdan ve Din Özgürlüğünü Güvence Altına Almak için Uluslararası Normlar. Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanını Düzenleyen Yasal ve Yasal Düzenlemeleri**, Oş, 2010).

Kenzheshov Arslanbek, **Kırgızistanın Din Politikaları ve Dini Kurumlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2019.

Keyifli Şükrü, **Yaygın Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar**, İlahiyat Yayını, Ankara, 2013

Keyifli Şükrü, **Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi (İmamların Mesleki İmkanları ve Problemleriyle İlgili Alan Araştırması)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, 1997.

Kırgız Türk Manas Üniversitesi, **Kırgızistanın Siyasi, Sosyal ve Ekonomik yapısı**, KTMÜ Yay:198, Bişkek, 2016.

M.Kılavuz, S.Pay, **Kırgızistan’da Bir Din Eğitimi Kurumu: Medreseler**, ss. 247-278.

Kozukulov Timur, **Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Kırgız Toplumunda Din ve Dini Kurumlar Üzerine Bir Analiz**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fekültesi Dergisi 19/1: 173-206, 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1182150> (12.01.2021). s.183.

Kozukulov Timur, Kırgızistan’da Dini Kurumsallaşma Ve Toplum, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17477> (12.07.2021) s.187.

Kozukulov Timur, Kırgızistanda Devletin Din Siyaseti, Akademik Hassasiyetler, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307198>, (17.02.2020).

Конституция Кыргызской Республики, Редакция 28.12.2016. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası, 28.12.2016 Tarihinde Değiştirilen).

Конституция Кыргызской Республики, Редакция 05.05.2021 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru> , (20.05.2022). (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 05.05.2021 Tarihinde Değiştirilen).

Кыргызстан мусулмандар дин башкармалыгы **Уставы**, Бишкек, 2014, 5-курултайдын №2 токтому менен бекитилген, (Kırgızistan Müslümanlar Din İdaresi Tüzüğü, Bişkek, 2014, 5.Kurultay, №2. Kararı ile Onaylanan).

Кыргыз Республикасы, **2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын Диний Чөйрөдөгү Мамлекеттик Саясатынын Концепциясы**, Бишкек, 2014. (Kırgız Cumhuriyeti, 2014-2020 yy. Kırgız Cumhuriyetinin Din Alanındaki Devlet Siyasetinin Konsepti, Bişkek, 2014).

Кыргызстан Мусулмандар Дин Башкармалыгы, Кыргызстандагы Ислам Билим Берүү Системасынын Өнүгүүсүнүн Концепциясы. (Kırgızistan Müslümanlar Din İdaresi, Kırgızistan'da İslami Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi Konsepti), <http://muftiyat.kg/ky/node/116>, (04.03.2019).

Кыргыз Телерадиоберүү Корпорациясы, Бишкекте Диний Билим Берүү Концепциясы Талкууланды, 2016, www.ktrk.kg/post/2440/ru, (17.08. 2020). (Kırgız Televizyon ve Radyo Yayıncılık, Bişkek'te Din Eğitimi Kavramını Tartıştılar, 2016, www.ktrk.kg/post/2440/ru, (17.08. 2020).

Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы Энциклопедиясы, Кыргыз СССР басма, Фрунзе, 1983. (Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, Kırgız SSC Yayını, Frunze, 1983).

Köylü Mustafa, **Din Eğitiminde Çağdaş Konular**, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012.

Köylü Mustafa, Nurullah Altaş (Editörler), **Din Eğitimi**, 2.Baskı, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2012.

Köylü Mustafa, **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2010.

Kurnaz Şuayip, **Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

Маликов Кадыр, **Мусулман Жамааты менен Иш Алып Баруу Боюнча Теориялык жана Практикалык Негиздер**, Бишкек, 2013. (Malikov Kadir, **Müslüman Topluluğuyla Çalışmanın Teorik ve Pratik Temelleri**, Bişkek, 2013).

Mayramkan İsabaev, “**Kırgızistan’da Kur’an Eğitimi ve Müesseseleri**” (Bitirme Tezi), Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005.

Manas uulu Tynchtykbek, **Kırgızların Sosyal, Kültürel Ve Dini Hayatında Hadis ve Sünnetin Yeri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2019.

Mamattursun uulu Uson, **Manas Destanı’nın İslam İtikadı Açısından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi (Sagımbay Orozbak Uulu’nun Varyantı)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2019.

Murzaraimov Bakyt ve Mustafa Köylü, **Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan’da Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri ve Camiler**, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, Haziran 2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/740890>, (23.05.2021).

Müftüoğlu Mehmet, **Kur’an ve Sünnet Bağlamında Yaygın Din Eğitim**, Artuklu Akademi, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/400875> , (14.05.2021).

Myrzabaev Mametbek, **Kırgızistan’da Din-Devlet İlişkileri**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Narkeeva Meerim, **Günümüz Kırgızistan’ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları (Bişkek Örneği)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstirüsü, Ankara, 2011.

Nazarkulova Rita, **Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan-Rusya Federasyonu İlişkileri Ekseninde Kırgız Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Okonbaeva Turdugul, **Kırgızistan Üniversite Gençliğinde Din Ve Sekülerleşme Oş Devlet Üniversitesi Ve Kırgız Milli Üniversitesi Örnekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Осмонов Өскөн, Абылабек Асанканов, **Кыргызстан тарыхы (Эң байыркы доордон азыркы мезгилге чейин)**, 2-басылыш, Бишкек, 2003. (Osmonov Öskön ve Abilabek Asankanov, **Kırgızistan Tarihi (Antik Çağlardan Günümüze Kadar)**, 2.Baskı, Bişkek, 2003.

Özervalı M. Sait, , **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Düyanet Vakfı, Cilt: 36, s.399.

Özcans Muazzez, **Modern Dönemde Sufizm (Almanya Örneği)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Özlü Zeynel, **Kırgız Adı ve İnançları İle İlgili Bazı Bulguların Türk Dünyası Vatandaşlığı Bağlamında Önemi**, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/1, 2015, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136990>, (28.08.2018).

Parladır Selahattin, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, İzmir, 1996.

Peker Huseyin, Kur'an Meali '**Sade ve Akıcı Bir Üslup**', Gece Kitaplığı, 2015.

Polat Fazlı, Sosyal Bütünleşme Bağlamında Kırgızistanın Din Devlet ve Toplum İlişkilerine Genel Bir Bakış, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 9, Sayı:25, 2005, http://isamveri.org/pdfdrg/D01777/2005_25/2005_25_POLATF.pdf, (17.04. 2019), s.5.

Polat Kemal, **Beşikten Mezara Kırgız Türkleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.
Sesli Mutlu, **Devlet, Toplum Ve Din Çerçevesinde Türk Yönetim Geleneği Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Enderun Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 2021, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2001745> (28.12.21), ss. 211-214.

Şişikoğlu Asım, **Manas Destanı Çerçevesinde Türk Destanlarında Türk Ordu Teşkilatına Dair İzler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Supataeva Shadmanai, **Kırgız Türklerinde Çocuk Folkloru**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2019.

Tosun Cemal, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Pegem Akademi Yayını, Ankara, 2011

Töremen Fatih, **“Eğitim ve Hukuk”**, Üniversite Kitabevi, Ankara 2007.

Ünal Ali, **Kırgız Türklerinde Ölüm ve Ölüm Öncesi İnanışlar**, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398683>, (13.06.2021).

Varış Fatma, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara, 1991.

Yavuz Kerim, **Günümüzde Din Eğitimi**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1, Adana, 1998.

Yazı Muhammet Emin, **Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.

Yılmaz Hüseyin, ‘Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış’, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2001, s.333 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223615>, (12.04.2017).

Yılmaz Hüseyin, **Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları** [https://www.eskieserler.net/files/mpdf%20\(524\).pdf](https://www.eskieserler.net/files/mpdf%20(524).pdf) , (11.11.2017).

Yılmaz Hüseyin, “**Kırgızistan’da Misyonerlik ve Din Eğitimi**”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1, 2007, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/221589>, (02.12.2016), ss. 91-128.

З.Д. Чотаев, З.А. Турсунбеков, Э.М.Жумакунов, Н.Т.Сманова, А.Т.Гайббаева, **Государственная политика в религиозной сфере и основные религиозные течения в Кыргызстане**, Бишкек, 2015, (Z.D. Çotaev, Z.A.Tursunbekov,

E.M.Jumakunov, N.T.Smanova, A.T.Gaybbaeva, **Kırgızistan'da Dini Alanda Devlet Politikası ve Ana Dini Hareketler**, Bişkek, 2015).

З.Ж Чотаев., Турсунбеков З.А., Жумакунов Э.М., Сманова Н.Т., Гайббаева А.Т., **Диний Чөйрөдөгү Мамлекеттик Саясат жана Кыргызстандагы Негизги Диний Агымдар**, , Бишкек, 2015. (Z.J. Chotayev, Tursunbekov Z.A., Jumakunov

E.M., Smanova N.T., Gaybbaeva A.T., **Din Alanında Devlet Politikası ve Kırgızistan'daki Başlıca Dini Akımlar**, Bişkek, 2015).